

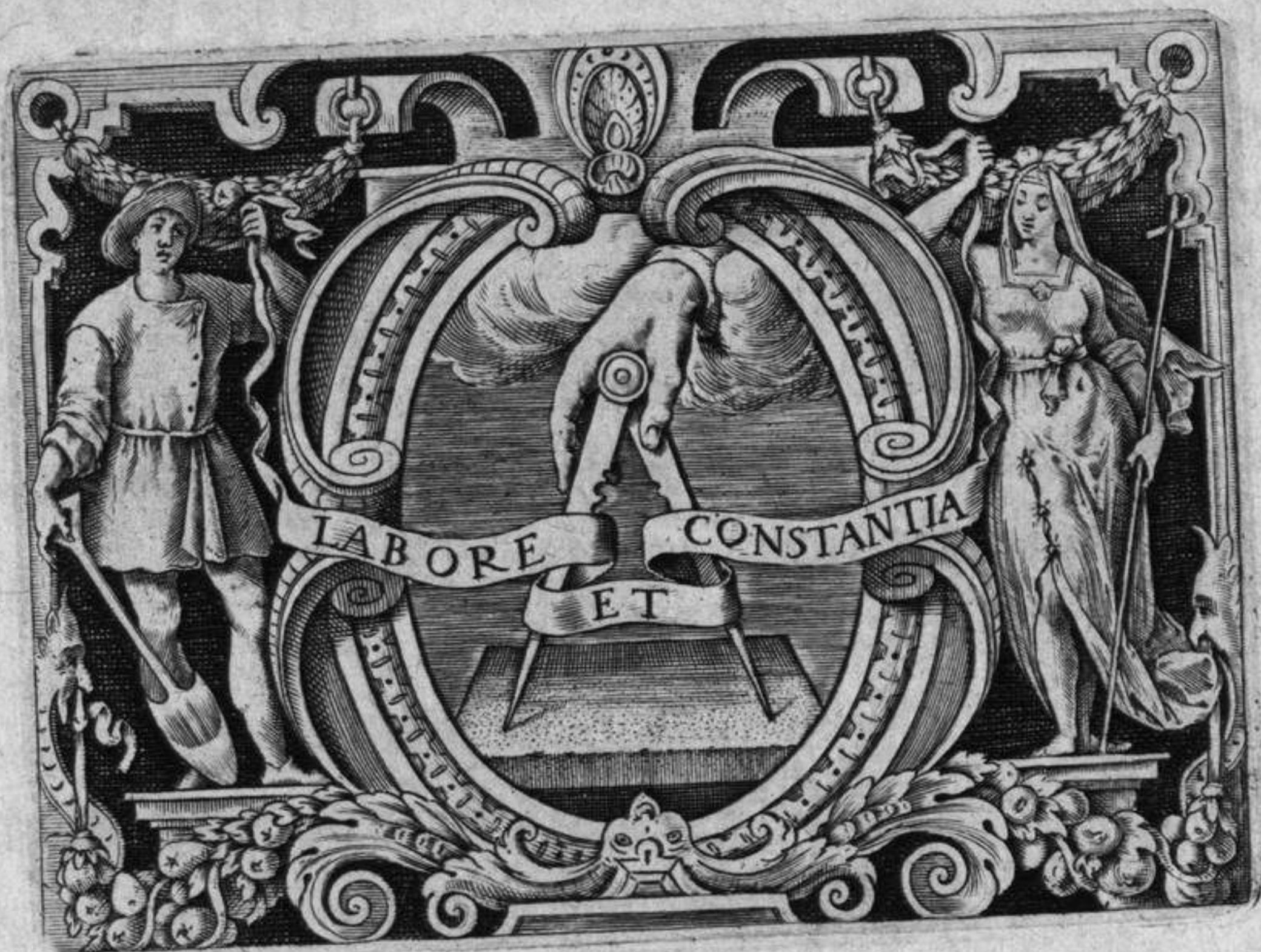
5

IUSTI LIPSI
SATURNALIVM
SERMONVM
LIBRI DVO,

QVI DE GLADIATORIBVS.

Editio vltima, & castigatissima.

Cum aeneis Figuris.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,

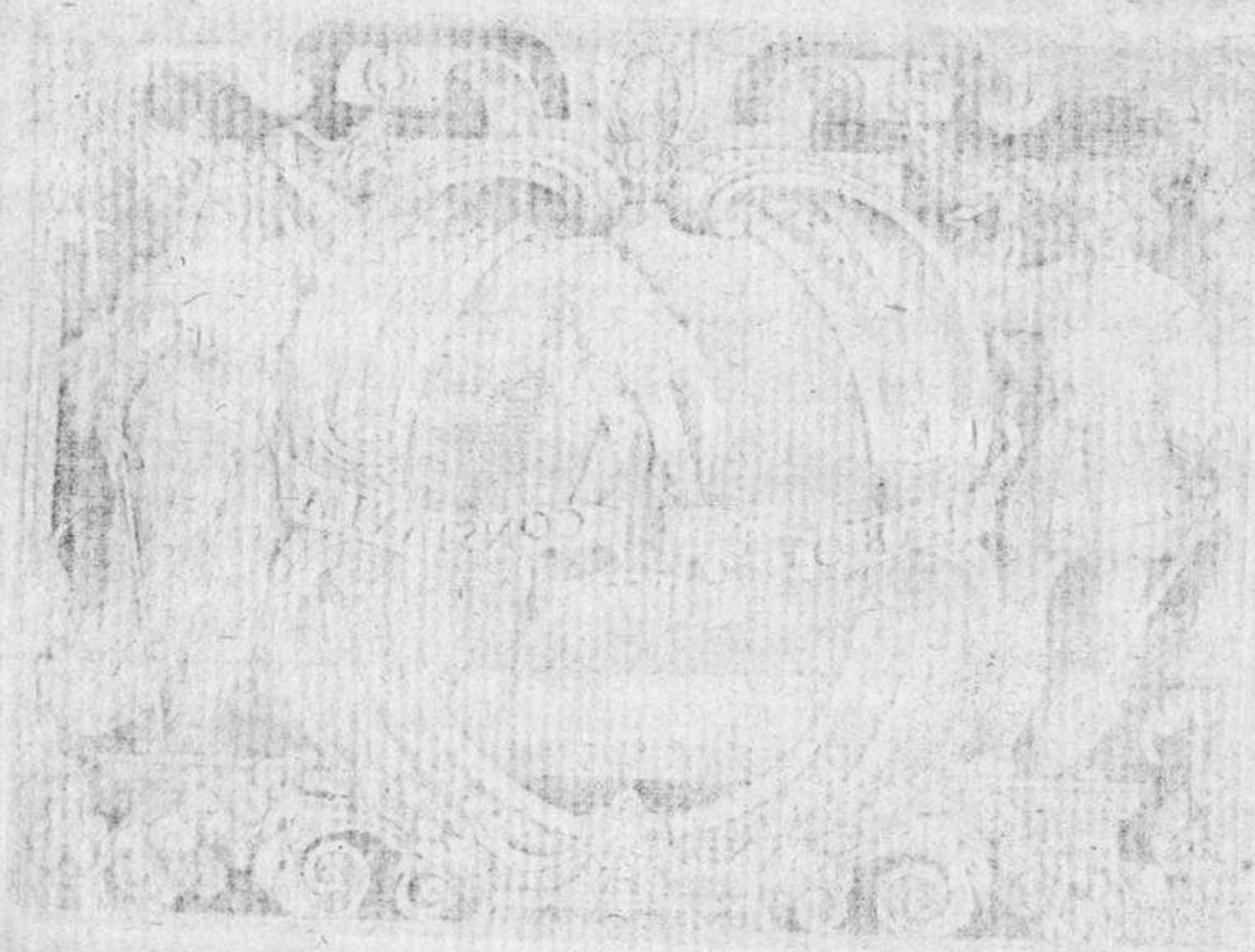
Apud Ioannem Moretum.

MD. LXX. IV.

Cum Privilegiis Casareo & Regio.

INSTITUTI
SATAVRNALIUM
SERMONUM
LIBRIVS

CVI DE GLADIA TORIBVS
Edito vltimo, & castigatissimo.
Cum variis figuris.

ANTVRIAE
K. OPTICINA A. PLANTINIANA
Apud Ioannem Moretum.
CIC. ISC. IV.
Cum Emendatione & Casibus Regio.

A D
N O B I L I S S I M V M
A M P L I S S I M V M Q V E V.
A V G E R I V M G I S L E N I V M
B V S B E Q V I V M.

I BROS, quos de Gladiatorum prisco ritu diu conceptos nunc profero, lucem adspicere volui, Vir nobilissime, in nomine tuo. Volui, imò debui. siue amoris tui causâ, quem in præsentem absentemq; tenes & perseueras: siue virtutis doctrinæq;, quâ iure omnium bonorum oculos in te conuertisti. certè meos. Nempe tu ille es, qui res & consilia tractasti Imperatoris nõ vnus. tu ille, qui summis de rebus ad summum Principem legatus, inter ipsos hostes cognomen repperisti Boni. Scilicet vt radij solis in sordes & caligantia loca coniecti, illustrant, non inquinantur: sic tu, inter feros illos squalentesq; animos resplendisti nihilominus verâ virtutis tuæ luce. Et prudentiam fileo doctrinamq;: votum hoc tantum interpono, vt similes tui consiliarij contingant patriæ, quam Fata volent esse saluam. Vidimus nuper libellum duplicem Itineris & Consilij tui. libellum: sed qui, meo animo, scholas dissertationesque superat multorum sapientum. Breuia omnia, fateor: & eò placent magis, quia inclusa prudentia, non ostensa. Quin genus ipsum dictionis (etsi id minimè inter tuas curas) priscum adstrictumq;, sententijs occultum: &, quod verè in-
A 2 uideo,

uideo, subtilis breuitas innata tibi, aliis adfectata. Sed ne fræna ingenio meo laxem in hoc campo: munus à me cape, Vir maxime; non pretium, vt me deuinctum liberem, sed pignus vt obstringam. Nec enim exigua hæc, & de ludis verè ludum, referendæ gratiæ esse volumus, sed testandæ. Quamquam huic ipsi operæ aliquod pretium fortasse erit apud eos, qui veteri germanaque doctrinâ non perfusi sunt sed tincti: qui hac velut face illustratum iri infinitos scriptorum locos non inuiti fatebuntur. Nam nouos istos &, vt sic dicam, musteos homines, iure sperno ab his libris: qui, tamquam in vænalibus, loqui adhuc Latinè tentant: qui que magni & beati sibi videntur in præceptiunculis & concinnatis aliquot nugis, quas oculo recto non digner aspicerè. At mihi prisca placita; & vt ille apud Comicum,

Qui vtuntur vino vetere, sapientes putat:
sic nos, qui doctrinâ. Vale. & me ama, hæc tuère.

IUSTVS

I V S T V S L I P S I V S
CHRISTOPH. PLANTINO

S. DICO.

Tu fidem etiam meam appellas; & ubi Satyra, inquis, ubi Funus? Quid tibi vis, mi Plantine? an ut ego sim funus? Si nescis, hoc agitur. Difficile enim dictu credituq, quas turbas mihi dederit Satyra illa prior, parum hercle liquido auspicio emissa. Clamores, conuicia, sibili. Alius, Quis iste est, qui sine ullis suffragiis Censorem publicum agit? qui inuidiam sibi non hominum, sed gentium parat? Insanit homo. irruit in se ipse, & segetem incidit sua fama. Alius, Me aperte laesit: alius, Me schemate percussit. & ad summam ea dicta, imò scripta de misella Satyra, qua sine rubore nemo ex ergastulo audiat cum iniusta fronte. At ego fatuus etiam gratiam exspectabam ab nouitate scripti ignarus scilicet deliciarum huius aui: qui eò iam venimus, ut nec vitia nostra, nec remedia ferre possimus. At qui olim Seneca in Claudium ludere potuit, non cum sale solum sed cum morsu; idq, filio & coniuge superstite, imò regnante: mihi venia opus, leuiter & leniter ineptias tangenti Critici gregis. Quid enim castigatione illa mollius? adeo ut lenitate nimia prauaricatus videri possim publica causa. Reuera enim lusi, non laesi: & ostendi vulnera, non impressi. At enim tectè & colore quodam nos tangis, inquiunt. O non interpretes meae mentis, sed diuinos! qui non dictum mihi, non scriptum, fortasse nec cogitatum, tamen id sciunt. Per colorem ego te? qui ne

nunc quidem, cuius coloris sis, scio. Unus aut alter per-
 stricti mihi, fateor: sed adeo non recta aut obliqua peti-
 tione, ut nominauerim etiam, & percusserim, quod dicitur,
 manu recta. In te si culpa similis: bene & ingenuè,
 quod agnoscis. tamen quid ego possum, si telo quod in al-
 terum ieci tu occurris, & induis te tua sponte? At enim
 Principum ius imminutum iui. Cedo ubi? quia non potest
 manare negavi ab Augusto fonte? Idem nunc nego. &
 honores, titulos, quaeque alia fortuna sunt, tribui posse à
 Principibus fateor: ingenium doctrinamque non eripi,
 non dari. En crimen, quod dignum sit tunicam molestam.
 Nec enim aliud vel fidiculis expresserint ex omni eo scri-
 pto. Itaque, ut illuc redeam, mi Plantine, frustra me
 vocas in turbidam hanc arenam: diuertere in aliam, cum
 voluptate magis, & sine noxa. Ad ludos, inquam, me de-
 di & spectacula prisca. quae desita & ignota nostro auro
 retraxi, & proposui non auribus solum, sed oculis; neque
 ut legi, sed patere dicam spectari possint. Hoc ipsum erit
 fortasse qui spernet, ut leue. sed spernet, non culpabit. Mihi
 autem satis, ut hanc inquietam manum & anceps acu-
 men stili consumam in re si non magna fama, at non mala.
 Nullius intererit, quid de Secutore aut Myrmillone deli-
 rem: & ridebit aliquis in his nugis, non ringetur. Deni-
 que extra iudicium & proscriptionem fuero Ius scriben-
 dae Satyrae Apollinari alicui relinquam, qui id à * Prin-
 cipe impetrabit. Tu, vir amice, pro Saturam Saturnalis hoc
 habe; pro Funere Munus: & tuam meamque causam
 ages, si opus erit, apud eos qui & haec & memorias omnes
 veteres non perisse vellent, sed interisse. Vale.

* Sidonij
 lib. I. epi-
 stolam XI.
 vide quò
 respexi.

I. L I P S I

S A T V R N A L I V M

S E R M O N V M

L I B E R I.

C A P. I.

Occasio & origo horum sermonum.

MENSIS December erat, & per febriculam valetudo mihi non bona. Itaque visendi causâ ad me venerunt Victor Giselinus & Ianus Lernutius familiares mei. Et post salutem, Lernutius: Iamne melius? ait. Huius quidem operâ, inquam ego. certè, Victor, hâc noctem clementem & cum quiete habui: & omnino commodior esse mihi visus sum post hesternam medicinam. Ita facilè censebam, ait Victor. sed cedò venam, sodes, vt tangam. Cùm tetigisset, hilariore vultu, Benè habet, inquit: respexit nos Hygeia. Sed duo etiam sunt, à quibus procul habendus es, Lipsi, libri & curæ. quæ nisi vitas, seriò dico, teipse euitas. Ego cum risu, Ab alterâ quidem causâ immortalis sum, Victor. Nam libros, per hæc tædia temporum, summis digitis vix tango. Curarum, fateor, largiter est: & publica siue priuata respiciam, bona earum vbique seges. Atqui scito, ait Victor, non ab alio quàm curarum igne magis interfici vitalem illum in nobis fontem. At enim patria & nos periclitamur. Scio. sed tu egoque habenas scilicet temperabimus publici fati? Curæ sint hæc curæ illi, qui supra nos curat. Tu Anaxagoram cogita, qui increpanti cuidam * ἐδέν σοι μέλει τῆ πατρίδος; ὁ φήμει, ἔφη. ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, & simul cælum ostendebat. Hæc enim reuera patria nobis. & vt radij solis per terram sparsi, à cælo & in cælo tamen sunt: sic noster animus quanquam in terris, humilia ista spernat, verseturque apud originem sui. Dicebat hæc Victor; & ecce puer nuntians duos de viâ, vti apparebat, aduenisse, quibus

* Nilne tibi cum patria? Bona verba, inquit. mihi summæ curæ illa patria.

quibus opus esset me conuento. Surrexi. & iam ad vos redeo, inquam; ne graue sit tantisper solos esse ad hunc ignem. Et simul innui puero ligna iniicere, & largiùs exstruere focum. Ecce autem exiens video ad fores Duzam, Pighiumque. Cùm trepidâ gratulatione collum iis inuasi, Et vos estis? inquam. ô sperati mihi optati que saluete. Vnde autem, & quò per hanc anni hiemem? nec enim temerarium est, credo. Ego quidem è Batauis, ait Duza, & tuâ vnius causâ. Pighius hic à Veteribus suis: iunxit que nos in viâ bonus aliquis deus. Mihi certè bonus, inquam: & iam viuo valeoque, cùm vos teneo. Sed intremus, quæso: & date duobus istis pariter quod gaudeant. Simul Victor & Lernutius ad limen facti obuij, atque inter se amicissimè complexi sunt. Sed diuelli ego, Et heus, heus, inquam, sedeamus: neu diutiùs ignem inuidete istis, qui stupent certè à curru. Nam herclè strictum hodie frigus, & vt ille ait,

Iam prata canis albicant pruinis.

Imò iam calemus, ait Duza, apud te quidem nostrum ignem. Sed quid morbi fuerat, sodes? Nam de inualetudine tuâ Antuerpiæ accepimus à nostro Plantino. & mehercules etiam palles. Non nunc quidem, inquam ego. nam vos me hoc gaudio dedistis in ruborem. Tamen febricula fuerat, in quâ oppugnandâ noster hic verè Victor. Sed sedete, agite, mi hospites. vetus verbum nostis, Romanus sedendo vincit. Cùm sedissemus, Quàm saluè autem omnia in Batauiâ inquam, mi Duza? Priuatim omnia, inquit. Nam de rep. quid dicam, nisi maria malorum? Melius ominare, inquam. & nōne per hanc pacem sedauit illa tempestas? Caput mouens leuiter Duza, Vereor, inquit, vt paucorum modò dierum Alcedonia illa sint, non firma tranquillitas. Facem extinctam si igni admoueas, vehementiùs accenditur: sic positum hoc bellum metuo vt insurgat & acriùs recrudescat. Heu sæculum! inquam ego.

Enimuerò di quasi pilas nos homines habent,

vt ait Comicus: ita pace & bello alternis iactamur, quasi per lusum. Sed mittamus hæc scæua. Pighius noster quid, & quò? Antuerpiæ, inquit, nescio quid litium molestiarumque mihi fuit cum nummario tricōne: quas detersum veni (me designabat) in hoc Sole. Ego verò detergebo, inquam: & lubentio rem te fa-

te fa-

te faciam, quàm ipsa Lubentia est. Conuersusque ad reliquos, Vos amici, aio, cænabitis apud me vnà cum isthoc hodie. Vultu renuit solus Duza, & Non potest Lipsi, inquit. nam vocata opera est. Quid vocata? inquam. nōne Aduenticia hodie debita vobis? Iure communi perigrinantium impetrabo hoc certè: si minùs, vel * *ἐν χειρὸς νόμος*, vt dicunt Græci. Et simul iniiciebam manum. Cum subrisu Duza, Hæc quidem vis est, inquit. Cæsar videor: ita iugulum mihi petit iste Brutus. Tamen, amici, relictas omnes res habeo præ quod vos vultis. Puer modò adfit, qui ad Canterum renuntiet. En adest, inquam. abi puer, & redi citiùs quàm Asparagi coquantur. Nos intereà ambulamus.

*manuariâ lege.

CAPVT II.

Salini religio in mensâ. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defensa. Saturnalia, seruorum dies. Seneca correctus explicatusque. Saturnus deus. Festus & Cicero emendati. Mutatio vestis. Cænatória. Synthesis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

PVER redire mihi tardè visus. Itaque spatiis aliquot confectis, Sedeamus, inquam: puer hic Duza intereà ministrauerit. Age tu, vasum cum aquâ. Lauimus. & cum trepidarent de loco, Etiam inter vos hæc delicia? inquam. Amicitia aut pares omnes accipit, aut facit. Sede tu Duza, tu Pighi, vos reliqui. Ego adfedi in imo. & cum oculos circumtulissem, Heus puer, inquam, profana nobis hæc mensa est. salinum oblitus. Lernutius me adspexit, velut causam requirens eius dicti. Ita, inquam, Lernuti. Profanam sine salino mensam esse veterum opinio fuit, sed & nostra. Arnobius: *Sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulacris deorum.* Quin & salinum ipsum inter vasa sacra. Benè notat interpret vetus ad illud Horatij,

Salinum sacrâ mensam facit.

— *splendet in mensâ tenui salinum.*

Salinum propriè est patella, in quâ diis primitiæ cum sale offerebantur. Et Staius ad hanc mentem:

— *& exiguo placuerunt farræ salino.*

Itaque in Liuiio libro XXVI. ferre iam possum, *Vt salinum patellamque deorum causâ habeant.* etsi non pessimè rescripsi * olim, *culignam.* Sed affirmat vulgatam etiam Valerius, qui de paupertate

*Vide epist. Quest. lib. I. epist.

VIII

pertate Fabricij & Æmilij: *Vterque, inquit, patellam deorum & salinum habuit. Et Plinius: Fabricius bellicosos Imperatores plus quàm pateram & salinum ex argento habere vetabat. At de simulacris deorum, quod addit Arnobius: verum est, collocasse eos in mensâ statuam dei cuiuspiam velut tutelam geniumque mensæ. Ita Herculem Epitrapezium lego in Siluis Statij: qui Vindici fuit*

In mensâ olim deorū imago aliqua.

— *Castæ Genius tutelaque mensæ.*

Et ante Vindicem, eum

*Martial. de eodem Hercule Vindicis, Hoc habuit numē Pellæi mensæ tyranni.

— ** Pellæus habebat*

Regnator, lætis numen venerabile mensis.

Quinetiam deos ipsos initio mensæ inuocabant. Quintilianus Declamat. CCCI. *Habuisti honorem & illud humile limen intraisti, & adisti mensam: ad quam cum venire cœpimus, deos inuocamus.* Inter hos sermones puer regressus à Cantero. Ego in clamaui, *Ades, inquam; testudo, non homo: & qui ignauiolem possis facere ipsam ignauiam. Dic, vbi moratus? Parabat respondere puer, sed Duza occupauit. & Vnam hanc noxiam amitte Lipsi, inquit. Seruorum hic dies est. Quid tu iam? inquam. Nempe, inquit, hodie Saturnalia. Cum capite ego abnuissem, Ita verò, inquit, hodie legitima veterum Saturnalia. aut Fasti omnes me fallunt, qui ea coniiciunt in diem XVI. Kalendas. Atqui per id festum, velut vsurariam quandam libertatem seruos habuisse, non ignoras. Imò ius iis datum quodam genere supra ipsos dominos; cum quibus commutabant etiam vestem. Dio lib. LVIII. ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δέλοι τὸ ἴδιον ἀποστῶν χῆμα μεταλαμβάνοντες ἐορτάζουσι. id est, Saturnalibus serui habitum herilem sumentes festiuè agunt. Atque adeò sedebant ad dominicam mensam, dominis præministrantibus. Athenæus lib. XIV. ταῖς ἡμέραις ἐστὶν ἐστὶν ἡμερῶν πρῶτων ἐστὶν τὰς οἰκετῶν ἀναδεχόμενος λειτουργίας. id est, Saturnalium diebus, mos Romanis, præbere seruis conuiuium, sic ut ipsi officia seruorum obirent. Attij versus huic rei:*

Saturnalia veterum, quo die.

Seruis tunc libertas.

Imò domini fungebantur eorum vices.

Exercent epulas læti, famulosque procurant

Quisque suos.

Seneca explicatus:

Correctis-

Et Senecæ locum non inuitum huc traxerim, epistolâ XLVII. *Instituerunt diem festum, non quo solum (ex veteri meo libro, solo, cum sententiæ totius medicinâ) cum seruis domini vescerentur,*

sed

sed quo utique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam remp. esse iudicauerunt. Nam intellegit hoc Saturnalium festum. Ego post ea Duzæ verba placatior, imò verò iam hilarior, Abi puer, inquam, vicisti hoc patrono. conuersusque ad conuiuas, Amici, aio, comburamus hunc diem. Bona Saturnalia hodie.

*Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curasque acerbis sensibus gubernare.*

vt ait Matius. Id quidem in procliui, ait Pighius. Certè, vt hic apparatus est, nos hodie molliùs apud te curabimur, quàm regi Antiocho oculi solent. Non cibo, Pighi, inquam, (subita enim hæc cænula est, & velut condicta) sed voluntate certè lubentiaque. Sed doce nos, antiquùmne hoc Saturni festum? Antiquissimum, ait Pighius. Nam Saturnus, vti scire te scio, inter veterrimos Italiæ deos. qui frugibus repertor, qui que gentes eas primus docuisse creditur sationes. Itaque non dubiè Latinis nomen inuénit à fatu. Vt enim à portu Portūnus, à nuptu Neptunnus; sic disertè à fatu, Satunnus. Nam ita primitùs pronuntiabant. Festus: *Hic Deus in Saliaribus Satunnus nominatur, videlicet à sationibus.* malè ibi vulgò, *Satirrus*, vel, *Saturnus*. Nam Salij scilicet aliter indigetabant, quàm vulgus. Sic Tertullianus, *Exceptus à Iano, vel vt Salij volunt, Eano*. Crebra autem & vetus ea terminatio in nominibus deorum. Sic Pilunus, Picunus, Vertunus, etiam hodie in antiquioribus libris: denique, vt dixi, Neptunnus. Victor hîc interfatus, De Neptuno Pighi, inquit, permitte ambigam: Cicero contra te, qui deriuat à nando. Eius verba 1. 1. De naturâ deor. *Vt à portu Portunus, sic Neptunus à nando, prioribus litteris paullum immutatis.* Pighius excepit, Imò tu permitte de scriptura ista ambigam. Neptunus ais à nando? quomodo potest? Rem spectem, siue verba: infelix originatio tua Cicero, imò falsa. Varro meliùs, *Neptunus*, inquit, *quòd mare terras obnubit*. Sed, meâ fide, numquam fugit id verbum ab ore Marci. Corruptum locum adfero, scribendumque, à nubendo, vel, à nuptu. Res auctor est, & Cicero ipse, qui comparat Neptuni etymon cum Portunni. ineptissimè, vulgata quidem illa lectio si vera sit quam ego planissimè persuasus sum ab stolido aliquo Hermâ esse, qui nubendi verbum

*Saturni
etymon
Latinum.*

Festus correctus.

*Ratio terminandi
inflectendi
nomina deorum
prisca.*

*In Cicerone
diuinitio.*

Saturnalia
quando in-
stituta.
Dissensus
Liuij à
Dionysio.

non nisi in coniugijs nouerat. Vetus ergo in Italiâ ille deus :
etiam festum , si Macrobij centonibus fides, quos vobis non
inculco. Dionysius Halicarnasseus originem Saturnalium ad
regem Tullum clarè refert libro tertio. At Liuius post reges ex-
actos demum festum id constituit, lib. II. *A Sempronio, inquit,*
¶ M. Minutio Cos. ades Saturno dedicata : Saturnalia institutus fe-
stus dies. Imò centenis aliquot post annis agnoscere institutio-
nem eius videtur libro vigesimo tertio: eâ mente tamen, credo,
quòd aut paucis adhuc sacer festusque esset is dies ; aut quòd
tunc demum in Decembrem mensem reiectus, cum antea ha-
bitus alio mense. Verba quidem Liuij clara hæc : *Postremo, ex*
libris Decembri iam mense ad adem Saturni immolatum est, lectister-
niumque imperatum ¶ conuiuium publicum, ac per urbem Saturnalia
die ac nocte clamatum : populusque eum diem festum habere ac seruare
in perpetuum iussus. Nam hæc narrat Cn. Seruilio & C. Flami-
nio Coss. bello Punico secundo. Ait Liuius, clamatum Satur-
nalia. Vellem voce additâ, Iò Saturnalia. Certè is solemnus cla-
mor. Dio de militibus in Claudij libertum iocantibus : *συμβοή-*
σαντες ἑξαιφνης τὲς δὴ τὸ θρυλλέμενον, ἰὼ Σατερνάλια. id est, *clamantes sta-*
tim illud tritum, Iò Saturnalia. Macrobius tamen, vt vulgata le-
ctio Liuij: *quo solo die apud adem Saturni, conuiuium soluto, Saturnalia*
clamabantur. Clamabant & Bona Saturnalia. Arrianus in Dif-
fertationibus Epicteti: *τοῖς γὰρ παιδίοις ὅταν προσελθόντες κροτῆν ἢ λέγει,*
σήμερον Σατερνάλια ἀγαθὰ, λέγομεν, ἢ ἔστιν ἀγαθὰ ταῦτα, ἐδαμῶς ἀλλὰ καὶ
αὐτοὶ ἐπικροτῶμεν. id est, *Pueris enim cum adueniunt plaudentes ¶ di-*
centes, Hodie bona Saturnalia, dicimísne, Non sunt hæc bona? nequa-
quam: sed ipsi quoque applaudimus. Martialis allusit,

Iste tibi faciet Bona Saturnalia porcus.

Fortasse & Catullus, *Saturnalibus optimo dierum.* Causa huic
clamori, præter religionem, etiam lætitia. quia certè non alium
diem priuatim publiceque habuerunt hilariorem. Inde sermo,
Saturnum Pollucis filium esse, *vel à pollendo* (ait Fulgentius in
Mythologicis) *vel à pollucibilitate, quam nos humanitatem dicimus.*
Vnde ¶ Plautus in comœdiâ Epidici ait, Bibite, pergræcamini polluc-
cibiliter. Nec malè Fulgentius. Omnes enim illi dies reuera ioc-
orum conuiuiorumque. Inde ortum, vt præter reliqui tempo-
ris morem, Saturnalibus manè lauarent, quasi statim transitu-
ri ad

Saturnus
Pollucis
proles.

Læticia Sa-
turnalium.

Manè tunc
lauabant.

ri ad

ri ad mensam. Didici è solo Tertulliano: *Non lauro, inquit, diluculo Saturnalibus, ne et noctem et diem perdam: attamen lauro honesta hora et salubri.* Et ab eadem causa, ut ego quidem conicio, instituta mutatio vestis. Nam Imperatorum temporibus, Senatores Equitesque, Saturnalibus, in synthesi conspiciantur. Refero ad Imperatorum tempora. quia vix est, ut id obtinuerit ante; vel ex Seneca, epistolâ XVIII. *Si te hic haberem, libenter conferrem quid existimares esse faciendum: utrum nihil ex cotidiana consuetudine mutandum, an et hilarius cenandum et exuendum togam.* Nam quod fieri nisi in tumultu et tristi tempore civitatis non solet, voluptatis causa et festorum dierum vestem mutavimus. Ita enim narrat, ut videatur eam culpam impingere suo auro. Idque in parte verum. Nam olim quidem Togas ponebant domini, easque serui induebant: at synthesim sumpsisse eos non credo, non lego. Quae tamen Senecae & post auro, receptissima per eos dies. Martialis:

*Synthesibus dum gaudet Eques dominusque Senatus,
Dumque decent nostrum pillea sumpta Iovem.*

Nec alterius sententiae illud epigramma:

*Nil lascivius est Charisiano.
Saturnalibus ambulat togatus.*

Causa recipiendi, quoniam cenatoria, opinor, ea vestis. At Saturnalia, non aliud quam promiscuae epulae & velut continentes comissationes. Iure ergo, tanquam in publico quodam civitatis conuivio, sumpta vestis quae ad conuivia, eaque etiam in publico usurpata laetitiae testandae. Finierat Pighius. sed ad eum Victor, Velim Pighi, inquit, paullò ista fusiùs. Tibi hic liquet, credo: sed nobis in priscis iis ritibus adhuc nubes. quam sermonis tui luce remoue. Parebo, inquit. etsi vobis eruditis rerum veterum, satis censebam, ut pedem modò ponerem in viam. Romanis in duplici discrimine vestis. Alia Domestica, alia Forensis. Suetonius, Ammianus, Iuriconsulti. Illa intra parietes scilicet vsui: haec in negotiis inque foro. Commutare eas, & domi forenses, aut foris domesticas induisse; probrum. Inter domesticas, Cenatoria quam non fas videre publicam lucem. Martialis in lemmate,

Cenatoria:

*Synthesi-
nati etiam
honestiores
ciues.*

*Quando id
institutum.*

*Quare in-
stitutum.*

*Forensis
vestis &
Domestica.*

*Cenatoria
domitan-
tium.*

Nec fora sunt nobis, nec sunt vadimonia nota:

Hoc opus est, pictis accubuisse thoris.

*Aut foris
etiam, sed
sub tempus
cena.*

*Synthesis,
inter cana-
toria.*

Itaque vt rem nouam narrat Dio in Hadriano, quòd Fronto nobilis orator Turbonis tribunal adierit *ἐν τῇ σολῆ τῇ δευτέρῳ*, in conuiuiali veste. Et ab hac mente idem Hadrianus Imp. Senatores & Equites semper in publico togatos esse iussit, nisi à cenà reuerterentur, ait Spartianus in eius vitâ. Et benè iuuat Spartianus. Fas enim mosque, vt apparet, cum cænatorijs conspici in publico, sub cenæ tempus. Cur non igitur Saturnalibus diebus permissum, per quos continuæ, vt dixi, cenæ? Hercules non aliam causam video Synthesis sumptæ. Nam quod probandum superest, Synthesim adfirmo dictam cænatoriam vestem: utique hominum lautiorum. Martialis satis clarè:

Vndecies unâ surrexti, Zoile, cenâ:

Et mutata tibi est synthesis vndecies.

*Semper Ro-
mani vestē
in cenâ
mutabant.*

*Pallium,
pro eâ ve-
ste.*

*Plauto
lux.*

Tranquillus validè adiuuat, qui in Nerone obseruat cum notâ, quòd plerumque *synthesinam* indutus, prodierit in publicum, sine cinctu & discalceatus. qui scilicet conuiuantium habitus. Iamne capitis? an etiam de Cænatorijs latiùs dico? Annuistis: dicam. Mos ille vetus Romæ, vt domi haberent vestes ad cenam. & si foris cænarent, acciperent ab amicis, aut ipsi adferrent. Capitolinus in vitâ Maximini: *Cùm ad cenam ab Alexandro esset vocatus, in patris honorem, quòd ei deesset vestis cænatoria, ipsius Alexandri accepit.* Plautus pallium malacum id appellauit, me interprete, Bacchidibus:

Pro galeâ scaphium, pro insigni sit corolla pleetilis,

Pro hastâ talus, pro lorica malacum capiam pallium.

Nam describit omnia, quæ solita conuiuio. Et benè, Pallium. credo enim fuisse ad eam formam. Martialis quidem sic appellat, vbi de se cum vxore accumbente:

Ad mensam venies, sed sic diuisa recumbes,

Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cænante: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratas veste cervices laticlaviam immiserat mappam.* Rectè etiam, Malacum Plautus. Reuerà enim mollior pretiosiorque ea vestis, & è purpurâ sæpè. Apud Horatium vetula amatrix:

Muricibus Tyrus iterata vellerata

Cui properabantur? tibi nempe.

Ne foret aequales inter conuiuia, magis quem

Diligeret mulier sua, quam te.

Nam ad conuiuia manifestè accommodat. Etiam Petronius:

Vestimenta mea cubitoria (legerim, accubitoria, litterulâ retractâ) per- Petronius
leuiter e-
mendatus.
didit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubio Accubito-
ria vesti-
menta.
sed iam (malim negandi notâ, sed haud, vt dibapha significet)
semel lota. Sed & Persius:

— *ecce inter pocula quærunt*

Romulidæ saturi, quid dia poëmata narrent.

Heic aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna est,

Rancidulum quiddam, &c.

Nam lænam circum humeros & quidem hyacinthinam, ve- Læna, pro
cænatoriis.
stem hanc dixit conuiuialem. Lautiorum videlicet hominum Plerumq;
è purpurâ
coccineâ.

cænatoria semper purpurea coccinæue: quæ fortassis propriè

Synthesis dicta, & ideò tantùm Equiti & Senatori adtributa à

Martiale, exclusâ plebe. Dio, vbi Suetonius de Nerone, *synthe-*

sinam dixit, siue *synthesim*: vertit in eâdem re, ἡ σύνθεσις ἐκ ποικίλων. id

est, *tuniculam floridam*. Et scio floridam vestem in Apulcio aliis- Coniectura
in Dione.

que legi; sed videte tamen ne veriùs hîc sit, ἡ σύνθεσις. à colore vi-

delicet, qui in synthesisi violaceus, vel vt * Plinius etiam appellat, * Plinio lib.
XXI. c. VI.

Ianthinus. Hæc de Cænatoriis. quem morem mansisse ad Si-

donij tempora disco ex libro primo Epistolar. vbi de conuiuio

imperatorio, à quo iam surrexerat: *Paulum à prospectu Imperato-* Quamdiu
perseuera-
rit is mos.

ris processeramus, atque etiamnum chlamydebis induebamur, cum mi-

bi Consul, &c. Ostendit clarè positam à se chlamydem, & resum-

ptam.

C A P V T III.

De Saturnalium diebus. Opalia. Suidæ lux. Ausonio medicina. Var-
roni lux & medicina. Auseti Saturnalium dies.

BEAS nos, Pighi; sermonibus istis, inquam. sed de nume-
ro dierum Saturnalium, nîlne addis? Neque enim liqui-
da vulgò ea res: & Macrobius, qui conatur, puluerem ob ocu-
los nobis spargit. ita concinnat nescio quid perplexi, & quod,
peream, si vnquam cepit ipse. Pighius, Ita solus ego qui confu-
lor?

* Qui cele-
ber inter
Priscos Iu-
recōsultos.
Quot dies
Saturna-
lium.
Opalia.

Suidas ex-
plicatus &
excusatus.

lor? inquit. Melius est domum aperiam, & folium mihi po-
nam nouus * Brutus. Tamen, quâ de re quæris, sic habuit. An-
tiquitus vnus Saturnalia dies: & idem communis cum Ope.
Nam Opalia & Saturnalia vtraque incidebant in diem XIV.
Kal. Iani. Macrobius testis, & Kalendarium vetus repertum
Romæ. Quid mirum? quorum lectus communis est, vt sit
dies? Nam Ops siue Rhea, vxor Saturni. Hoc nisi præscimus,
nunquam illud Suidæ è Lexico dextrâ manu capiemus: *Κεγόμια*,
ἑορτὴ ἀπομύμν Κρόνου & τῆ μητρὶ τῶ θεῶν: id est, *Saturnalia, festum celebra-*
tum Saturno & Matri deum. Quid enim in speciem vanius,
quàm Saturnalia adscribere Matri deum, siue Opi? At caussa
confusionis Græculo non iniusta, communio illa dierum à me
dicta. Hæc Ops opem feret Ausonio poëtæ, cuius desperatæ fa-
nitatis versum etiam Æsculapius noster, Scaliger, deposuit: ego
de viâ medicus sanabo. In carmine de Feriis Romanis:

Visne ope* sancte sacrum, vel Saturnalia dicam?

Festaque seruorum, cum famulantur heri?

Ausonius
correctus.

Varroni
data lux.

*Vide Ma-
crobiū,
qui multa,
lib.1.

Varro,
quandoli-
bros de
L.L.scri-
psit.
Fortasse is
emēdatus.

Nam clarè lego, *Visne Opis antè sacrum.* Ambigit poëta Opalia
prius an Saturnalia dicat. quare? quia, vt iam iteraui, conuenie-
bant ea festa, & vtrique deo, deæ, sacer idem dies. Interpellauit
hîc Victor: & Correctio, inquit, per-clara: non illa quam po-
nis dierum concursio. Varro facit tenebras, qui lib. quinto de
L.L. *Saturnalia*, inquit, *dicta ab Saturno, quòd eo die feriae eius, vt*
post diem tertium Opalia, Opis. Ecce, nōne disertè post diem ter-
tium à Saturnalibus Opalia celebrata vult? at tu aiebas die eo-
dem. Respondit Pighius, His tenebris, Victor, dabo lucem.
Quæ de communionem dierum prædixi, ad Consulū tempo-
ra pertinent & reimp. priscam: non idem de C. Cæsaris & dein-
ceps ætate sentias. Vt enim Cæsar fastos correxit, & huic De-
cembri mensi duos addidit dies: * Saturnalia, vt sic dicam, fe-
dem mutarunt, & à XVI. Kal. numerari cœpta, non vt antè à
XIV. Migrarunt igitur Saturnalia: non tamen Ops, quæ in die
veteri stabilis permansit. Hanc correctionem Cæsarianam
clarum Varronem spectasse. qui condidit eos De linguâ Lati-
nâ libros (vti vel hinc discimus) Cæsare iam Dictatore: & feria-
rum dies ad Fastos eius aptauit. Tamen in Varrone scribi erit
verius, vt post, die tertio. Hoc mihi iam lucet, inquit Victor: tu
perge.

perge. Iterumque Pighius: Vt ergo coepi dicere, inquit, vnus Saturnalium dies mansit ad C. Cæsarem: ab illo, tres celebra-
 ri coepti. idque Octavianus Augustus tenuit, qui in legibus iudiciariis triduum ferias seruari iussit. Hactenus certa possum: de die quarto dicam incerta. Nam illum quis addiderit, non lectum mihi, & credo, nunc non scriptum. Quintum saltem diem additum à Caligulâ reperio. Suetonius: *Vt letitiam publicam in perpetuum augetet, diem adiecit Saturnalibus, appellavitq; Iuvenalem.* Diem Beroaldus intellegit sextum vel octauum. Errat vos accipite quintum. Dio lib. LIX. de hac ipsâ re: *τά τε Κεθνια ἐπι πέντε ἡμέρας ἑορτάζεσθαι ἐκέλευσε:* id est, *Saturnalia per dies quinque celebrari iussit.* Tamen ille ipse quintus dies post Caij cædem abolitus, sed restituit Claudius docente eodem Græco lib. LX. *τοῖς τε Κεθνίοις τὴν πέμπτην ἡμέραν, τὴν καταδειχθεῖσαν τε ὑπὸ τοῦ Γαίου, καὶ μετὰ τὸ καταλυθεῖσαν, ἀπέδωκε.* id est: *Saturnalibus quintum diem, à Caio institutum, posteaque omissum, restituit.* In vniuersum ergo Saturnalium dies legitimi, vti videtis, quinque. Ego dixi. Cùm defuisset Pighius, Lernutius occupauit. Sed enim scrupus ille de die quarto. non tollis hanc molestiam pedibus? Vellem tu meo capiti, inquit. nam iuxta tecum id scio. Diuinemus, inquam ego. An Tiberius, si fortè, addidit? Certè ille solus interiectus Caligulam & Augustum. Huic vaticinio, ait Pighius, ex Tiberij moribus non est fides. Nec enim ille vnquam fautor rei ludicræ: & vt eius seueritas fuit, diminutum potius publicas voluptates isset, quàm auctum. Ego quamquam cum Euripidæâ nutrice possim dicere,

Οὐ μάντις εἰμί τ' ἀφανῆ γνώμαι σαφῶς:

Vates ego haud sum, incerta certò vt nouerim.

tamen diuinem diem quartum esse ab Augusto. cuius extremis annis irrepsit, crescente luxu, & quia ea auctio plebi volenti.

Quartum quis addiderit, incertum.

Videritamen ab Augusto esse.

CAPVT IIII.

Etiâ quæsitum de diebus. Obiectiones posite, & in parte remotæ.

SVSCIPIT Lernutius. Anchoram iecisti, Pighi, sed nondum adspicis terram. Duo me turbant. Ais à Iulio Cæsare tres Saturnalium dies factos, antea vnum. Ais nunquam plures fuisse quinque. Primum oppugnat Cicero, qui libro v. ad Atti-

Tres dies etiam ante Cæsarem.

ad Atticum diu ante Iulianam correctionem tertia Saturnalia nominat: *Mancipia vanibant*, inquit, *Saturnalibus tertiis*. Sed & Mallius quidam apud Macrobium, cuius ibi verba. Alterum. Interrupit Pighius, St, inquit. turbinem hunc prius remoueam, ne naui nostræ frangat ratem. Tertia Saturnalia nominat Cicero: Fateor. hilaritas ergo triduana, sed non feriæ, non sacrum. Festus pro me: *Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum. qui scilicet errant, tam hercules quàm qui triduo Saturnalia & totidem diebus Compitalia. Nam his omnibus, singulis diebus fiunt sacra.* Iam dic de altero. Septem dies Saturnalium comperior, ait Lernutius, non vt tu perseueras quinque. Lucianus in Croniis plus vno loco. Martialis,

Quomodo
septem nu-
merati.

Saturni septem venerat ante dies.

& poëtæ alij. Subridens Pighius, Per hanc, inquit, tempestatem facilè ero in portu. Saturnalia legitima dixi quinque fuisse: tu, illique quos laudas, spurios adiecit dies binos. Vt clarè dicam. Ipsa Saturnalia constabât diebus quinque: at Sigillaria, quæ subsequēbantur, binis. Quæ festiuitas quia non abhorrens à lætitiâ priori, illique continens erat: factum vt confusè numerati Saturnales septem. At in re aliud fuit. Itaque ille ipse Martialis, vbi veritatis diligentior, nominat Saturnalia modò quinque:

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Alibi: *Hæc signata mihi quinque diebus erunt.*

Tamen se-
ptem dies
etiam ante
Cæsarem.

Et iamne hæc res in vado? Imò, inquit Duza, ecce alius imbricator Auster. Nam vt Martialis ætate dies septem numerentur, causam video: anteriori æuo quid fiet? cùm septem recensitos reperiam multis ante Cæsarem annis? Nouius Atellanarum scriptor:

Olim exspectata septem veniunt Saturnalia.

Sed & Mummius quidam:

— *nostri maiores veluti benè*

Multa instituere, sic hoc optimè, frigore

Fecere summo dies septem Saturnalia.

Et quid ais tu? Vnus ante Cæsarem Saturnalia dies: binos Sigillaritios adde: vbi septem? Amplius largior. tres fuerint Saturnalium: vbi septem? Exspecto quid ad ista noster Brutus. Tacebat Pighius. Et mehercules obbrutui, inquit. Iuua in par-

Nec facilis
solutus
vodus.

tem

tem Lipsi. Egone? inquã. oram reperire nullam quã te expediam queo. & quin ad prius illud tectorium confugimus, letitiã fuisse dies plures, non festi? Nisi id sit, submitto equidem arma.

CAPUT V.

Saturnalia Gladiatoribus ludisque destinata. Ipsi Gladiatores Marti, vel potius Saturno sacri. Saturnus inter inferos maleficus & cruento sacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

RISIT vehementer Duza; & Hic Anster, vt video, inquit, vos omnes perculit. Heus puer, da vinum huic naufrago Lipsio: sed merum. Nam aquã non vltra illi opus. Etiam rides? inquam ego. vlciscar. Da mihi puer eccillam pateram è crystallo: illam capacioremi dico, quæ est in Delficã. Admiratus Duza, Hui! tam grandem? inquit. Non id è more tuo, non è sanitate. Nimirum, inquam, non Cereri, sed Saturno hoc sacrum fit. Itaque, ait Duza, tu nos omnes hodie reddes saturos. malle m hilaros & lubentes. Sanè mos Romanus non magis conuiujs hunc diem dicauit, quàm facetijs & ludis. Itaque Gladiatores, Venatio, Circenses, quanquam aliã; tamen his diebus propriè dabantur. Gladiatores imprimis, quorum tutela Saturnus. Erras Duza, inquam: Mars potius. Apud Tertullianum certè lego (libello de Spectaculis) *Martem & Dianam vtriusque ludi præsidem nouimus.* ludi videlicet gladiatorij, venatoriique. Item Saluianum: *Colitur & honoratur Minerva in gymnasijs, Venus in theatris, Neptunus in Circis, Mars in arenis, Mercurius in palæstris.* Duza renidens & renitens, Non pugnem, inquit, tantis scriptoribus libens: tamen vereor vt verior Lactantius sit: *Munera, inquit, & quæ vocantur Venationes, Saturno adtribuerunt.* Ita eum locum insertã copulã lego. Nam & in Epitomã Lactantij: *Munerum editiones Saturno factæ (lego sacre) sunt: scena Liberi patris est.* Addicit Lactantio Ausonius,

Et gladiatores funebria prælia notum

Decertasse foro: nunc sibi harena suos

Vindicat, extremo cum iam sub mense Decembri

Falcigerum placant sanguine caligenam.

Vbi duo notes, & pugnasse gladiatores Saturnalibus; & Saturno pla-

*Saturnus
inter deos
inferos ha-
bitus.*

no placando propitiandoque. Causam quam putem eius tute-
læ fuisse, hæc est. Saturnus non inter superos, sed inferos deos.
Plutarchus in καταγραφῇ κεφαλαίων. Ρωμαῖοι, inquit, τὸν Κρόνον ἡγεί-
θεον ὑπερδαῖον καὶ χθόνιον, & alibi, Κρόνον δὲ τὸ κατώτερον θεῶν, ἢ τὸ ἄνω νομίζουσιν.
Eademque opinio apud Græcos ipsos. Itaque in Tartaro eum
collocat Prometheus apud Æschylum,

Ἐμαῖς δὲ βελαῖς Ἐρταῖρα μελαμβάθης
Κρόνον καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον
Αυτοῖσι συμμάχοισι.

*Me consulente, in Tartari recessibus
Habet latebra antiquitus satum Cronum,
Eiusque comites.*

Et in Catalogo deorum duodecim maiorum omisit Ennius,

*Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.*

non facturum, si inter cælitæ fuisset. Credo eam opinionem va-
luisse, quia triste Saturni fidus & maleficum: quale ingenium
deorum inferorum. Inde est nænia Græcorum, Κρόνιον ὄμμα: id
est, *Saturnius oculus*: inde superstitio, Saturni diem viæ non
faustum. Tibullus,

*Saturnus
maleficus.*

*Tibullo
lux.*

*Aut ego sum caussatus aues, aut omina dira,
Saturni aut sacram me tenuisse diem.*

Ovidius ad amatorem, cui iter inuito suadet:

*Nec pluvias opta, nec te peregrina morentur
Sabbata, nec damnis Alia nota suis.*

*Idèò san-
guine pla-
candus.*

*Saturni
sacerdotes
coccinati.*

Iure ergo Romani, quia gladiatorum sanguine placari inanes
credebant, eaque prima ludicri causa; hoc spectaculum dedi-
carunt crudo & sanguineo deo. Quò traho etiam cultum sa-
cerdotum eius à reliquo vulgo secretum. Nam pallio cocci-
neo mystæ Saturni velabantur. Tertullianus de Testimonio
animæ: *Atque id plerumque facit (et) vittâ Cereris redimita, (et) pal-
lio Saturni coccinata, (et) dea Fidis lintheata.* Idem de Pallio: *Cum
latioris purpuræ ambitio (et) galatici ruboris superiectio Saturnum
commendat.* Coccineus enim color (quem Galaticum rubo-
rem appellat, quia granum id Galatiæ frequens) sanguinis &
cædium est: ideoque & Imperatoriis olim paludamentis, ait
Plinius, dicatum coccum. Hæc satis certa. Abnuere tamen

*Paluda-
menta Im-
peratorum
coccinea.*

nobis

nobis Prudentius tuus videtur, Victor, in Hamartigeneiâ:

*Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
Cui cadit infestâ fusus gladiator arenâ.*

Sed * Ditem qui eundem cum Saturno hîc capiat, meâ sententiâ, haud aberret.

*Diti sacros
esse gladiatores ex
Prudentio.*

** Aut etiâ
Diti, hoc
respectu,
quod manibus placandis datâ
gladiatores.*

CAPUT VI.

Gladiatores olim in conuiujs: Campanorum instituto. Romani id emulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubicularijs gladiatoribus. Germanorum immanitas.

INTER hos sermones intulerant pueri missiam secundum. in quo gallinæ, columbæ, turdi, & eiusmodi altilium minuta. Et ego ad hospites, En, inquam, paravi ad illud Comicum,

Non ampliter, sed munditer conuiuium.

Tempus non tulit. nec inter eos ganeones ego, quibus modulus est vitæ culina, vt ait Varro. Itaque sumite quæso contenti istis. Etiam excusas? ait Pighius.

Sibi habeant sua regna reges, sibi diuitias diuites:

nobis dum sic sit. Et quæ cæna præ istâ, quam suauissimæ doctissimæque fabulæ condiunt? Vellem paullò magis, inquam: nec tu Pighi sermonis esses tam parcus. Parcus ego? inquit. cui linguarium meherclè dandum fuit, ita insolitè hac omni cænâ sum loquax. Scis enim ingenium meum: quamque illud Homericum in me conueniat,

Αλλ' εἰς οἱ χεῖρας ἀμφιπερὶς ἐφέδ' ἐπέεσσιν.

Sed non illius cingebat Gratia labra.

Tace, inquam. Nam tu quidem

λέγειν αἶετ' ὄρω, ἀδυνατώτατ' ὄρω λαλέειν.

Bonus loqui, sed fabulari nescius.

vt inuertam illud Eupolidis. Sed quoniam cœpimus, & bella iam occasio est, de Gladiatoribus placetne largiùs fabulari?

Nam verum fateamur. non alius mos est, quem disertè intellegi pluris interfit veterum scriptorum. Quæ historia ab hac commemoratione gladiatorum, quis orator, quis poëta abstinent? Et quidem pleræque metaphoræ, similitudines, imagines, alij flores orationis sunt ab istis. Occupa ergo hanc gratiam

Utilitas intellecta rei gladiatoria.

tiam tu Pighi, & doce nos inuulgatum adhuc ritum. Egóne? ait. inò Duza hic potiùs. -- παλαιάτε πολλάτε εἰδώς. -- & prisca & plura noscens. Et solúsne Pighius híc pro magistro? Tum ego, Qui viam ad mare nescit, amnem sibi quærit ducem: sic nos te Pighi, vti penetremus ad mare illud antiquitatum. Eia! vrgetis modestiã meam, inquit. sed enim ne alienum sit ab hac mensã. Renidens Duza: Adeò hic sermo, Pighi, mensæ non disconuenit, vt Romani rem ipsam cottidie oculis vsurpauerint super mensam. Nam in lætiori conuiuio solemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam. Ortus, vt videtur, mos à Campanis: de quibus Silius libro xi. Punicor.

Gladiato-
res olim
super men-
sam:

Auctori-
bus Cam-
panis.

*Quinetiam exhilarare viris conuiuia cæde
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira
Certantum ferro, sæpe & super ipsa cadentium
Pocula, respersis non parco sanguine mensis.*

Strabo de ijsdem lib. quinto: ἐπὶ τῷ ἔργῳ δὲ ἐνεξέφθησαν, ὡς ἐπὶ δεῖπνον ἐκάλουσαν πρὸς ζῆλον μονομάχων, ὀρίζοντες ἀειδήμον κατὰ τὴν τῶν δειπνῶν ἀξίαν. id est: Eò luxus prouecti sunt, vti conuiuias vocarent ad paria gladiatorum, quorum numerum augebant minuebant ve pro dignitate cuiusque conuiuij. Liuius libro nono: Et Romani quidem ad honorem deum insignibus hostium armis vsi sunt: Campani ab superbiã & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatis armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt. Ab ijs ergo auidè hauserunt Romani. de quibus Nicolaus Damascenus: τὰς τῶν μονομάχων θείας, inquit, ἔμνονον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεατροῖς ἐποιεῖντο Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐστίασεσιν. ἐν ἀλλοῖσι δ' ἐν τῶν πολλὰκις ἐπὶ δεῖπνον τὰς φίλους ἐπὶ τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζῆλον ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορυδαίνοντες δειπνοῦ ἐμέθης, εἰσεκάλειν τοὺς μονομάχους. καὶ ὁ μὲν αἶμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ' ἐκρότην ἐπὶ τῷ ἔργῳ ἢ δ' ὀρθοῖσι. id est: Spectacula gladiatorum non per ferias tantum & in theatris Romani exhibuerunt; sed priuatim in conuiujs. Quin & ad cenam sæpe amicos vocare soliti, cum ob alia, tum vt bina aut terna paria gladiatorum viderent: quos vino iam & cibo madidi intrò vocabant. atque ille quidem trucidabatur: isti plausum manibus dabant, tanquam in re letã. Nec de alio ritu Horatium exaudio:

Horatius
explicatus.

*Cædimur, & totidem plagis consumimus hostem
Lento Samnites, ad lumina prima duello.*

Lumina accipio, cenæ, præter opinionem florilegi interpretis.

Perse-

Perseueravit ille mos ad extrema imperij tempora. Capitolinus de Vero: *Gladiatorum etiam frequētis* (ita inibi lego) *pugnas in conuiuio habuit, trahens canam in noctem, & in thoro conuiuiali condormiens.* Lampridius de Antonino: *Gladiatores ante conuiuium pugnantes, sibi frequenter exhibuit.* Atque hi conuiuales gladiatores sunt, quos Cubicularios Lampridius in Commodo dixit: *Inter hæc habitu victimarij victimas immolauit: in arenâ rudibus; inter cubicularios gladiatores pugnavit lucentibus aliquando mucronibus.* Ita paullò veriùs doceo, quàm Turnebus: qui Rudiarios pro Cubicularijs substituit, deâ non fauente. Nam & Dio illum in publico sine ferro; domi gladiis, & ad cædem vsque, dimicasse commemorat: *καὶ ἐμονομάχει, inquit, ὅμοι μὲν, ὡς καὶ φονεύειν τινὰς: ἐν δὲ τῷ κοιτῶν, ἀνδρῶν σιδήρεα καὶ ἀνδρῶν αἵματος ἀνδροπεῖς.* id est, *Et digladiabatur domi quidem, etiam ad cædem quorūdam, in publico autem, sine ferro, & sine sanguine humano.* Desierat Duza, & ad eum ego: Sed censent hanc legitimam in conuiuio pugnam fuisse, an quasi lulum? Hostibus quidem nostris, inquit, fit hic lulum. prorsus legitima pugna, & cum applausu conuiuantium, occidebāt, occidebantur. Ita Nicolaus: cuius verba, vt video, præteruolarunt tuas aures. Vultu auersatus feritatem eam Victor, *Di boni! crudas & immanes epulas!* inquit. & iam miror Lapitharum conuiuia in prouerbiū esse, non esse Romanorum. Quid illos culpas? respondit Duza. nos ecce Galli nihilo meliores. Posidonius: *Κελτοί, inquit, ὡς γὰρ τὸ δεῖπνον μονομαχῶσιν.* *Galli super canā digladiantur.* Imò hoc ampliùs scribit, eò dementiæ prouectos, vt paullulo argento vel vasis aliquot fictilibus conducti (quæ pacto scilicet propinquis darentur) supini in scuto immobilesque iacerent, atque ibi accedens alius iugulum ijs incideret. At enim, inquit Victor, de Germanis id accipi commodius veriusque est. Scis enim quomodò Græci vsitati voce *κελτῶν*.

Cubicularij gladiatores.

Vulgata in Lampridio lectio defensa, distinctione tamen adiuta.

Cruenta Romanorū conuiuia.

Celtarum siue Germanorum magis.

Huc refer Figuram de Gladiatoribus in conuiuio.

Hanc inueni ad paginas 72.

C A P V T

CAPVT VII.

In genere de Spectaculis primò. Tum de celebritate & frequentia Gladiatorij ludicri. quamque id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significatione duplici, pro re proque hominibus.

AT tibi, Pighi, satin' vt præcisa nunc omnis tergiuersatio? Perge, cum Musis beneuolentibus. Sed mussante etiam Pighio, ego velut commotior, Quàm lenta hæc materies? inquam. corbita celerius moueatur in tranquillo mari. Fac, siquid facis. At Pighius renidens, Sine præmediter saltem, inquit. Vnde enim tam numero possim, de re obsitâ & vetustâ? Nos precabimur, ait Lenucius, Numeriam deam tibi vt adsit & Monetam. De postremâ, inquit, accipio omen: fauentior vt mihi quàm Antuerpiæ sit. Vos audite, adiuuate, & aberrantem dirigite. Spectaculorum res nec antiquis quidem sine curâ fuit: scripseruntque de iis ex professo, quod sciamus, Suetonius Tranquillus, & * Terrullianus. Alterius liber nunc est: alterius, fuit. Sed causa scribendi iis finisque, non vna. Ille vt explicaret, noster vt damnaret, descenderunt in hanc arenam. Et sanè pleriq. Theologi è priscis, cum viderent pietatis damno, additum deuinctumque populum his ludis; passim inuecti in eos, vt libidinis sæuitiæque fontes. Et benè illi. nec malè nunc ego, qui per Suetonij vestigia iens ritus illustrabo prisci & nobis ignoti æui. Quomodo enim vel illos ipsos viros sanctos legemus capiemusque, nisi cognitione aliquâ imbuti rerum earum quas carpunt? Vt omittam scripta omnia profana; quibus immittenda lux ab hac narratione. Atque vt primas totius sermonis lineas ducam; Spectaculorum apud Romanos quadrigas constituo, Gladiatores, Venationem, Circenses, Scenam. Tria ex iis ad oculos maximè, vnum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum. aut si in aliâ gente; tenuia præ istis, & dictu parum digna. Scio & Agones Musicos fuisse, & Gymnicos ludos: sed nouè illa traducta Romam, nec mihi nunc curæ. Dicam de Gladiatoribus, vt petistis. quod inter omnia scire vos volo celeberrimum fuisse frequentissimumque

Scriptores etiam olim de re ludicrâ.

* Præter hos, etiam Sinius Capito.

Theologi veteres inuecti in spectacula crebrò.

Diuisio Spectaculorum.

Gladiatorij ludi, inter omnes, celeberrimi.

que Romæ. Cicero adfirmat seriò, oratione pro Sestio: *Equidem existimò nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque verò ullorum comitiorum.*

Et in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs, insaniebat. Idem Cicero, de gladiatoribus: *Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maximè delectatur.*

Gratissimi plebi.

Idemque studium appositè exprimit & tangit quicumque scriptor, De causis corruptæ eloquentiæ. *Iam verò, inquit, propria et peculiaria huius Urbis vitia penè in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis fauor, & gladiatorum equorumque studia.*

Iuuentuti in deliciis.

quibus occupatus obsessusque animus, quantulum loci bonis artibus relinquit? quotumquemque inueneris, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios * adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intrauimus?

* Exëplum habes in Suetonij Nerone, cap. xxij.

Nam illud foedum, incredibile, quod addit: *Ne preceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. Colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenij experimento, sed ambitione saluantium, & illecebris adulationis.*

Hi ludi propriè Muneris nomine veniunt: et si Venatio etiam comprehensa, ut dico lib. ij.

Spectaculum hoc appellatum propriè, Munus. vel quia populo gratis daretur; vel, ut Tertulianus ait, *ab officio, quia officium se mortuis facere arbitrabantur.*

Et bene ac peritè Tertullianus. nam Munus propriè officium antiquis; sicut Munis, officiosus. Festus: *Munem significare certum est officiosum: sicut è contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio.*

Munerarius.

At origo gladiatorum, ut mox dicam, à funebri re. Is qui præbebat, ab eâ voce Munerarius dictus. Glossæ, *Munerarius,*

αζωρο δέμας. cuius vocis primum patrem Quinctilianus facit Augustum libro VIII. *Quædam in usu, inquit, perquam recentia, ut Messalla primus Reatum, Munerarium Augustus primus dixerunt.*

Dominus.

Nam antea vel Domini ludorum dicebantur, ut Ciceroni de Legibus: vel Editores, & res ipsa Editiones. Capitolinus in Antonino: *Absens populi Romani voluptates per ditissimos editores curari vehementer præcepit.*

Editor. Editiones.

Lapis propter Neapolim: HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT. Alius Prænc-

ste: OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM. MVNE-

D RIS.

In Tacito
coniectura.

Munera-
tor.

*Vide lib.
II. cap. v.
Gladiato-
res, pro ipsis
ludis.

*Lib. II. ad
Attic. ep. I.
Philip. I.
& IX.
aliiq̄.

Gladiator
quis.

RIS. BIDVI. Et exempla plura obuia vulgò. Tacitum in hac voce bene emendasti Lipsi, lib. III. Annal. de vitijs Drusi: *Huc potiùs intenderet, dicm ædificationibus, noctem conuiujs traheret.* benè, inquam, tu, *editionibus*: quia ad ludos hos cruentos edendos frequentandosq̄e Drusus pronus. Nec sine causâ tamen ficta ab Augusto illa vox noua. quia Editores Dominive, communes sunt omnibus ludis: Munerarius non nisi is qui munera edit, id est Gladiatores aut Venationes. Muneratorem dixit magis nouè Florus de Spartaco: *quasi planè expiaturus omne præteritû dedecus, si de gladiatore munerator fuisset.* Hic Lernutius, Sed non res ipsa, etiam *Gladiatorium* dicta? quæ vox mihi alibi lecta. Ad illum Pighius, Lecta in Liuiio, inquit: sed pro aucto-ramento pretioq̄e gladiatorum, non pro ludis. At Cicero alijq̄e, plus semel *Gladiatores*, pro spectaculo & munere ipso vsurpant, homines pro re: vt contrà rem pro hominibus, cum Seruitia, Coniugia dicimus, seruos & coniuges ipsos. De verbo quod fatis est dixi, si addidero Gladiatorem à Quinctiliano defini *qui in arenâ populo spectante pugnavit.* Ita enim hîc appello: non eos, quos Iurisconsultus, l. vlt. De iure immunitatis *μαχαεργ-ποιεσ* dixit; fatis propriè, at parum vsitatè.

CAPVT VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & causa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Ausonio præluximus, eumq̄e emendauimus. Recensio veterum munerum, quæ olim comprehensa Actis, inter res serias. In illustrium funere gladiatores mox etiam plebeio idq̄e ex testamento. Postremò & seminarum.

Termini
gladiatorij
huius ser-
monis.

Gladiato-
res orti ab
Etruscis.

* Sed hoc
ad duel-
lum potiùs
pertinere
videtur,
quàm ad
hoc ludiciû

AD ipsam rem venio. de quâ dicenda mihi quattuor, Ori-
go progressusq̄e, Locus, Homines, Modus. Hæc septa
non transiliam: si fecero, lineam aduersum me poscite, vt olim
urbanè Afer. Origo gladiatorum à re funebri: exemplum, ab
Etruscis. Ita Damascenus Nicolaus tradit: *οἱ Ῥωμαῖοι, inquit, πα-
εὐ Ἐθρῆνων παρέλαβον τὸ ἐδ &:* *Romani à Tyrrhenis morem hunc acce-
père.* At fortasse Etrusci ipsi à Græcis. Hermippus certè apud
Athenæum τῆς* *μονομαχέντων εὐρεταὶς ἀποφαίνει τὰς Μαντινεῖς, inventores
gladiatoria pugnae facit Mantinenses.* Et Statius Papinius extremo
libro

libro VI. inter certamina ludosque Argolicos, etiam Gladiato-
rios tentatos ponit: idque prisco illo (nescio an satis cautè) ævo.
Undecumque exemplum; causa tamen & origo, Funus. Ter- Causa
præbendi,
Funus.
tullianus: *Olim quoniam animas defunctorum humano sanguine pro-
pitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio seruos mercati in exse-
quijs immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare.
itaque quos parauerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eru-
ditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabāt. Hæc muneris
origo. Et cum illo Seruius ad hoc Virgilij, *Viuentes rapit, inferias
quos immolet vmbrijs. Moris erat, inquit, in sepulchris virorum for-
tium captiuos necari. quod postquam crudele visum est, placuit gladia-
tores ante sepulchra dimicare, qui à busti cineribus Bustuarij dicti.*
Quod suggerit de Bustuariis, Ciceroni præibit ad lucem, scri- Bustuarij
gladiato-
res.
benti in Pisonem: *Neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu pa-
tria tenuisset, si mihi cum illo Bustuario gladiatore (Clodium intelle-
git) & tecum certandum fuisset. Mos autem vetus, quem tan-
gunt, immolandi captiuos, vel ex Homero notus, apud quem* Captiuus ad
bustum im-
molat.
*Achilles in Patrocli rogam coniecit**

Δώδεκα μὲν Τρώων μεγάθυμων ἕτας ἐδάδης.

Bis senos iuuenes Troiano sanguine cretos.

Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romæ primi gla-
diatores. Dico publicè. quia facilè suspicor, iam antea priua-
tim & per conuiuia innotuisse. At publicè primò in Foro bo- Primi pu-
blici gla-
diatores
Roma.
ario, anno vrbs ccccxc. Dederunt M. & D. Bruti, causâ mor-
tis patris. Valerius Maximus adnotauit: *Gladiatorium munus
primum, inquit, Romæ datum est in Foro boario, Ap. Claudio &
M. Fulvio Cos. Dederunt M. & D. Bruti, funebri memoriâ patris ci-
neres honorando. Et Epitome Liuiana xvi. D. Iunius Brutus
munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus. vbi
malè tamen scriptoris an exscriptoris culpâ, omissus Marcus.
Aufonius,*

Tres primas Threcum pugnas, tribus ordine sellis

Iuniada patrio inferias misere sepulchro.

Ita rectè. & * Threces, pro quouis gladiatore. Phæaces non ha- *Videlib.
II. cap. xv.
bent hîc locum, quidquid vetus liber eos ingerat, & vir doctus,
qui in ijs defendendis sudat. Malè autem *tribus ordine sellis*, pro Aufonius
correctus
& expli-
catus.
bellis. Nam intellegi vult, primò data tantum tria paria: quæ

poëticè & *μεγαλόων* appellat tria bella; non aliter quàm antea
Tres Threcum pugnas. Nisi quis tamen *tres fellas* capiat, triplicem
 illum confessum Senatus, Equitum, Plebis. Hæc origo. & fal-
 lor? an numquam rep. illâ priscâ data munera, nisi in funere,
 & vt Liuius appellat, *mortis causâ*? Non fallor. Illum ipsum
 scriptorem videamus, qui, in libris qui exstant, pleraque ca se-
 riò recensuit & cum curâ. Libro xvi. narrauerat (id enim ex
 Epitomâ liquet) tria paria data à Iunijs. Ecce annis quinquaginta
 post, (non enim prius in ipso Liuiio reperio) refert data
 paria duo & viginti, anno vrbis dxi. Verba eius è lib. xxiii.
*M. Emilio Lepido qui bis Consul fuit, filij tres L. M. Q. ludos funebres
 per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in fo-
 ro dederunt.* Iterum libro xxxi. interiectis quatuordecim fer-
 mè annis, P. Sulpicio C. Aurelio Coss. paria viginti quinque.
*Ludi, inquit, funebres eo anno per quatrimum in foro mortis M. Va-
 lerij Leuini causâ. paria quinque & viginti pugnariunt.* Et lib. xxix.
*P. Licinij funeris causâ Visceratio data, & gladiatores cxx. pugna-
 runt.* Qui numerus grandior, quàm vt conueniat in id æuum:
 scribamque gladiatores lxx. Denique etiam, anno vrbis dlxxx.
 paria data triginta septem: quod velut primariæ magnificentiæ
 recensuit lib. xli. *Munera, inquit, gladiatorum eo anno parua ali-
 quot alia data. vnum ante cetera insigne fuit, vt per triduum quattuor
 & septuaginta homines pugnariunt.* Nec pluriens, quod mens mi-
 hi suppeditet, gladiatorum mentio in Liuiio: nisi lib. xxviii. de
 Scipionis munere, quod in prouinciâ præbitum, non Romæ.
*Scipio, inquit, Carthaginem ad vota soluenda diis, munusque quod
 mortis causâ patris patrique parabat, edendum rediit.* Victor hîc
 interpellans, *Quæso, inquit, quod consilium aut quod otium
 Liuiio, in grauem illam historiam res ludicras intexere, & has
 verè nugas? Pighius, Nugas nobis, inquit: non Romanis, qui
 hæc talia etiâ referebant in Acta vrbis. atque inde scito Liuium
 hausisse.* Satis id liquet ex Epistolâ Ciceronis ad Cælium: à
 quo cum petijisset acta omnia vrbis ad se mitti; ille *gladiatorum
 compositiones* miserat, Cicerone leuiter irridente & indignante.
 Sed ne excidam, quod dicitur, à lineâ, in funere tantum olim
 noti gladiatores: nec eo omni, sed virorum principum, illu-
 striorumque. Non enim dabantur, credo, nisi in funere Indi-
 ctiua

Olim, tan-
 tum in fu-
 nere gla-
 diatores.
 In Liuiio di-
 ligens recē-
 sus mune-
 rum publi-
 corum.

*Ed, quia
 libri alij
 defant.
 Nam pari
 curâ ubi-
 que recen-
 suit.

Gladiato-
 rum editio-
 nes Actis
 publicis
 per scripta.

Ea non in
 omni mor-
 te, sed illu-
 stri.

Et iuo. Cicero suadet II. de Legibus: *Reliqua sunt in more, inquit, funus ut indicatur, siquid ludorum.* Et Festus: *Indictiva funera sunt, quibus adhibentur non ludi modò, sed etiam desultores.* Spectavit eò Spartaci immane factum, qui illudens, & quasi imitatione Romanâ, Crixo è ducibus suis cæso, CCC. captiuorum morte parentavit, hoc gladiatorio ritu. Appianus narrat. & Florus eleganter: *Ille, inquit, de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, defunctorum quoque prælio ducum funera imperatorijs celebrauit exsequijs, captiuosque circa rogam iussit armis dimicare, quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus si de gladiatore munerator fuisset.* Sed & Hispani in Viriathi funere fecerunt apud eundem Appianum: *Igni extincto & iustis factis, decreuerunt ut in eius honorem multa gladiatorum paria super sepulchrum eius dimicarent.* Ergo hæc certamina primò in honorem Imperatorum procerumque. Sed paulatim, ut solet, res increbuit: & à tenui canali in mare quoddam (fas sic loqui) excreuit editionum. Dare enim cœperunt vulgò etiam priuati: & plerisque ea cura in testamentis. Cauebant, inquam, post mortem suam tot & tot paria sibi edi. Tertullianus: *Priuatorum memorijs legataria editiones parentant.* Seneca de breuitate vitæ: *Quidam disponunt etiam illa quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogam munera, & ambitiosas exsequias.* Munera ad rogam, gladiatores sunt: rideo, qui munia subiiciunt. Apud Horatium, heredes

*Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnati paria.*

Apud Persium senex,

— at tu meus heres

*Quisquis es, à turbâ paulum seductior audi.
Dis igitur genioque ducis centum paria ob res
Egregiè gestas indico.*

Quæ malè accipi scio de Hecatombâ. Cicero pro Sullâ: *Ita prorsus. interpositi sunt gladiatores, sed quos testamento patris deberi videmus.* Imò usque eò mos eualuit, ut ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret, velut debitum, & ex præscripto legis. Exemplum in Suetonio insigne, cum Tiberij reprimentis laude. *Cum Pollentina plebs, inquit, funus cuiusdam primipilaris*

*Floro &
historia
data lux.*

*Mox etiam
in priuato-
rum.
Idq; ex te-
stamento.*

*Firmata
& inter-
pretata
Seneca scri-
ptura.*

*Persius ex-
plicatus
cõtra vul-
gum.*

*Licentia
plebis in-
flagitandis
muneribus.*

non prius ex foro misisset, quam extortâ pecuniâ per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab vrbe, & aliam à Cotyis regno, dissimulatâ itineris causâ, detectis repētè armis, per diuersas portas in opidum immisit. ac partem maiorem plebis & decurionū in perpetua vincula coniecit. Nec verò hac fini, aut in virorum saltem funeribus, stetit mos: transiit etiam (pudet pigetque) ad fœminarum. Dux & auctor rei stirps illa Veneris Cæsar Iulius: qui munus populo epulumque in filie memoriam pronuntiauit, quod ante eum nemo, ait Suetonius, cap. XXVI. Et confirmat Dio: ὅτι τῆς θυγατρὸς, inquit, καὶ θυγατρὸς σφραγὶς καὶ ἀνδρῶν ὀπλομαχίας ἐποίησεν. id est, Filie suæ & ferarum cedes, & virorum pugnas exhibuit. Nec dubitate quin Diui exemplum cupidè imitatus sit vulgus. In Spartiano certè lego, Hadrianum precipuos honores socru suæ ludis gladiatoris impendisse.

In mulierum etiam funeribus dati.

Insere Figuram de Bustuarijs Gladiatoribus.

Hanc inueniet ad paginam 78.

C A P V T I X.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis causâ dati gladiatores. A plerisque magistratibus. etiam Sacerdotibus. Arcariis, (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

Voluptatis causâ præbiti.

Ab omnibus qui in honore.

FONTEM crebræ editionis habetis sed vnum. Alter superest, Voluptas. Postquam enim res placere populo visa, & omne vulgus cupiens harum spectationum: ecce anfa præbendi reperta est etiam citra funus. Florus tangit & carpit: Unde, inquit, gladiatorij aduersus dominos suos exercitus? nisi ad conciliandum plebis fauorem effusa largitio, cum spectaculis indulget, supplicia quondam hostium, artem facit. Scilicet nimis raræ illustrium diuitumque mortes: & inuentum, vt Magistratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem. Benè Tertullianus ad hanc insaniam, Transit, inquit, hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viuentium, Quæsturas dico & Magistratus & Flaminia & Sacerdotia. Et Lactantius lib. VI. Quid dicendum est de ijs, qui populari leuitate ducti, vel magnis urbibus suffecturas opes (notate de effuso sumptu) exhibendis muneribus impendunt? Nisi eos dementes atque furiosos, qui præstent populo quod & ipsi perdât, & nemo eorum quibus præstat accipiat. Distinctè & velut per indicem de omnibus dicam.

dicā. sed propitia mihi esto dea Fides : quia vereor vt apud istos inueniam fidem. Primi è magistratibus dederunt, vt conijcio,

ÆDILES. Quidni enim exemplum rei primum ab illo magistratu censeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Adde quòd antiquissima mentio Ædilitiorum aliquot munerum Ciceroni de Officijs secundo : quem est videre. Etiam Cæsar Ædilis munus præbuit, ex Suetonio cap. x. & Plutarcho in eius vitâ. Editio tamen ea quando cœperit, non callidè scio : vix est vt ante sexcentimum vrbs annum, si non imponit mihi Li-
Coniectura de exortu voluptarij muneris.

uius. Cur enim funebria aliquot munera recenset, nulla Ædilitia: quæ probabile fuisse ampla, & Senatorij apparatus? Quâ- documque cœperint, mansère tamen ad extrema imperij, re- censetque Capitolinus in Gordianis: *Ædilitatis suæ tempore, duo- decim populo Romano munera, id est per singulos menses singula de suo exhibuit.* Secundò dedère

PRAETORES, more item vetere. Plutarchus, in Bruto, Cassium facit eum alloqui : *Ὡδὲ μὲν τ' ἄλλων στρατηγῶν, ὅτι δόσεις καὶ θεάματα, ἢ μονομάχους : Ὡδὲ σὺ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀπαίτησεν.* id est: *Ab alijs quidem Prætoribus munera, & spectacula, & gladiatores: à te verò depulsionem tyrannidis populus exspectat.* Augustus aliquid hac in re innouans & astringēs, *τοῖς μὲν στρατηγοῖς σιωπέταξεν τὰς πανηγύρεις πάσας, ἐκ τε τῆς δήμου δίδουσαι τι αὐτοῖς κελύσεις, ἢ προσπασι- πῶν μὴτε ἐς ἐκείνας οἰκίαν τινὰ πλεῖον τῆς ἑτέρου ἀναλίσκεν, μὴδ' ὄπλομαχίαν, μὴτ' ἄλλως, εἰ μὴ ἡ βασιλὴ ψηφίσαιτο· μὴτ' αὖ πλεονάκις ἢ δὲς ἐν ἐκάστῳ ἔτει, μὴτε πρὸς πλείονων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιῆν:* id est, *Prætoribus curam ludorum omnium imposuit, è publico aliquid eis dari præcipiens: & interdicens, ne quis à se aliquid amplius altero impenderet, siue in Gladiatores, siue in alios, nisi Senatus id decreuisset. Neve sæpius, quàm bis quoque a- nno, Gladiatores daret, neu plurium quàm sexaginta parium:* ait Diss. libro LIII. Postea tamen edictum illud, quò de sumptu eius laxauit Augustus idem : *καὶ τοῖς βυλομένοις τῆς στρατηγῶν τετραπλάσιον : Ὡδὲ τῆς δημοσίας σφίσι ἐς τὰς πανηγύρεις διδομένην προσαναλίσκεν ἐφήκεν.* id est, *Et Prætoribus, si qui vellent, concessit, vt triplum in ludos impenderent, eius quod è publico accipiebant.* Imò è publico aliquid dari
Sed mox sublatis.

ultra vetuit, narrante eodem Græco, lib. LV. *τὸ ἀργύριον τὸ τοῖς στρα- τηγοῖς, τοῖς τὰς ὄπλομαχίας ποιῶσιν, ἐκ τῆς δημοσίας δίδουδρον, ἐκέλευσε μηκέτ' ἀναλίσκεσθαι.* id est, *Pecuniã Prætoribus, qui Gladiatores daret, è publi- co ad-*

co tribui solitam, vetuit ultra in eam rem absumi. Caligula etiam

* Credo id capiendū, ut iterum publico sumptu de-derint, permissu Caij. Claudius pratoria munera tollit.

Qua mox iterum in usu.

aliquid constituit hac in re: καὶ δύο στρατηγὸς, ἐς τὰς ὀπλομαχικὰς ἀγῶνας,

* ὡσπερ ποτε ἐγίνετο, λαλχάνειν ἐκέλευσε: id est, & duos Praetores, ludos

Gladiatorios, vti antea factum, sortiri iussit. notat Dio lib. LVIII. At

Claudius prorsum vetuit, & à Prætoribus ea munera remouit.

Idem Dio: τοῖς τε στρατηγοῖς τὰς ἀγῶνας τὰς ὀπλομαχικὰς ἀπηγόρευσε μὴ

ποιεῖν. id est, Praetores vetuit ultra edcre Gladiatoria munera. for-

tasse tunc, cum Quæstoribus imposuit, vt dicam. Videntur

tamen iterum irrupisse, & sub Traiano ea Iuuenalis agnoscit:

— quanti sua funera vendant

Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.

Nec dubitant celsi prætoris vendere ludis.

De arenâ enim ij versus. Et Lampridius in Commodo: Com-

Lampri-
dus corre-
ctus.

modianum etiam Prætozem dixit, quo præsentè sæpissimè gladiator pu-

gnauit. vbi legam, præsidente. Tertiò

QVÆSTORES. instituto Claudij, vt disertè notat Tran-

quillus cap. XXIII. Collegio Quæstorum pro staturâ viarum gladia-

torium munus iniunxit. Quod tamen conatus Nero tollere, qui

lanxit, vt ne designatis quidem Quæstoribus gladiatores edendi ne-

cessitas esset. Sed reduxit denuò Domitianus, & Quæstoria mune-

ra olim omiffa reuocauit, vt scribit Suetonius capite IIII. Itaque

crebra mentio deinceps. Capitolinus in M. Antonino: Gladia-

torium quasi priuatus Quæstor edidit munus. Idem in Vero: Me-

dius inter Pium & Marcum resedit, cum Quæstor populo munus da-

ret. Spartianus in Caracallâ: Papinianus qui ante triduum Quæ-

stor opulentum ediderat munus. Non leuauit sed auxit Quæsto-

rum onus Alexander: qui Quæstores candidatos iussit ex suâ pecu-

niâ munera populo dare: sed vt post Quæsturam Præturas acciperent,

& prouincias regerent, ait Lampridius. Quartò dedere

CONSVLES, * exemplis tamen haud ita crebris. Cicero se-

cundo de Offic. magnificentissima Pompeij munera secundo consulatu

celebrat. Marcellus Iurisconsultus l. XXXVI. De cond. & de-

monstr. Viro Mævio Seius consul designatus est, & munus edidit.

Et facit Suetonij locus, Nerone capite IIII. Hæc de magistra-

tibus reperio. Iam verò dedere etiam

SACERDOTES. atque ita Pontificales ludos in Tranquil-

lo obseruo Aug. cap. XLIII. & Sacerdotales ludos in Plí-

* Non cre-
brò reperit
consularia
munera.
dico de g-
diatoribus.
Nam de
Venatione
sæpe.
Et ad eam
hac ipsa
possis refer-
re, excepto
Tranquilli
loco.

nio libro VII. Epistolarum. Addite & Tertulliani verba, quæ supra. Item nouo nomine & re

ÆRARIJ. Ita enim sanè in Lampridij Alexandro legitur: *Ærarios verò instituit qui de arcâ (ita vetus lectio) fisci ederent munera, eademque parciora.* quamquam emendandum censeo, *Arca- rios instituit, & mox, de arcâ fisci.* Arcarij enim apud * Symmachum, Cassiodorum, & in Codice Theodosij lecti, qui præerant arcæ. Denique

IMPERATORES, ita quidem frequenter, vt hoc eximium censuisse videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali suo: dabant Quinquennialibus, Decennialibus, Vicefimalibus: dabant in Dedicatione publicorum operum: in Victoriâ & triumpho: & per variam occasionem, vti ex historiâ inferioris æui promptum colligere, ne fastidium vobis pariam tot exemplis.

CAPVT X.

Nec Romæ solùm, sed in prouincijs. Vbi reges dabant, præsidēsque. Paulatim in colonijs & municipijs increbuit mos: vbi minores magistratus dabant. Postea promiscuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

ROMAE ista. Quid in prouincijs? certè & eas peruasit *Dati etiam in Prouincijs, à regibus.* studium huius ludicri, velut tabes. Primus Perseus Macedonum rex transtulit in Græciam: quod docuit me Liuius *Quando in Macedonia, & fortasse Græciâ, primum.* libro XLI. *Speâculorum quoque magnificentia, inquit, reges omnes vicit superiores, reliquorum sui moris & copia Græcorum artificum: gladiatorium munus Romanæ consuetudinis, primò maiore cum terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quàm cum voluptate dedit. deinde sæpius dando, & modò vulneribus tenuis, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumque id spectaculum fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit.* Nec dubiè alij reges & *Quando in Iudæâ.* dynastæ, in sua regna. Et profanæ solùm gentes? imò ipsi ecce ** Vide Ioseph. lib. XIX. variis locis.* Iudæi. apud quos * Herodes rex sub Augusto in singulis pænè *Multitudo gladiatorum in Iudæâ.* opidis theatra & amphitheatra constituit. & Agrippa vnâ commissione dedit paria septingenta, Romanos quodammodo ipsos exsuperans. Iosephus lib. XIX. in hæc verba: *Ἐπίστασαν δὲ τὸ αὐ-*

το αὐτῶν τῶν καθεύροσιν μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, πλήθει μοναμά-
 χων, τῶν αὐτῶν δεικνύς μεγαλόνοιαν ἔνθα καὶ τῶν καὶ πλῆθος ἀντίταξιν, βελι-
 θεὶς χυεῖσθαι τῶν θεωμένων τέρψιν, ἑπτακοσίους ἀνδρας ἑπτακοσίοις μαχησομένοις
 ἐπεμψε, κακέρχους ὅσους εἶχεν ἀποτάξας εἰς τὴν δεξιὰν τὴν ἀράξιν, ἵνα οἱ μὲν κολα-
 σθῶσι, τὸ πολέμου δὲ ἔργον γένηται τέρψις εἰρήνης. id est: *Dedicationē eorum
 operū magnificè celebravit in Amphitheatro, copiā gladiatorum, osten-
 dens animi sui magnitudinem. vbi etiā, vt multitudinem inter se pugna-
 tium augetur voluptas spectantium, septingentos viros cum septin-
 gentis commisit, noxios quotquot habuit in hanc operam destinans: vt
 et illi pœnas dignas luerent; & belli imago, oblectatio pacis esset. Nec
 reges solum insanierunt hanc insaniam, sed etiam in prouinciis
 passim Proconsules Præsidesque. Ab eâ mente est, quod Tacitus
 Iunio Blaeso qui Pannoniæ Præfectus, gladiatores adtri-
 buit, lib. i. Annal. Nocte proximâ, inquit, iugulauit per gladiatores
 suos, quos in exitium militum habet atque armat. Et mox: Pars mi-
 litum gladiatores, qui è seruitio Blaesi erant, vincunt. Et multo cla-
 rius lib. xiiii. Edixit Caesar ne quis magistratus aut Procurator qui
 prouinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod
 aliud ludicrum ederet. Nam antè non minùs tali largitione, quàm corri-
 piendis pecunijs subiectos adfligebant: dum quæ libidine deliquerant,
 ambitu propugnant. Vbi etiam vetitas eiusmodi editiones vide-
 tis: sed obedientiâ, vt metuo, non diuturnâ. Iam verò coloniæ
 & municipia pleraque æmulabantur: & passim inter reliquias
 vetustatis Amphitheatra etiam nunc, cædium istarum sedes.
 De Græciâ quidem Philostratus satis testabitur, iiii. de vitâ
 Apollonij. Alius item error Athenis emendatus est. Conueniens
 enim populus in theatrum, quod in arce est, Gladiatores sese mutuo iu-
 gulantes spectabat, magis que ibi tunc talia exempla edebantur, quàm
 nunc Corinthi. Nam magnis pecunijs empti homines nequam eò duce-
 bantur, vt adulteri, perfossores parietum, sectores marsupiorum, rece-
 ptiores fugitiuorum, alijsque tales. Athenienses autem eos armis instru-
 entes, certare inter se iubebant. quam tam crudelem consuetudinem Apol-
 lonius illic sustulit. Videtis in Græciâ passim edita, & parum fi-
 deliter, puto, sustulit Apollonius. Idem alibi: atque vt Romæ
 magistratus præbebant: sic in colonijs municipijsque Duum-
 uiri aut Ædiles. Apuleius indicat libro x. Thyasus, inquit, oriun-
 dus patriâ Corintho, gradatim permensis honoribus, quinquennali ma-
 gistratu*

Dati etiam
à Præsidi-
bus.

Tacitus
explicatus.

Dati in co-
loniis &
municipiis
vulgo.

Ab Ædi-
libus.

gistratu fuerat destinatus: & ut splendori capeffendorum responderet fascium, manus gladiatorum triduanis spectaculis pollicitus, latius munificentiam suam protendebat. Nam quod scribit quinquennalem magistratum, non alios intellegit quam Aediles quinquennales. Sed & multi priuati dabant, nullâ lege, ad populi tantum gratiam & pecuniæ suæ illudentes. Sic apud eundem Apuleium lib. IIII. in Platearum ciuitate Demochares quidam, *munus gladiatorum editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ suæ splendore publicas voluptates instruebat.* Sic apud Martialem nescio quis cerdo: quem poeta tangit iure,

Das gladiatores sutorum regule cerdo:

Quodque tibi tribuit subula, sica rapit.

Apud Tacitum, Fidenis, Atilius quidam generis libertini. Et ab hac causâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur: ut Præneste,

A. MVNIO. A. F.

MIN. EVARISTO

* SPL. EQ. R. PAT. COL.

OMNIB. HONOR.

NITIDE. FVNCTO

OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM

MVNERIS. BIDVI. POPVLO

POSTVLANTE. BIGAM

PLACVIT. EQVEST. STATVA

DECRETO. ORDINIS. EVM

ORNARI

L. D. D. D.

Item iuxta Neapolim:

L. EGNATIO. INVENTO

PATRI. L. EGNATI. POLLI

RVI. HONORATI. EQVO. P.

AB. IMPERATORIBVS. ANTONINO

ET. VERO. AVG.

HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO

IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN.

E 2

MAX.

Apuleio
lux, silere
Beroaldo.

Dati etiam
à priuatis.

Imò à cer-
donibus.

Statua ob
prebitionē,
& tituli
passim.

* id est,
Splendido
equiti Ro-
mano, pa-
trono colo-
nia.

SATURNAL. SERMONVM
MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM
ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA
EDIDIT

COLONI. ET. INCOLAE
OB. MVNIFICENTIAM. EIVS

L. D. D. D.

*Dabant
pro salute
principis.*

*Vetuit
Claudius
frustra.*

*Certis die-
bus dati.
Saturnali-
bus.
Quinquag-
tribus.*

*Dies inser-
ti ad hono-
rem princi-
pis.*

Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris. Sic Sues-
sæ C. Titio cuidam honores decreti in marmore leguntur,
QVOD. PRO. SALVTE. ET. INDVLGENTIA. IMP.
ANTONINI. PI. FELICIS. AVG. MVNVS. FAMI-
LIAE. GLADIATORIAE. EX. PECVNIA. SVA. EDI-
DISSET. Quanquam id Claudius, quod in se erat, vetuisset,
narrante Dione libro vlt. τοῖς τε στρατηγῶσι, inquit, τὰς ἀγῶνας τὰς
ὀπλομαχικὰς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἰ δὴ τις ἄλλος αὐτὰς ὅπως δὴ ποτε ὀπι-
τελοῖν, ἀλλὰ μὴ τι νεῶς καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν σωτηρίας γυγνομένων σφῶν ἢ γραφῶν ἢ καὶ
λέξεσσι ἐπέλοισε. id est: Prætoribus edixit gladiatorios ludos non præbe-
re: & si quis alius eos ubicumque locorum daret, ne susceptos eos fa-
ctosque pro salute sua aut scriberet aut diceret. Atque hi fortasse
Honorarij ludi Suetonio dicti, in Aug. cap. xxxii. quia in ho-
norem Principis suscepti. etsi aliam eius verbi sententiam haud
sperno. Postremò non homines solùm certi qui darent, sed
etiam tempora quædam quibus darentur: Saturnalia in primis,
vt prædixi. Deinde Quinquatruum festi dies. Ouidius:

*Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro;
Causa, quòd est illà nata Minerva die.
Alterà tresque super rasâ celebrantur arenâ,
Ensis exsertis bellica leta dea est.*

Quod ait diem primam puram à sanguine: ita capio, vt pugna-
uerint quidem, sed rudibus non ferro. Dio ad hanc rem scribit
lib. LIII. Augustum dedisse μονομαχίας ἀγῶνας, ἐν τοῖς Παναθηναίοις,
τὰς τῶν αἰδῶν ὀνόματι, gladiatorum ludos, Quinquatribus, filiorum no-
mine. Atque etiam per adulationem Senatus, dies vnus alterve
gladiatoribus sæpe additus, in honorem Cæsaris: vt in eo ipso
scriptore obuia exempla.

CAPVT XI.

*Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, supra nostram fidem.
Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.*

INTERQVIESCENTE paullum Pighio, Victor, Non teneo
me ultra, inquit. & quis hic furor? quæ publica clades orbis
terræ? Pighius illum intuens, Magis id dicas Victor, inquit: si
numerum tibi dierum recensuero, quibus dati: numerum <sup>Crebritas
gladiatorii
& nume-
rus.</sup>
hominum, qui dati. Cæsar Ædilis CCCXX. paria dedit, au-
ctore Plutarcho. Adrianus Cæsar *Gladiatorium munus per sex
dies continuos exhibuit*, narrante Spartiano. Gordianus, *adilitatis
sua tempore duodecim populo Romano munera, id est, per singulos men-
ses singula exhibuit: ita vt* * gladiatorum nonnunquam quingena paria
exhiberet, *numquam minus centenis quinquagenis, vt scribit Capi-
tolinus. Et nugas adhuc loquor & vitreas fractas, præut Titi-
editio fuit; qui Gladiatores, Venatus, Naumachias per centum
dies dedit, auctore Dione. Quid plura? ecce bonus & modera-
tus Princeps Traianus, spectacula eiusmodi per dies centum
vigintitres continuauit, & gladiatorum decem millia dedit.
Tu Lipsi abnutas? dabo fidei meæ causâ Dionis ipsa verba.
καὶ θείας, inquit, ἐν ἑξήκοντι καὶ εἰκοσι καὶ ἑκατὸν ἡμέραις ἐπόμισεν, ἐν αἷς θηρία τε καὶ
βότῃ χίλια παρὰ καὶ μύρια παρὰ ἐσφάγη, καὶ μονομάχοι μύριοι ἠγωνίσαντο. id est,
Et spectacula centum & viginti dierum edidit. in quibus feras cicu-
resque animantes, interdum mille, interdum ad decem millia, interfectæ
sunt. gladiatorum autem decem millia pugnarunt. Itaque magna
copia Romæ & in prouincijs gladiatorum: nec diutiùs conui-
ueo in mendâ quæ Plinij codices obsedit libro XI. cap. XXXVII.
Viginti, inquit, gladiatorum paria in Caij principis ludo fuerunt, in
ijs duo omnino qui contra comminationem aliquam non conuierent. <sup>In Plinio
mendum
ostensum.</sup>
Vestram fidem! in magnifici illius & in has voluptates effusi
Principis ludo, dumtaxat viginti paria? At ego scio plures sæ-
pe habuisse vnum aliquem e Quiritium plebe. Gordianus
ecce Romæ habuit gladiatorum fiscalium paria mille, ait Capi-
tolinus. nec tamen aut imperium tunc, aut ipse, ad Caligulæ &
illius æui opes. Otho Imperator duo millia gladiatorum con-
tra Vitellium armauit, auctore Tacito. credo, ex ijs tantum,*

Et sublaturum.

Millenaria nota saepe corrupta.

Etiā in Suetonio.

* Omnes enim vocati, qui accusati in causā Seseiani.

qui in Principis fisco. Fidenter igitur rescribo, *Mille gladiatorum paria.* & video erroris causam. Notatus apud Plinium scilicet numerus fuit, non perscriptus. Nota autem millenaria hæc olim, in lapidibus obuia, ∞ : quæ ignorabilis obiecta exscriptori. Itaque censuit, similitudine aliquâ captus, geminatum X esse : fecitque viginti. Nunquam mihi fides apud vos, si hodie huius rei sum mendax. Idem planè mendum in Suetonij Tiberio, cap. LXI. de Principis illius immani sæuitiâ : *Viginti, inquit, uno die abiecti tractique, interque eos pueri & femina.* Corrigo utiliter, *Mille uno die.* Quidni corrigam ? Tacitus de eadem re : *Iacuit immensa strages, omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi aut aggregati.* Quæ hîc (vt cum Plauto loquar) paratragœdiat Tacitus, non est vt locum habeant in viginti hominibus. Denique * historia ipsa refellit, quam censeo legatis in Dione. Quod autem ad rem, de quâ Plinius : certè magis mira eius adseueratio, si inter tam multos reperti dumtaxat inconniuis oculis duo ; non mira, si inter viginti.

C A P V T X I I.

Detestatio huius verè sceleris. quæque leges ab antiquis latae, ad coercendam effusam præbitionem. Eæ duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent : quæque numerum & modum editioni ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus & Prudentius.

Calamitas orbi inuenta per hos ludos.

Disinatio probabilis in numero interfectorum.

ORIGINEM videtis, progressumque : & quàm non temerè à funere orta res, quæ reuerà funus & pestis orbiteræ. Credo, imò scio, nullum bellum tantam cladem vastitatemque generi humano intulisse, quàm hos ad voluptatem ludos. Numerum cum animis vestris recensete dierum quos dixi hominumque : mentior, si non vnus aliquis mensis Europæ stetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Heu mores ! Neronem culpamus aut Caligulam, qui centum aliquot homines vitâ interfecerunt, irâ siue metu : ecce vnus editor, homines supra mille ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum oculorum : fiebantque non per vnus alteriusve lasciuiam, sed velut publicâ lege, & decreto.

Itaque

Itaque cō ventum est, vt alijs legibus effusio ista fuerit coër-
 cenda: quas ordine dabo. Primò ad ambitum reprimendum,
 inuenio cautum, nequis daret candidatus. Legem eam tulit
 M. Tullius consul: & vis eius sententiaque expressa, interroga-
 tione in Vatinium: *Cum mea lex dilucidè vetet, biennio quo quis pe-
 tat, petiturusve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die:
 quæ tanta in te sit amentia, vt in ipsâ petitione gladiatores audeas da-
 re?* Et pro Sestio: *Acta mea ait sibi displicere. quis nescit? qui legem
 eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio quo quis petie-
 rit aut petiturus sit dare?* Ex quibus postremis verbis facile visu
 & sublato mendum in priore loco contra Vatinium, *biennio*
quo quis petat. Potius enim, *quo quis petijt.* Cautum etiam de nu-
 mero gladiatorum aliquid, sub idem tempus. Suetonius de
 Ædilitate Cæsaris, cap. x. *Cum multiplici familiâ undique compara-
 tâ, inimicos exteruisset: cautum est de numero gladiatorum, quo ne
 maiorem cuiquam Romæ habere liceret. etsi id interdictum ad habi-
 tationem potius in vrbe pertinere videatur, quàm ad pugnan-
 tium numerum. Sicut in Catilinariâ coniuratione, item remo-
 ti gladiatores ab vrbe: & decreuere, inquit Sallustius, uti gladia-
 toria familia Capuam & in cetera municipia distribuerentur. Sed
 Augustus certè etiam de numero parium cauit, edixitque an-
 no vr̄bis DCCXXXII. μήδ' ὀπλομαχίαν πλεονάκις ἢ δίδυς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε
 πλείονων ἑξήκοντι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: nec Gladiatores sæpius quàm bis
 anno dari, nec plurium quàm LX. parium. quod ipsum tamen perti-
 nuisse modò censeo ad editiones Prætorum, qui publico, in
 parte, sumptu præbebant: vti ex prioribus Dionis verbis ap-
 pâret. At Tiberius firmus contra ista, certum numerum in
 commune præscripsit, narrante Tranquillo, cap. xxxiiii. Ludo-
 rum ac munerum, inquit, impensas corripuit, mercedibus scenicorum
 rescisis (ita verius quàm, rescissis) paribusque gladiatorum ad certum
 numerum redactis. Ad hoc edictum, siue Sc. fuit, respexit Tacit-
 us lib. xiiii. Annal. Non referrem vulgatissimum Senatusconsultum,
 quo civitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus fi-
 nitum concedebatur, nisi Patrus Thrasea contradixisset, præbissetque
 materiam obtrectatoribus arguendæ sententiæ. Sed post Tiberium
 Caligula, conculcato hoc interdicto, ἐπέβησε τοῖς βελομένοις καὶ ὑπὲρ
 τῶν νόμων τὰς ἀειθροῦς τῆς μονομαχάντων χρεῖας: permisit volentibus cunctis,
 etiam*

Leges re-
 primendis
 editioni-
 bus.
 Vetiti dare
 Candidati.

Cicero cor-
 rectus.

Numerus
 definitus,
 supra quæ
 ne haberet
 in vrbe.

Ne darent
 etiam.

Tiberij ead-
 de re edi-
 ctum.

Tacitus
 explicatus.

Caligula
 nullum fe-
 cit Tiberij
 interdictum.

etiam

etiam supra numerum definitum, gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo & sæculo videtur, ducente nos Plinij loco, in Panegyrico: *De ampliando numero gladiatorum aut instituendo collegio fabrum consulebamur: & quasi prolatis imperij finibus, nunc ingentes arcus, nunc menses nomini Caesarum dicabamus.* Nec de numero solum Tiberius; aliquid etiam statuit de munerariis. cauitque Sc. *nequis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res,* ait Tacitus libro IIII. Fortasse & idem vetuit, nequis edidisse vellet libertus. Fuisse id scitum, colligo ex Suetonij Claudio cap. XXVIIII. qui Harpocræ liberto, *lecticâ per urbem vehendi spectaculaque publicè edendi ius tribuit.* Nisi enim id antè vetitum, indulgeat nunc frustra. Quin & Nerone Principe statutum, nequis Præses aut Procurator qui prouinciam obtineret, gladiatores daret. Tacitus auctor lib. XIII. cuius verba memini referre antè. Reperio etiam Sumptum ad munera, coërcitum plus semel. Antoninus Pius *Sumptum muneribus gladiatoris instituit,* ait Capitolinus: id est, profusionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Post illum Marcus Philosophus *Gladiatoria spectacula omnifariam temperauit,* siue, vt idem Capitolinus postea ait, *Gladiatorij muneris sumptus modum fecit.* Alexander verò, monente Lampridio, *Habuit in animo vt munera per totum annum dispergeret, vt per xxx. dies munus populo daretur:* salubri consilio, sed sine effectu. Perripit enim omnia septa inueterata licentia: nec iam princeps aut lex, qui capere posset tam effusis cupiditatibus modum. Itaque tardè, imò serò, descensum eò, vt gladiatoria spectacula prorsum tollerentur. Eam sublationem Zonaras Neruæ Imperatori adsignat, qui, vt ait, *gladiatorum compositiones & certamina vetuit.* Parum cautè, vereque. quoniam reuerâ sub Neruâ & post Neruam mansere ij ludi: sed sumptus dumtaxat numerumque imminuit. & circumspectiùs Dio, πολλὰς, inquit, ἰπποδρομίας, ἄλλας τε τινὰς θεὰς κατέλυσε, συσέλλων ὡς οἶόν τε διαπανήμαί τε: *Crebros Circenses, & alia quædam spectacula sustulit, imminuens & temperans, quâ fieri posset, sumptus.* Veriùs pulcherrimæ rei laudem ad Constantinum Imp. referemus: cuius vtinam cetera fuissent ad hoc exemplum! Is primus Romanorum Principum, gladiatoria spectacula è toto orbe Romano submouit, anno

ab vr-

Fortè &
Domitia-
nus.

Cautum
qui dare
possent, qui
non possent.

Nō liberti.

Non Præ-
sides.

De sum-
ptu item
cautum.

Tandem
sublati
gladiato-
res.
Zonara la-
is.

Constanti-
ni lex.

ab vrbe conditâ ∞ . L X V I I . pænè sexcentis, post instituta ea, annis. Auctor Sozomenus lib. I. Παρὰ δὲ Ρωμαίοις, inquit, τότε πρῶτον ἢ τῆς μονομάχων ἐλύθη θεία : *Apud Romanos tunc primum sublatum Gladiatorum spectaculum.* Et Eusebius lib. IIII. de vitâ Constantini: διεκελεύετο, inquit, μὴ θύειν εἰδώλοις, μὴ μονομάχων μαιφονίαις μολύνειν τὰς πόλεις : *vetuit idolis sacrificari, vetuit gladiatorum cadibus pollui vrbes.* Meminit & Callistus libro V I I . Quin etiam nunc inserta Iustinianæo * Codici Constantini ipsa lex : *Cruenta spectacula, in otio civili & domesticâ quiete, non placent. quapropter omnino gladiatores esse prohibemus.* Et hoc quidem rectè notatum à peritis duobus nostri ævi Iurisconsultis : quibus suggero Ammiani Marcellini egregium locum lib. X I I I I . de sæuitiâ Constantij : *Erat, inquit, diritatis eius hoc quoque indicium nec obscurum, nec latens, quòd ludicris cruentis delectabatur, & in Circo sex vel septem aliquotiens vetitis certaminibus pugilum vicissim se concidentium perfusorumque sanguine specie, vt lucratus ingentia letabatur.* Nam ludicra cruenta, ita, vt Constantini lex cruenta spectacula. & quòd ait Pugiles, vsurpat sanè pro Gladiatoribus, ritu Græcanico, quibus πύκτης & * πυκτεύειν etiam de istis. Ipse clarè indicat, cùm addit, *se se concidentium & sanguine perfusorum* : multa quoque clariùs, cùm ait, *vetitis certaminibus.* respiciens scilicet ad Constantini interdictum. Et repressit quidem igitur Christianus Princeps ; eoque nec apud Saluianum, qui ludos exagitat ex professo, memoria gladiatorum ; nec apud Cassiodorum quidem accurata : tamen & sub Constantio, & postea sub Theodosio ac Valentiniano conati irrumperè : imò irrumperè. Lex in Theodosiano Codice est, quâ Munerarij prohibentur auctoratos militiae, vel Palatinâ præditos dignitate, in ludum producere. Si in istis tantùm vetitum : iure argumentor, permissum in aliis. Adde & l. quanquam. Cod. Theod. De paganis. Etiam Augustinum lib. VI. Confess. cap. VIII. qui Alypium suum, gladiatorij spectaculi inhiatu incredibiliter abreptum scribit. Etiam sub Honorio, Prudentius locis aliquot describit, & damnat : votum imò precesque interponit ad Principem pro tollendo:

*Quod genus vt sceleris iam nesciat aurea Roma
Te precor Ausonij dux augustissime regni:
Et tam triste * sacrum iubeas, vt cetera, tolli.*

F

Et pau-

* Lib. XI.
tit. XLIII.Ammiano
data lux.* Artemi-
dorus in
capita περι
μονομάχων.Iterum in
usu gla-
diatores.Lib. ult.
còtra Sym.* Benè, Sa-
crum. quia
Dis inferis
placandis.

Et paucis interfitis:

*Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam,
Quodque patris superest, successor, laudis habeto.
Ille urbem vetuit taurorum sanguine tingi:
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litare.
Nullus in vrbe cadat, cuius sit pcena voluptas.
Iam solis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.*

Et sustulit sanè Honorius, occasione Telemachi cuiusdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. De quo factò Theodoretus lib. v. Histor. Eccles. cap. xxvi. & Cassiodorus in Tripertitæ lib. x. cap. ii. Ita obuiam itum ludo non ludo: & sublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, vt ægrè nunc ad intelligentiam retrahere possimus morem fugitiuum.

C A P V T X I I I.

Additamenti loco ad primam sermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illustratus.

*Habitus
vestisque
Editorum.*

*Prætextati
fuere.*

*Suetonius
nouè illu-
stratus.*

*Pallioli,
agri.*

DE origine, progressu, deque interdicto gladiatoriae rei, quod satis est, dixi: non absurdè adiunxero, quo habitu dederint, quoque modo. Duo genera collocaui inter Editores: Magistratus, & Priuatos. Qui enim munus mortis causâ dabant, plerique videlicet fuere priuati: tamen dabant non quasi priuati. Per dies enim omnes muneris, prætextæ illis ius, lictorum, accensi: omni noque imaginem quandam gerebant magistratus. De prætextâ, Festus: *Prætextâ pullâ nulli alijs licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.* Cicero in Pisonem: *Sex. Clodium qui nunquam antea prætextatus fuerat, ludos facere et prætextatum volitare passus es.* Ex hoc ritu Suetonium nouè interpretor Claudij cap. ii. *Ob valetudinem gladiatorio munere, quod simul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præfedit.* Benè, nouo more: debuisset enim prætextatus. Sed Palliolum, in morbo vestis. Quinctilianus: *Palliolum, sicut fascias et focalia, sola excusare potest valetudo.* Seneca libro iii. Natural. Quæstionum: *Videbis quosdam graciles, et palliolo focalique circumdatos, pallentes et agros.*

& aegros. De licitoribus & accenso, Cicero de Legibus: *Reliqua* Lictores
& accensus
Editori.
sunt in more, funus ut indicatur, siquid ludorum: dominusque funeris
utatur accenso atque licitoribus. Nec illud in occasione praetereo, Spectatores
in qua ve-
ste.
 propriam quandam vestem fuisse in munere funebri ipsorum
 spectatorum. Spectabant enim in penulâ pullâ. Dio LV. καὶ Penulati,
ad funebre
munus.
 τὸν καὶ ὀπιτάφιοι ἐπὶ τῶν Ἀγρίππῶν ὀπλομαχίαι, φαιδὸν ἐδῆσαν τῶν τε ἄλλων,
 πλεὺς τῶν Ἀυγύστου καὶ αὐτῶν τῶν ἕξων αὐτῶν, λαβόντων, καὶ ἑνὸς πρὸς ἕνα καὶ πλεί-
 ονων πρὸς ἴσους ἐγένοντο: Interea & funebre munus gladiatorium editum,
 cum singulis certantibus, tum pluribus contra pares, quod cum alij om-
 nes spectarunt in pullâ veste, tum & filij Augusti, solo ipso excepto.
 Lampridius in Commodo: Contra consuetudinem, penulatos iussit
 spectatores, non togatos ad munus convenire; quod funeribus solebat;
 ipse in togâ pullâ praesidens. Quibus è verbis utrumque discimus, Ad volu-
ptarium,
Togati.
 in funebri munere penulatos; in alio, togatos spectatores fuis-
 se. Nec procudo ultra sermonem limitis primi.

CAPUT XIII.

Pars secunda, De loco, qui cum duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei
 inventus: quàm multi Romae: qui praefecti & administri. De vi-
 etu & saginâ gladiatorum in his ludis. qui fuere etiam extra Ro-
 mam. & aliquid de ludorum formâ.

AD locum transeo. qui duplex, Ludus, & Arena. Illum
 appello, ubi habitati alti que gladiatores: hunc, ubi dati &
 producti. De priore, prius. Ludus gladiatorius, inquit Isidorus, De ludis
gladiato-
rum.
inde dictus quòd in eo iuvenes usum armorum condiscant. Nam pri-
 mò credo gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuisse; imò nec Antea in
domibus.
 eruditos valdè ad pugnam fuisse. Polybius hoc mihi dicit, nec
 ratio abnuit, quæ vult prima omnia rudia magis & impolita
 esse: sed Polybius ita in fragmento apud Suidam: *Ἐπὶ μὲν πα-
 λαίον δὲ τῶν κρατίστων ἐγένετο ἡ μάχη ῥωμαίοις ἢ μονομαχία: ἐν δὲ τῶν κατὰ ἡμᾶς
 πολλὰ ὁδοὶ ὄρνυσι*: Olim & initio apud Romanos nudis viribus gla-
 diatorum certamen constabat; nunc autem plures viae & modi reperti.
 Significat nec genera tam multa fuisse, quàm mox dicam: nec
 item ludos, in quibus accuratè docerentur. qui tamen, cre-
 scente numero & crebritate editionum, publice sunt aperti, &
 in ijs Magistri. Etsi quidam splendidiores, etiam post institu-
 tos

tos ludos, habuere domi eos aut apud amicos. Ita C. Cæsar Tirones neque in ludo neque per lanistas, sed in domibus per equites Rom. ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat, scribit Sueton. cap. XXVI. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitaque in ipsis ludis. Prudentius:

Nam quid vesani sibi vult ars impia ludi?

Quid mortes iuuenum, quid sanguine * pasta voluptas?

Seneca libro II. de Irâ: Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viventium, pugnantiumque. Lusorium appellasse Lampridius videtur in Eligabalo: *Stravit sibi, inquit, triclinium in summo Lusorio, et dum pranderet, noxios (ita appellat gladiatores) et venationes sibi exhibuit. vel ut mauelim, ibi exhibuit.* Et in Saluiano Massiliensi Episcopo idem verbum, lib. VI. *Longum est nunc dicere de omnibus Amphitheatris, Odeis, Lusoriis.* Græcè, καταγωγίον μονομάχων appellat Herodianus, quasi dicas diuersorium domiciliumque. De Commodò: *εἰς τοσούτον, inquit, προεχώρησε μανίας, ὥς μηκέτι βέλεσθαι βασιλείου ἐσίαν οἰκεῖν, ἀλλὰ γὰρ μετοικισθῆναι ἐβούλετο μονομάχων καταγωγίον.* id est, *Eò dementia venit, vt iam nec Aulam et Palatium inhabitare vellet, sed migrare constituerat in ludum Gladiatorium.*

Quam eandem monstri illius insaniam etiam Lampridius & Xiphilinus adnotarunt. Suidas *μονομαχοτερεῖον* dicit, contentus tamen, sine alio additamento, posuisse nudam vocem. In vrbe autem plures eiusmodi ludi, nominibus suis noti & discreti: quorum in P. Victore mentio, & passim in marmoribus priscae vrbis. Repperi istos. LVDVM GALLICVM. LVDVM DACICVM. LVDVM MAGNVM. LVDVM MAMERTINVM. LVDVM MATVTINVM. & in Horatio in cã ad Pisones, *Ludum Æmilium.* Equibus tamen non abnuerim, quin aliqui etiam bestiariorum fuerint: vti certè * Matutinus. Hisce ludis non Lanistæ solum præerant, vt dicam iam nunc, sed etiam digniori nomine Procuratores. nec ij de plebe, sed ex ciuium primis: fuitque velut inter dignitates & infulas id munus. Lapis priscus: CVRATOR. MVNERIS. PVBL. GLADIATOR. Tacitus Annali XI. *Decius quoque Calpurnianus & Sulpicius Rufus Procurator ludi, eadem poenâ adfecti.* Inscriptio alia vetus:

Ludi ad
artem de-
stinati.

* Malopar-
ta.

Lusoria,
dicti etiam.

Plures ludi
in vrbe Ro-
mã.

Eorum ca-
talogus.

Distincti
ludi bestia-
riorum &
gladiatorii.
* Nam ma-
tutina spe-
tacula, fe-
rarum.

Procurato-
res ludorũ.

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
 CVRATORI. TRIUMPHI. FELICISSIMI
 GERMANICI. SECVNDI. IMP. CAES. FL.
 DOMITIANI. AVGVSTI. EXORNATO
 SACERDOTI. SPLENDIDISSIMO
 PONTIF. MINOR. PROC. * XX. HER
 PROC. PATRIMONI. PROC. LVDI. MAGNI
 PROC. LVDI. MATVTINI

*Vigesima
 Heredita-
 tum.

Nec lōgè diuersi ab istis Curatores munerum ac venationum :
 quorum mētio Suetonio in Caligulâ, cap. xxvii. Et vis addam
 quod vos medici rideatis, Victor? Medici etiam sui singulis his
 ludis : nec id noui sæculi inuento, sed diu ante Imperatores.
 Lapidem legi hunc :

Curatores
 munerum.

Medici lu-
 dorum.
 Iiq; vete-
 res.

SILVANO. SANCTO
 C. AVSTRVNIVS. MEDI
 CVS. LVD. GALLIC
 PORTIC. ET. EXEDR.
 ET. SIGN. AEN.
 VOTO. SVSCEP.

L. M.

DEDIC. KAL. MAI
 L. MARCIO. ET
 SEX. IVLIO. COS.

In quo sculpti Consules incidunt annum Urbis DCLXIII.
 Adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Legi & in
 alio lapide, EVTYCHVS AVG. L. MEDICVS. LVDI.

Qui insti-
 tuti exem-
 plo Græco-
 rum.

MATVTINI. Censeo exemplum translatum è Græciâ, apud
 quos medici athletis. Arrianus lib. III. Dissertationum, Ath-
 letam compellans: δει σε, inquit, εὐτακτεῖν, ἀναγνωσασθῆναι, ἀπέχεσθαι περ-
 μάτων, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἶον ὅτ' ἔτυχεν ἀπλῶς. ἰατρὰ δὲ τῶν δαδωκέων σεαυ-
 τῶν, τὰς ὁπλισάτην: Oportet te iam in ordinem redigi, ad præscriptum vesci,
 abstinere bellarijs, frigidam non bibere, nec si quid fortuito incidit aut
 offertur. Medico enim uerò obtemperare, sed et præfecto aut doctori.

Quo sine ij
 medici.

At quæres, cui bono medici mox morituris? Dicam. Primò
 medicos haud tam artè acceperim, vt hodie; sed in cluserim
 etiam chirurgos, vsurpatione prisca. Ij autem opus certè gla-
 diatoribus læsis; luxatisve. Deinde & ratio victus gladiatorij

Medici e-
 tiam pro
 chirurgis.
 Ratio gla-
 diatorij vi-
 ctus.

ca, vt salui esse sine medico non possent. Largè enim edebant, bibebant: & dabantur velut in faginam. eâ fini, vt Domini valentes eos producerent, & vt Cicero ait, cum *gladiatoria totius corporis firmitate*. Cyprianus eleganti epistolâ ad Donatum, libro 11. *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, & aruina assidui nidoris moles membrorum robusta pinguescit, vt saginatus in pœnam cariùs pereat.* Quinctilianus: *Alebat deuotum corpus prauior omni fame sagina.* Inde gladiatoria sagina Tacito: *Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, tanquam gladiatoriam saginam, diuidebat.* Inde Saginæ nomine, ludum ipsum Propertius intellexit hoc versu,

Sagina
gladiatoria.

Qui dabit immunda venalia fata sagina.

id est, ad gladium se auctorabit, & ad ludum. Plinius videtur adtribuere hordeum ijs in cibum: *Antiquissimum, ait, in cibis hordeum. sicut Atheniensium ritu, Menandro auctore, apparet: Et gladiatorum cognomine, qui Hordearij vocabantur.* Sed mihi anceps adhuc sententia eius loci: dicam & lectio. Cedò enim. ideon' euincas hordeum antiquissimum in cibo Romano, quia gladiatores ab eo dicti? atqui tota gladiatura non veteris Romæ, vt vidimus, inuenti. Sed nec credo eo vsos. malè alibilis is panis, flatus genitor maliq̄ue coloris, vt tui, Victor, medici volunt. ideoq̄ue ignominia causâ, militibus datus qui deliquissent. Seneca etiam eum inter vilissima genera habet: *Voluptas est, inquit, posse capere voluptatem vel ex hordeaceo pane.* Quæ cinnia contraria gladiatoria huic saginæ. Nec tamen Plinij verbis quid faciam habeo sine libris: & fortasse prisci tenuius eos alebant. Sed redeo ad ludos, quos comperior non Romæ solùm fuisse, sed in colonijs item municipijsq̄ue. Capuæ imprimis & Rauennæ. De Capuâ Cæsar lib. 1. belli ciuilib: *Capuæ primùm sese confirmant, gladiatorésque quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus* libertati confirmat, atque ijs equos attribuit.* Cicero lib. 11. ad Articum: *Gladiatores Cæsaribus qui Capuæ sunt, sanè commodè Pompeius distribuit binos singulis patribus familiarum.* Spartianus in Iuliano: *Sed postea sponte sua gladiatores Capuæ iussit armari per Lollianum Titianum.* De Rauennâ, Strabo dilucide: *ἔτιως γ' ἐν ὑμετέρῳ ἔξισται τὸ χροσίον, ὡς ἐν ταῦτα τὰς μονομαχίας*

De Plinij
loco addu-
bitatum.

Hordeaceus panis
non bonus.

Ludi isti
etiã in co-
lonijs.

Capua
presertim.

* Legerem,
libertate.

id est fir-

mat conci-

liatq̄ (ibi

data liber-

tate, pillei
impositio-

ne.
Et Rauennæ.

χους ἔπειν ἢ γυμναζέω ἀπέδειξαν οἱ ἠγαθότεροι. Adeò, inquit, saluber locus, vt illic gladiatores ali atque exerceri Principes voluerint. Raucenæ autem ludum exstruxit, aut certè voluit, Cæsar. Suetonius cap. xxxi. Ne qua suspicio moueretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit, & formam quâ gladiatorium ludum erat edificaturus considerauit. Formam, ait. de quâ nihil dixerim, præter multiplices in ijs ludis minutasque cellas fuisse, in queis seorsim haberentur singuli gladiatores. Quintilianus: Commorabor inter homicidas, inclusus turpiore custodia & sordido cellarum situ. Idem: An ille animus rediret in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris? Exemplo scilicet seruorum, quibus cellæ. Seneca pater: Ex cellâ suæ domine migrabit in cubiculum: vel Domina ex cubiculo suo migrabit in cellam? Seneca filius, de seruo Pompeij Demetrio: Cui iam dudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij & cella laxior. Suetonius Nerone cap. XLVIII. Receptus in proximam cellam, decubuit super lectum. Sed & meretricum cellæ (ex Iuuenali & Petronio) & capitum omnium viliorum. Concludam de ludo cum Quintilianus dicto: In ludo fui. quâ poenâ nullam grauiorem scelera nouerunt, cuius ad comparationem ergastulum leue est.

Cella in ijs ludis.

Cella seruiles.

Cella meretricia.

Pœna ludi.

CAPUT XV.

Ludorum præfecti, Lanistæ: qui Familiæ præesse dicti, eamque Ducere. Fidem Doctores, magistri, commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque Lanistis fuisse, ac tironibus.

HIS ludis præfuisse Lanistas monui: de quibus opportune nunc adtexo. A laniandis corporibus vulgò eam vocem formant: nec persuadent. Isidorum potius audio, qui Thuscum verbum esse vult, & illis carnificem signare. & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Thuscis. Lanistarum multa vbique mentio. Lapis Romæ:

Lanista vox.

P. POETILIVS. P. L.

SYRVS

LANISTA. AD. AR. FORIN

Glossarius liber, Lanista, λανιστάς, μονομαχοφόρος, ὅστις ἀπὸς μονομαχῶν. Lanistæ auium, etiam apud Columellam, qui aues condocifaciunt

Lanista
pro gladiato-
ribus.

cefaciunt ad pugnam. Pro ipsis gladiatoribus Prudentius v sur-
pat: parum propriè, imò imperitè:

— *sedet illa verendis*

Vittarum insignis faleris, fruiturque lanistis.

Nam de Vestali scribit, quæ spectabat gladiatores. Emebant
autem lanistæ futuros gladiatores, aut expositicios pueros huic
rei tollebant. Quintilianus Declamat. CCCXXVIII. *Quantum*
ad te pertinet, non habet respublica virum fortem. aut illum fera lace-
rauerunt, aut aliquis (quod multo sit indignius) sustulit leno aut lanista.
Martialis:

Inspexit velut emptor aut lanista.

Familia
gladiato-
rum.

Tota autem manus quæ sub vno Lanistâ, Familia appellaba-
tur: & eum dicebant Familiæ præesse. Cicero pro Sullâ: *At præ-*
fuit familiæ Cornelius. Iam si in parandâ familiâ suspicio est nulla;
quod præfuit, nihil ad rem pertinet. Nam hunc Cornelium scili-
cet fuisse pro lanistâ. In lapide prisco MVNVS. FAMILIAE.
GLADIATORIAE. Suetonius Augusti cap. XLII. *Cum ve-*
nalicios & Lanistarum familias urbe expulisset. Seneca de Benefi-
ciis: *Lanista, qui familiam suam summâ curâ exercet atque ornat.*

Familiam
ducere.

Hinc natum prouerbiû Ciceroni familiare, Ducere familiam:
quod idem censeo ac familiæ præesse, sumptumque ab hac ip-
sâ lanistarum præfecturâ. Cicero in Antonium: *Lucius quidem*
frater, vt qui peregrè depugnauit, familiam ducit. Idem alibi: *Senten-*
tia, quæ familiam ducit. Et: *Accedit, quòd familiam ducit, in iure scien-*
tia. Nam qui caput in aliquâ re princepsque, bene Ducere eum
dixeris & Ducem. Sic in Historiis passim Ducere ordines; in
Quintiliano, Ducere classem. Nec vis verbi huius adhuc
satis intellecta: non certè ab iis qui Adagia nobis concinna-
runt. Hi iidem Lanistæ, honestiori & inuidendo verbo Do-
ctores dicti. Valerius lib. II. *Ex ludo C. Valerij Scauri doctoribus*
gladiatorum accersitis. Quintilianus Declamat. CCCII. *In ludo*
fuit. Fuerunt & doctores, & medici, & ministri: neque tamen illo
gladiatorum nomine tenentur. Et Magistri. Cicero III. de Oratore:
Magister hic Samnitium summâ senectute est. Videlicet quia gladia-
tores nouitios & tirones docebant. Quin iidem Commentari
dicuntur, & dare Dictata: verbis omnibus à meliore ludo sum-
ptis. Cicero de Magistro Samnitium: *cottidie commentatur.* Cæ-

Doctores
pro Lanis-
tis.

Et magi-
stri.

Commen-
tantur.

far apud Suetonium, à plerisque Senatorum & equitum precibus enisus est, ut ipsi disciplinam tironum suscipere, & exercentibus Dictata darent. Tertullianus ad Martyres: Nec tantus ego sum, ^{Dictata dant.} ut vos alloquar. sed tamen & gladiatores perfectissimos non tantum magistri & prepositi sui, sed etiam idiotæ & superuacui quique adhortantur de longinquo: ut saepe de ipso populo Dictata suggesta profuerint. Nec ineptè, Dictata: quia reuerà præcepta sua armorum, ^{Etiam in scriptis.} commisere etiam scripto. Iuuenalis de futuro gladiatore,

Scripturus leges & regia verba lanistæ.

Hirtius gladiatoriam hanc rationem docendi, bene cum militari composuit lib. i. de bello Africo: *Cæsar*, inquit, *contra eiusmodi hostium genera, non ut imperator exercitum veteranum, sed ut lanista tirones gladiatores condocere facere. quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersarijs, & in quantulo spatio resisterent, &c.* Ait, tirones gladiatores. quia in ludo genera duo, Tirones siue nouitij, & Veterani. Veterani nobiliores, & usu longo edocti. ad Tirones cura & institutio præcipuè pertinebat. Symmachus lib. ii. Epistolar. *Nam gladiatura idoneos communis cura prospiciet, quæ pars in apparatu Quæstorio prior est, ut auctoramento lectos longus usus instituat.* Quintilianus: *Et inter dedita noxæ mancipia contemptissimus tiro gladiator, ut nouissimè perderem calamitatis meæ innocentiam, discebam cottidie scelus.* Ratio modusque instituendi, ut rudibus batuerent cum Lanistâ. Suetonius Caligulâ: *Mirmyllonem è ludo (malim, in ludo) rudibus secum* batuentem, & sponte prostratum confodit ferreâ sicâ.* Siue ^{* Idè Suet. in Cal. cap. liiii.} etiam ad palum exercerentur, militum instar. Vegetius lib. i. cap. xi. *Palorum enim (malo, palariorum) usus non solum militibus sed etiam gladiatoribus plurimum prodest.* Sed prius illud de Rudibus, propriè, Batuere dicebant: & gymnasium ipsum, Batualia. Glossæ priscae, *Batualia, γυμνασίον τῶν μονομάχων.* Adamantius Martyr: *Batualia, quæ vulgò Battalia dicuntur, exercitationes gladiatorum vel militum significant.* Nec malè addit litterator ille de militibus. nam & ij interdum rudibus pugnabant, ludendi exercendique causâ. Liuius lib. xxvi. *Scipionis curam in milite formando describens: Tertio die rudibus inter se in modum iustæ pugnae concurrerunt.* Ita vetus liber, qui apud Lipsium: non, rudibus, ut præferunt vulgati. Firmat Polybius, qui eâ se in re ^{Quid Rudis?} *ἐξ*

*Et quidē
promodo
cuiusque
armatura.
Threici in-
euuui: Se-
cutori re-
ctus: Retia-
rio denta-
tus. Fortaf-
se etiam ē
ferro, sed
tamen he-
bes. Vide
lib. II. cap.
XXI.

Videri eam
duplicem.
Lanistarū
ferulaceā:
qualia sce-
pra pada-
gogorum.

Tirones
vapulabāt
ferulis.

Martiali
lux.

Varroni
lux.

Armati-
onum
grauia.

λίνας μαχίρας dixit: *gladios ligneos*. Id autem, ni fallor, Rudis: gladius, inquam, ē ligno. Suadeor Dionis etiam loco, in Commodo, qui post meridiem exercitia eius cum gladiatoribus denarrans: ἤσκει δὲ, inquit, καὶ ἐχρητο τῆ ὀπλίσει τῆ τῆ Σεκτόρων καλαμῆνε, τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῆ δεξιᾷ, τὸ δὲ ξίφος τὸ ξύλινον ἐν τῆ ἀριστερᾷ ἔχων: id est, *Exercebatur, & in vsu habebat armaturam Secutoris di-* etiam: *clypeum dextrā, gladium ligneum sinistrā praeferens*. Ait enim clarè ξίφος ξύλινον: ad batuendum scilicet, non pugnandum. Itaque Baculos eos appellat Capitolinus in Gallienis: *Pugiles baculis, non veritate pugilantes*. Ita enim ego emendem, cum vulgò sit, *faculis*. ex quo alij, *saculis*, me iudice, haud aptè. Tamen vulgò aliter iudicant, scio: & satis habent dixisse Rudem, baculum fuisse. At ego etiam aliud eos doceo in rude. Duplicem eam fuisse: Lanistarum, & Tironum siue exercentium. Lanistæ sua rudis, quā secerni cognosciq̄ue potuit. eam dico ē ferulā fuisse, & ferulam etiam nominari à priscis. Dio in Commodo: ἀντιγωνίζετο δὲ αὐτῶν γυμνασῆς τις, ἢ καὶ μονομάχῳ, τάρπηκα ἔχων. id est: *Pugnabat cum eo Lanista quispiam, vel etiam gladiator, ferulam habens*. Et nōne discriminat apertè? Commodo velut discipulo gladium ligneum tribuit: magistro ferulam. Seneca ab hoc more ludit in Satyrā Menippæā: *Eum proximo misnere, inter novos auctoratos, ferulis vapulare placet*. Nam noui auctorati, nouitij gladiatores: quos rude ferulaq̄ue suā aberrantes lanista cædebat, velut legitimus magister. Nam & hæc res à litterario ludo. Martialis illud tortuosum & breue, credo, iam capitis, *Vide an te delectet contra retiarium ferula*. id est, rudis, cōtra tridentem. De hac ferulaceā rude Charisius: *Rudis, scipio quem Lanista liberandis gladiatoribus gerit*. Glossæ: *Rudis, ῥάβδος ἢ τῆς ὀπισθεῶν τῆς μονομάχων*. Varro transtulit decorè: *Ad te enim rudem agriculturæ esse nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt*. id est, magisterium & velut præfecturam agriculturæ. At rudis ad gymnasia, diuersa ab hac, & gladij formā, vt dixi; fortasse etiam ponderosior, grauiorq̄ue. Suggestit apud Senecam Latro Portius: *Non est utilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi quod exerceat. itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores grauioribus armis discunt, quàm pugnant: diutius illos magister armatos, quàm aduersarius sustinet*. Idemq̄ue in militibus notat Vegetius factitatum: lib. I. cap. XII.

Duplicis

Duplicis ponderis illa cratis & clava ideo dabantur, ut cum vera & leuora tiro arma sumpsisset, velut grauiore pondere liberatus, securior alacriorque pugnaret. Hæc exercitatio & velut meditatio nouis gladiatoribus ad cædem. quam Cyprianus, ut cum Lucretio loquar, iure increpat incilatque: Homo, inquit, in hominis voluptatem perimitur: & ut quis possit occidere, peritia est, vsus est, ars est. Scelus non tantum geritur, sed docetur. quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est, ut perimere quis possit: & gloria est, quod peremit.

Detestatio
eius disci-
plina.

CAPVT XVI.

Mensæ secunda. interruptus paululum sermo de loco: dictumque per occasionem de Saturnalicijs muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in mensis, & item in ludis spectaculisque.

DICEBAT etiam Pighius: cum ego ad puerum, Tolle ocus has mensas, & bellaria nobis infer. quæ bellaria? inquit Victor, non opus.

— * τεράματα δὲ

Ὁ σωφρονιστὴς τοῖς φιληκίοις λόγῳ.

Pighianus hic quidem sermo ante omnia tragemata & mella nobis. Ecce autem dum loquimur, pueri adesse nuntiantur onusti, pomis, pyris, oliuis, palmulis, caricis, aliaque copiâ partim domestici, partim exotici fructus. Missi erant ab Hieronymo Berchemio, familiari nostro. Hem! inquam ego. semper ita munis noster Berchemius? Tutores illi dabimus, ne prodigat. At vos pueri grates illi dicite gratias, & rogate cras ut apud nos sit. Versusque ad conuiuas, Amici, inquit, aumquam vidi munera magis opportuna: non eò solùm quia allata in puncti-stitio, ut sic dicam, mensæ postremæ, sed quia hoc Saturni die. Morem enim Romanum scitis, per Saturnalia, munuscula missitandi vltro citro. Spartianus in Hadriano: Saturnalia & Sigillaricia frequenter amicis inopinantibus misit, & ipse ab his libenter accepit. Tertullianus de Idololatriâ: Nobis, quibus Sabbathæ extranea sunt, & Neomenia, & feriæ aliquando à deo dilectæ; Saturnalia, & Ianuarie, & Brumæ, & Matronales frequentantur: munera commeant, strenæ consonant, lusus, conuiuia constrepunt. Martialis:

* -Bellariū
est, Sermo
bonus pru-
denſque
cupidis
discere.

Saturnali-
bus mune-
ra missita-
ta.

*Saturnalia diuitem Sabellum**Fecerunt, meritò tumet Sabellus.**Apophoreta item Saturnalibus.**Quid, eâ?*

Meminit & Suetonius Augusto, cap. LXXV. & plures alij. quid enim moror in re tritâ? Tu Pighi, dum interiungis, bibe. Licet, inquit; nam sitiebam in hoc sermone æstu. puer affunde largiùs. Dum ille bibit, ad me Lernutius, De muneribus mos mihi satis liquidus: non æquè de Apophoretis, quæ ipsa donata Saturnalibus lego. Suetonius Vespas. cap. XIX. *Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita et Kalendis Martij feminis.* Sodas, illustra. Ne id quidem Lernuti, inquam ego, in altâ nocte. Nam Græco eo nomine dicta propriè, quæ in conuiujs dabantur auferenda. Ipse Martialis, qui libellum eo indice scripsit, interpres,

Premia conuiuæ det sua quisque suo.

* Dubito an, commissione ut per ludos ei hoc munus, tamè & vulgata recta. Lampridius correxit.

Apophoreta in ludis, vel Apophoretica.

Et Ambrosius: *Qui ad conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta secum reportare consueverunt.* Suetonius in Caligulâ: *Agitatori Eutycho, * commissatione quadam, in Apophoretis vicies HS. contulit.* Nec ignota ista, scio, vobis: illud nouè fortasse moneo, Lampridium corrigendum in hacce voce, vitâ Eligabali: *Eunuchos pro aphroditis dedit. dedit quadrigas, equos stratos, mulos, basternas & rhedas.* rescribendumque, *pro apophoretis dedit.* Atque hæc, Lernuti, in mensâ Apophoreta. Postcâ translata ea vox ad munera etiam editionum. Ne enim lineam spectaculi huius transfiliamus, scitote fuisse ritum vti Editores munuscula aliqua amicis fautoribusque mitterent, ludis confectis. ea quoque Apophoreta dicta. Symmachus lib. II. *Filius noster Symmachus, peracto munere candidato, a, ert tibi dona Quæstoria, & ceteras necessitudines nostras pari honore participat. Quæso igitur vt eius nomine Dypticha et Apophoreta suscipere dignemini, qui apparatus eius plura & præclara tribuistis.* Et sæpius Apophoretica apud eundem. vt lib. IX. *Non aspernabere, vt æstimo, dyptichi & apophoretici oblationem. neque enim graue est verecundiæ tuæ sollennia & votiuia suscipere.* Libro quiato: *Ad te dyptichum candidati, & apophoreticum librarum argenti duarum misimus, approbare cupientes editioni te nostræ non animo defuisse.* Nec omitto denique, Apophoretum vel Apophoretam potiùs inter genera vasorum censerè Isidoro, cuius verba De vasis escarum: *Apophoreta, à Græcis, à ferenda poma vel*

Apophoreta tanx.

tale

tale quid nominata. est enim plana. Desieram ego : sed excipiens Duza, Bene & benignè doces de Apophoretis, inquit. sed auden' tu ea dare nobis ? Quænam illa ? inquam. magnum sit quod tibi negem, ô Batâua Syren. Ex medio, inquit, Saturnalium ritu cereos accensos. scin' cui rei ? qui nobis domum præluceant. certè enim iam tempus. Heu, inquam, Mormo, non Syren. — * *προῖον σὲ ἔωθε φύγεν ἔρηθε ὀδόντων ?* Vix ad sedimus etiam, & faris de discessu ? Caue, caue, ne per hoc Saturni festum Saturnum te faciam ego, & nouus Iupiter te dem in vincla.

Cerei in Saturnalibus dati. * quæ vox clauso tibi fugit ab ore?

CAPVT XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: de quæ locis pugne dictum. Ea sunt, Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

AT tu, Pighi, redis in eandem arenam pugnatum ? Ille ridens, Ego, inquit, iam missum me putabam. Scin' quomodo ? inquam. vt mihi domino citiùs decretum sit auctorari, quàm vt te soluam. Pergo igitur, inquit. De loco vbi habiti, dixi: locus superest pugne, qui non vnus. Ad rogum enim dati: in foro: in Circo: in Amphitheatro: in Septis: Vicatim & regionatim. Ad rogum olim, in exequijs: isque antiquissimus locus. Postea non placuit circumducere populum, & omisso rogo ipsi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus vetus pariter & diuturnus. Vitruuius: *Italia non eadem ratio fuit. Nam à maioribus consuetudo tradita est, gladiatorum munera in foro dari. Proinde spatiosiora distribuebant intercolumnia. Idem alibi: Muneribus quæ à magistratibus foro gladiatorum, scenisque ludorum dantur. Asconius in Verrem: Menius exceperat sibi ius vnius columnæ, super quam tectum proieceret, vnde ipse & posteri eius spectare munus gladiatorium possent: quod etiam tum in foro dabatur. Ait, etiam tum: quia nimirum is mos non prorsus exoluerat etiam Asconij, id est, Claudij ætate. Plinij verba caute vobis imponant, lib. xv. cap. xviii. Ara inde sublatâ gladiatorio munere Diui Julij, quod nouissimè pugnavit in foro. ancipitis dico & fallacis sententiæ verba. Videntur enim adfirmare postremum id fuisse in foro munus. Falsò. Nam & sub Augusto fuit, ex Propertio*

Sen cum lasciuum sternet arena forum.

Vbi datæ gladiatores.

In foro olim.

Plinij ambigua verba enodata.

Forum non
aptè ex-
structum
ad specta-
cula.
Difficiles
in eo loci:
& in bene-
ficio dati.

* Ad librū
nostrum
De Am-
phithea-
tro.
Amphi-
theatra.
Septa.
Circus.
Vici & re-
giones vr-
bis.

& Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in Septis, auctore Tranquillo, cap. v i i. At Plinius de ipso Cæsare sensit, nouissimum id fuisse forense munus, illo editore. Tamen cœptum vilescere & forum. opinor ideò, quia loca sessui & spectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Consules magistratusque clientibus tribulibusue suis adsignabant, & in beneficij loco. Cicero oratione pro Murenâ satis multis verbis: ad Atticum lib. ii. epist. i. *Querit ex me, num consuesset Siculis, locum gladiatoribus dare? Negavi. At ego, inquit, nouus patronus instituum sed soror, quæ tantum habeat consularis loci, vnum mihi solum pedem dat.* Et facit eò decretum Senatus in honorem Ser. Sulpicij: *Senatui placere Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in rostris statui: circumque eam statuam locum ludis, gladiatoribusque, liberos posterosque eius quoquò versus pedes quinque habere,* apud Ciceronem Phil. ix. Igitur structa * Amphitheatra, destinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerumque exhinc in ijs dati gladiatores: tamen non omisso prorsus foro. Etiam in Septis Agrippæ. Suetonius Calig. cap. xviii. *Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis aliquot edidit.* & idē scriptor notat aliàs. Sed & Circus interdum huic rei, vt reperietis in Dione. sæpe Vici & xiiii. regiones vr-bis: quod sub Imp. factitatum obseruo. Sed non mihi mens onerare vos copiâ vulgarium exemplorum. Explicui de loco.

CAPVT XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vsuique. Obiter etiam de obscenâ ludi parte.

Spoliarium
quid.

HIC Victor, Nimium properas. Quod olim de Haterio Augustus, de te Pighi dixerim, Sufflaminandus es. Nam Spoliario quid fiet, nisi locus ei est in loco? Caput percussit Pighius, & Hem! inquit, videte vestrum Cyneam. Absque hoc monitore, res tam illustris elapsa mihi erat. Sed retraham. Spoliarium non ipse ludus, sed ludi, vt appâret, pars. Ex lapide prisco, quem Tybure vidimus: **CVRATORI. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. III. QVOT. IS. TEMPORE. HONORVM. CVRARVM QVE. SVARVM. PLENISSIMO.**

MO. MVNIFICENTIAE. STUDIO. VOLVPTATIB. ET. VTI-
LITATIBVS. POPVLI. PLVRIMA. CONTVLERIT. LVDVM.
ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO.

SVA. PECVNIA. EXTRVCTVM. PVBLICE. OBTVLERIT.

Etiā Tertullianus ab ipsis Amphitheatris separat: *Ceterum à*

saeculo coronantur & lupanaria, & latrina, & pistrina, & carcer,

& ludus, & ipsa Amphitheatra, & ipsa Spoliaria, ipsaeque Libitinae.

Ductum nomen à re balneariâ. Nam exteriores cellule in balneis,

*A balneis
ducta vox.*

Spoliaria, dictæ, ut notant Glossæ Latine veteres: vel, ut Græcæ,

Αποδυτήριον, Spoliarium. Vbi ergo in balneis exuebantur, seque

*Cui rei spo-
liaria.*

veste exspoliabant, Spoliaria dicta. & à causâ simili, in Ludis.

Nam ibi, credo, gladiatorum vestes, ornamenta. Plinius in Pa-

negyrico de Ærario disserens: *Nunc templum, nunc verè deus, non*

spoliarium civium cruentarumq; prædarium scæsum receptaculum. Imò

amplius, locus ille receptor vulneratorum cæsarumque. Cassius

Seuerus in Controuersiâ, *Debilitans expositos. Produc agedum*

familiam semiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam:

ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum,

illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium.

Seneca de Prouidentiâ: *Videant largum in foro sanguinem, & supra*

Seruilianum lacum (id enim proscriptionis Sullane spoliarium est) Se-

natorum capita. Itaque crebræ illæ acclamations Senatus, mor-

tuo Commodo, sunt ab hoc ritu, apud Lampridium, Gladiato-

rem in spoliaro. & , Gladiatoris cadaver vnco trahatur: gladiatoris

cadaver in spoliaro ponatur. Quin & ij, qui sine spe curationis læ-

si, illic interficiebantur. Seneca epist. xciiii. Numquid aliquem

esse tam cupidum vitæ putas, ut iugulari in Spoliaro, quàm in Arenâ

malit? Obscænam partem ludi in eodem Senecâ lego libro vii.

*De Seneca
loco.*

Quæst. Nat. extremo: nec scio an ad Spoliarium; an ad ludi lo-

cum foedum, vbi * Spongia, referam: an potius emendem, ar-

** De quâ
Martialis,
Quod
sciat, infe-
lix dānatæ
spongia
virgæ.
& Seneca
epist. lxxi.*

tem ludi, & capiam de iis qui sponte sese auctorant.

CAPVT XIX.

Finis conuiuij sermonisque. per occasionem de Diludijs. item de ratione inuitandi ad hilaritatem inusitatâ hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

DIXI. & sit iam sermonum pausa quæso. Nam & serum est, vt video: & in me quidem omnis vis loquendi iam vacuit. Itaque domuitionem paremus. Inclementi vultu ego, Tu Pighi cesses? nec per limites illos eas, quos ipse tibi posuisti? Non ego homo trioboli sum, si id feram. Cras licebit, inquit. nunc te Lipsi, per hanc dexteram oro, mitte. Non, si per hanc sororem læuam quoque, inquam. Et iamne mitto ad Præto-rem, vt te nectam? Neca etiam, inquit, si voles. Nam mihi decretum in hoc Spoliario mori potius, quàm amplius in hanc Arenam. Lernutius cum Victore interueniens: Hercules multa nox est, Lipsi, inquit: & tempus abeundi. Ego commotior, Etiam me latrant meæ canes? Sed surgebat iam & Duza. Itaque ego, Hæc quidem conspiratio est, inquam. at sedete saltem dum patera ista circumfertur. Nam Pighio nostro non aliâ lege diludia do. Sedit iterum & respexit me Duza, Diludia tu quid appellas? Appositè ad hanc rem, inquam. Nam, *tempora quæ gladiatoribus conceduntur inter dies munerum quibus pugnatur, Diludia dicuntur*, vt scribit ad illud Horatij,

*Diludia,
quid?*

Displicet iste locus, clamo, & diludia posco.

vetus scholiastes. Hic Victor, Verè fortasse Commentator, inquit. tamen mihi olim sententia mea non displicet, Diludia esse cum mediij ludi alio genere spectaculi interrumpuntur, & quasi diffunduntur. Ita enim mos, vt in mediâ sæpe comœdiâ aut tragœdiâ, Venationem aut paria aliquot gladiatorum poscerent, tædij leuandi. Horatius testis:

*Si discordet eques, media inter carmina poscunt
Aut vrsum aut pugiles.*

Et Dio: qui Circenses diffissos ait Venatione & Athletis interpositis, lib. IX. ἀρκτοι μὲν, inquit, μεταξύ τῶν δρόμων τῶν ἰσθμῶν ἐσφάγησαν, καὶ ἀθληταὶ ἠγωνίσαντο, καὶ παῖδες Ἀσιανοὶ πυρρίχην ὀρχήσαντο: id est, *Vrsi Circensibus interpositi & caesi, & athletæ certarunt, & pueri Asiatici*

Pyrrhi-

Pyrrhicam saltarunt. Approbo, ait Duza. Et similis calamitas Terentianæ Hecyræ interuenit, interposito funambulo. Eius enim sententiæ querela illa Prologi,

*Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occuparat.*

Etiam gladiatoribus: vt statim,

Primo actus, placeo: cum interea rumor venit

Datum iri gladiatores. populus conuolat.

Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.

Cum dixisset, pateram acceptam ego Victorem intuitus, Hanc ita spumantem, inquam, Latio & Latia. Eduxi, & Victori tradens, Viuamus, inquam; moriendum est. Ille abominatus tam tri-

stem vocem, Quæso, inquit, vitemus hanc *δυσφημίαν* in mensam: & despue, ne omen habeat tua vox. Ego risi, & Homo religio-

fissime, inquam, ita nescis morem antiquum? Numquam illi hilarius se inuitabant, quin lacefferent lætitiā hoc sermone.

*Inuitandē
mira, sed
prisca ra-
tio.*

Atque adeo ipsa verba, vt protuli, apud Vibium Gallum in Controuersia Senecæ vii. lib. ix. *Coniua certē tui dicunt, Viua-*

*Seneca le-
uiter cor-
rectus.*

mus, moriendum est. Ita lego, non *Bibamus*, cum vulgo. Ritus non

vulgatū obseruo in hac ipsa admonitione apud Ammianum, lib. xvi. Nam pueri ministri cum lumina mensæ inferrent, soli-

liti similia dicere. Ita enim suppleam legamque defecta hæc verba: *Malignitate simili quidem Agens in rebus in Hispania, ad cæ-*

nam itidem inuitatus, cum inferentes vespertina lumina pueros exclamasse audisset ex usu, Vincamus * perun.....lem ne.....

** At quē
dicunt re-
stituisse
Ammia-
num, hæc
omnia infi-
dē omittūt.*

interpretatum, atrociter deleuit nobilem domum. Lego, Viuamus, per-

eundum est. addiditque Ammianus calumniatorem aliquem sic interpretatum esse, solemne verbum, tanquam machinaretur

Dominus ille aliquid magnum, & cum exitij sui metu coniunctum. aut, tanquam id detorsisset in sæuitiam Imperatoris, sub quo omnibus pereundum esset. Hoc ecphonema etiam in veteri inscriptione sepulchrali,

A M I C I.

D Y M. V I V I M V S.

V I V A M V S.

Et sententia non semel obuia in poëtis. Quid autem dices, si ipsum ctanium mortui inferre in mensam soliti, huic rei?

*Cranium
in mensa.*

H

Epi-

Epigramma Græcum disertè:

Ἡ πτωχῶν χαρίεσσα πανοπλία, ἀρτολάγη

Αὐτή, καὶ δροσερῶν ἐκ πετάλων σέφαι,

Καὶ τὸτο φθιμένοιο προάσιον ἱερὸν ὄσειν,

Εγκεφάλῃ ψυχῆς φρέμιον ἀπρότατον.

Πῖνε, λέγει τὸ γλύμμα, καὶ ἔσθιε, καὶ περίκεισο

Ἄνδρα. τοιᾶτοι γνόμεθ' Ἰθαπίνης.

Sed & in Trimalcionis conuiuio apud Petronium: *Potantibus*
& accuratissimè lauitias nobis mirantibus, laruam argenteam adtu-
lit nobis seruus, sic aptam, Ut articuli eius vertebræque locatæ in om-
nem partem flecterentur. Hanc cum super mensam semel iterumque ab-
iecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio ad-
iecit,

Heu heu nos miseros: quàm totus humuncio nil est.

Sic erimus cuncti, postquam nos auferet Orcus.

Ergo viuamus, dum licet esse bene.

Quod ab Ægyptio quidem ritu videtur, qui σκελετὸν ipsum
mortui inferre conuiuio soliti, cum monitione, Ita breui om-
nes futuros. Plutarchus auctor in Conuiuio. Hic Lernutius:
Morem asperum, inquit, & non longè à Scythis; quibus etiam
potus in cranio mortuorum. Quin & hodie, vt audio, apud
quosdam noui orbis Indos. Tamen inuitatio illa in specie bar-
bara: re, optima. Quid enim homulli sumus? aut quamdiu hæc
vita! Ite mortales, & magnis cogitationibus animum implete:
cras morituri. Et in calore illo simul effudit hos Anapæstos:

*Vana spes
vita.*

Miserum, miserum, mortale genus,

Cui vix orto fatum aboriri est:

Heu quàm fallaci iactaris

Turbine vitæ!

Ille superbi limina regis

Ambit, & alter populi fasces:

Alter nullo sine parandi

Aurum congerit, & congesto

Pauper in auro est.

Ah nescitis viuere, nec mori.

Moneo, moneo, ponite curas:

Cursu præcipiti ruit ætas.

Ludite,

*Ludite, vivite, dum brevia sinunt
Pensa sororum.*

Cum sine veruum omnes surgebant. Duzam ego laciniâ tenui, Atque audin? inquam, iam opus vivere. Imò Bitere, ait, ut Comici nostri loquebantur. Tempus nos admonet; certè somnus. Non etiam mittis? Polypus mihi videre: ita quidquid tetigeris, tenes. Mittam in hanc legem, inquam, uti cras iterum apud me sitis. Imò apud me, ait Lernutius. Sit enim hæc per dies hos festos quædam, ut antiqui dicebant, Mutitatio. Mirantibus novitatem verbi, Ita dico, inquit, Mutitatio. Agellius: *Mutitatio priscorum.* Legitur in Atteij Capitonis Coniectaneis *Senatus decretum vetus, in quo iubentur principes civitatis, qui ludis Megalensibus mutitarent, id est mutua inter se convivia agitent, iurare apud Cos. & c. Vbi lego* *Agellius correctus* *fide codicum, mutua inter se dominia agitent.* Dominus antiquis, Præbitor: & Dominia, præbitiones hilariores. Lucillius: *Primum dominia atque sodalitia omnia tolluntur.* Cicero Frumentariâ in Verrem: *Huius argento dominia vestra, huius signis forum comitiumque ornari.* Mutilus hic Tullij locus apud Nonium in *Et Nonius* *Dominus: Cicero Frumentaria: Adria argento dominos vestra: facilis ex Cicerone correctus.* Ad hæc alternantia convivia Virgilius respexit,

Mutuaque inter se læti convivia curant.

Etiam Pindarus Ode I. de Tantalos, qui, ἀποστὰς θεῶν δ' εἰ τὸν παρέρχεται: id est, *alternantia convivia diis præbet.* Occupavit respondere Duzam, Ergo apud te Lernuti in prandio cras erimus. Nam hic Lipsius petit tanquam Cæsaris candidatus. Etiam irrides? inquam. At enim Berchemium vocavi. Igitur & is apud nos erit, ait Lernutius. Tu abi, & cum nos bene curasti, valetudinem tuam cura. Et cum dicto facta discessio, vel ut ego appellabam, fuga.

I. L I P S I
 S A T V R N A L I V M
 S E R M O N V M
 L I B E R II.

C A P V T I.

Quid ante diei secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum latio antiquis.

SECUNDVS dies erat, quo Lernutio constitueramus: venitque ad me ante conuiuij horam Victor. Iamne vales? inquit. Ab animo Victor, inquam: à corpore (vt Augustus loquebatur) betizo. Quid ergo mirum, inquit, à morbo tam propinquo? Sed animum quod purgas; crede mihi, ab illo fonte hic languor. Studia animum, animus corpus fatigauit. Nec vultu aspernere. Est enim & animorum lassitudo quædam, non minor quam corporum, sed occultior: quæ fugienda nobis, & scintilla illa diuini ignis non obruenda est. Sed cui rei in mensâ libri? quos peius odisse te volo, quam fullo vlulam. Ne erres Victor, inquam: libris nihil nunc facio pericli. Tacitum alucinans in modo in manus sumpteram, atque aliud agens. Ecce autem versabar & vexabar in loco isto, De Germanorum moribus. *Aurum & argentum propitij an irati dij negauerint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentum aurumue gignere. quis enim scrutatus est? possessione & usu haut perinde adficiuntur. Negat ecce clarè inuentam in Germaniâ argenti venam, quæsitamue. At contrâ Annali XI. Nec multo post Curtius Rufus eisdem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quærendis venis argenti. Quæ inuentio argenti, quinquaginta, ante hunc libellum Taciti scriptum,*

Taciti non certa historia locus.

De argento apud Germanos reperto.

scriptum, annis. Non concilio prorsus. Libri veteres, *in agro* <sup>Tacitus
fortè emē-
datus.</sup> *Machiaco*. Igitur lego, *Maciaco*, vel, *Mazyaco*. Non enim apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtij fossio, vt arbitrantur: sed apud Macas vel Mazyas Africæ populos. cui ipsi prouinciæ hic Curtius præfectus. Plinius certè in Germaniâ venam argenti nullam, ambiguè æris commemorat: & multis sæculis post, inuentionem hanc adsignant mediij temporis scriptores. Ditmarus libro II. *Chronicorum: Temporibus Othonis aureum illuxit sæculum, apud nos inuentâ primùm venâ argenti.* Windichindus monachus (vixit ante annos DC.) lib. III. *Ergo qualiter Otho Romanos duobus prælijs vicerit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiumque cum filio quàm magnificè dilatauerit, nostræ tenuitatis non est dicere.* Hæc taliaque, Victor, historica & oblectantia muginabar. Ne ista quidem fas, inquit. sed eamus. Sol iam duodecimam lineam tangit. In viâ eramus; ecce obuius nobis Duza. Bona scæua est, inquam. capio ex nomine tuo omen hodiernæ voluptatis. Sed quod herè oblitus, Hautenus noster quî valet? ille flos poëtarum? Nam certè hoc elogium illi debemus, Vnum esse inter Belgas, qui nostrâ linguâ viam viderit ad carmen. Ille quidem rectè, inquit: & te amat. Sed carminum eius famam scis quàm premant iudicia vulgi. Nempe vulgi, inquam: sed dic illi à me, fodes: peruincet hanc nouitatis inuidiam: & vt arbores quædam, sic fama eius æternior erit, quò tardiùs crescet. Pulchrum est cum Manilio gloriari, — *nec in turbam, nec turbæ carmina scribo.* In his sermonibus peruentum ad Lernutij ædes. Tristior nobis visus. Itaque Duza ad illum,

Quis istic voltus, quæ caligans tristitas?

Parùmne in tempore, aut parum grati aduenimus? Ille singulos amplexus, Vos quidem opportuni & gratissimi, inquit. Pighius dedit me in hunc tumorem, qui puerum iam nunc misit, & renuntiari iussit: Negotium sibi natum esse. Id tu tristis? inquam ego: Ne veniat. an de illius vespere victuri sumus? & succidaneum ecce tibi hunc Berchemium do, qui in portâ. Simul intrauit Berchemius, & ad eum Lernutius, Tu certè fidem amas, & te fides. Nasiternam huc puer: lauare. Non ego, ait Victor: iam antè laui. Hem! ait Lernutius, adeò remotus à more

In uno con-
uivio Ro-
mani sapius
lauabant.

prisco? qui non ante mensam modò, sed in conuiuio meliore
per singula fercula & missus lauabant. Ita apud Athenæum lib.
III. cap. I. in Carani Macedonis conuiuio iam medio leges: *καί
ὡς ἂν ἕωχον ἐρώσεως, ἐχρησάμεθα: & cum satis cibi sumpsissemus,
manus lauimus.* Iterumque post aliud ferculum: *καὶ ἠνέκαυον τὰς
χεῖρας ἐσφαίρουμεθα: id est, & manus loti coronas sumpsimus.* Apud
Lampridium in Eligabalo: *Exhibuit aliquando & tale conuiuium,
ut haberet viginti duo fercula ingentium epularum, & per singula
fercula lauarent.* Idem in eodem Principe: *Parasitis in secundâ
mensâ saepe ceream cœnam, saepe ligneam, saepe eburneam exhibuit: cum
tantum biberent per singula fercula, & manus quasi comedissent, laua-
rent.* Hoc quidem molestum more Romano, inquit Victor.

Cuiusmodi
catorio.

Quomodo enim in lecto? & surgebantne? Minimè, inquit. sed
auertebant à mensâ. Sidonius bene adsignificat, lib. I. cum apud
Cæsarem epularetur: *Retrorsusque conuersus, tanquam manibus
aquam postulare, tantumque remoratus quantum stibadij circulum
celerantia ministeria percurrunt, cubitum thoro reddidi.* Fateor Ler-
nuti, inquit, hoc me hodie doces.

C A P V T I I.

*In ipso conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de
Structoribus. Translatus cœptus sermo à Pighio ad Duзам.*

IAM adfederamus; & illatæ sunt epulæ sanè lautæ, & quæ
(vt Plauti iocus) cinerem non quærerent. Inter alia Capus,
qui magnitudine sua omnium oculos in se conuertit. Tamen
ad nos Lernutius: Mi hospites, inquit, pauca præstinaui. Nam
per hos dies, vt scitis, promiscuæ cœnæ non solùm cande, sed
vacuefaciunt annonam macelli. Itaque hic Capus prandij no-
stri fundus & fundamentum est. Tu Duza, diuide hunc spado-
nem, quod sine fraude legis Scantiniæ sit. Carptor hîc ego? in-
quit Duza. tibi hoc ius erat in domo tuâ. Mirantibus, vt vide-
batur, nobis insolentiam vocis: Duza, Carptores, inquit, anti-
quis dicti, qui cibum scindentes carpentesque præministrarent.
Iuuenalis:

Carptores
quærit

— carptores, archimagiri.

Vbi tamen, *fartores*, & *captores* substituunt non boni arbitri ^{Stabilita Iuuenalis lectio.} veterum conuiuiorum. Proprium enim huic muneri Carpendi verbum. Apud Petronium Trimalchio, quasi per delicias, identidem imperat, Carpe: & explicat conuiuia veteranus, *Vides illum qui obsonium carpit? Carpus vocatur. itaque quotiescumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat.* Quod proinde est, quasi tu Lernuti hunc puerum pocillatorem voces Fundum. Scissores ijdem dicti. Petronius: *Processit statim scissor; & ad Symphoniam ita gesticulatus lacerauit obsonium, vt putares Darium hydraule cantante pugnare.* Qui locus satis indicat, cur eisdem Cheironomontas Iuuenalis dixerit — *et cheironomonta volanti Cultello* — Itemque Sidonius lib. IIII. *Inter Apicios epulones, et Byzantinos chironomontas.* Nescio an eos ipsos, Diribitores dixerit Apuleius lib. II. *Diribitores plusculi splendide amicti, fercula copiosa scitulè subministrata.* an potius, qui fercula puero- rum manibus allata commodè disponerent, & collocarent (vt ille iocatur) velut sub signis. Vtraque certè notio in verbo veteri Diribendi. Hos tamen postremos, verbo magis trito Structores ^{Structores.} nominabant. Iuuenalis:

*Structorem interea, nequa indignatio desit,
Saltantem spectas.*

Petronius: *Proprium conuenientemque materiae structor imposuerat cibum.* Athenæus lib. IIII. *Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸ αὐτὸν εἶναι φησὶ ζαπεζομό- μων, καὶ τὸ ὑπὸ Ῥωμαίων καλεῖσθαι σρέκτορα.* id est: *Iuba rex eundem censet Græcorum ζαπεζομόμον (quasi dicas inêsæ Curatorem) cum eo quem Romani Structorem dicunt.* In hoc verbo Senecam velim emen- ^{Seneca o- mendatus.} dari libro De vitâ beatâ, cap. xvii. *Quare ars est apud te, ministra- re? nec temerè & vt libet collocatur argentum, sed peritè seruatur, et est aliquis scindendi obsonij magister? rescribi que, peritè struitur.* Tertullianus libello De cultu: *Structores capillaturæ,* paullo ali- ter dixit. Desierat Duza, excepit Lernutius, De verbo optimè, ô magister: rem vide. Et simul admouit lancem. Duza capum etiam atque etiam adspiciens, *Heu gallum decumanum! in- quit. & mirum ni istum submiserint Brugæ tuæ.* Ita est, inquit: sed tu Carpe carpe. Quàm pinguis autem! ait inter carpendum Duza. viden', Lipfi, quis fructus cælibis vitæ? Fateor, inquam: & cæli-

& cælibem quasi cælitem agnosco, nec in alio etymo Grammaticis credo magis. Sed vt epulæ tam lautæ condimentum aliquod habeant; placetne Lernuti in Arenam redeamus, spectatum Gladiatores? Placet maximè, inquit. Hæret enim adhuc animo meo hesternus Pighij sermo: cum delectabili recordatione veterum morum. Atque vt ij qui symphoniam audierunt, ferunt secum in auribus modulationem illam & dulcedinem cantus: sic ego in animo narrationem Pighianam. Sed quis absente illo nunc Editor? Quis, nisi tu dominus? inquam. Ita enim ius, mos, vt qui mensam, præbeat & ludos. Ain' tu? inquit. At per meam editionem, ætatem estote sine ludis. Et pugnem ipse potius, quàm vt edam. Cur non autem noster Duza? — *ὡσπερ μὲ πολλὸν ἀμεινων.* Conuersi taciti omnes ad Duzam sumus, quasi rogantes. At ille, Amici, inquit, vnde mihi ea vis? ab ingenio tantum, an à memoriâ possim? Denique cœpit herè Pighius, & vniuersum hoc argumentum disposuit & intra sese formauit. Eam partitionem ordinemque quâ diuinatione adsequar? Illud modò fiet, vt ego ipse qui ludos paro, vobis sim ludus. Imò omnes nos in partem ituabimus, ait Berchemius: spondeo. Et ego respondeo, inquam: aude modò. Æstuo, ait Duza,

— *velut minuta magno*

Deprensa nauis in mari, vesariante vento.

Hinc preces vestræ sunt: illinc molimentum rei & difficultas. Tamen quoniam iubetis (nam mihi amicorum preces, iussa) aggrediar, & quod in hac re appositè dicitur, * Gladiator in arenâ consiliium capiam.

* Proverbiū
apud Senecam
epist.
XXII.

C A P V T III.

Propositio dicendorum. primoque de conditione gladiatorum, quosdam seruos esse aut quasi seruos: quosdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoresque passim arenâ se polluisse. quod alius Principibus permissum, alijs vetitum.

COMPOSUIT sc Duza ad dicendum: nos ad audiendum. Et meditatione aliquâ interpositâ, sic inquit: Quattuor, vt meminisse potui, limitibus terminatus à Pighio hic sermo:

Origine,

Origine, Loco, Hominibus, Modo. Priores duo bene & legitime ab eo destituti sunt: tertium nunc collocabo, & de Hominibus duo dicam. Quæ conditio gladiatorum fuerit: & Quæ eorum genera, quodque discrimen. Ad conditionem quod atinet: è seruis plerumque comperior fuisse, aut captiuis. Serui aut vendebantur in ludum, aut damnabantur. De venditione Tertullianus: *Olim captiuos, vel malo ingenio seruos emercati.* Et Suctonius Vitellio: *Asiaticum ob nimiam contumaciam & ferocitatem grauatius, circumforaneo lanista vendidit, dilatumque ad finem inuneris repente surripuit.* Adeoque id increbuit, & ob leuem sæpe causam: vt Hadrianus Imp. *Lenoni & lanista seruum vel ancillam vendi vetuerit, causâ non præstitâ,* ait Spartianus. De damnatione, passim historiae & legum libri, vbi damnati ad * gladium, leguntur, vel ad gladij ludum. Sic enim etiam loquebantur. Capitolinus in Macrino: *Seruos qui à dominis fugissent reperiunt, ad gladij ludum deputabat.* Eos conquiri moris etiã in prouincijs fuit; ex Tacito, qui lib. III. *Annal. in Galliã nominat, E seruitijs gladiaturæ destinatos.* De Captiuis etiam, nõ ignotum. Aut enim vediti illi ipsi lanistis, aut ab Impp. postquam in triumpho ducti, dati in ludum. In vitã Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta, Blemijs plerisque; pugnantis, qui per triumphum erant ducti, plerisque Germanis & Sarmatis.* Vopiscus de triumpho Aureliani: *Per ordinem ducta gladiatorum paria octingenta, præter captiuos gentium barbararum.* Sæpe & sine triumpho. In vitã Claudij: *Claudius omnes qui rebelles animos extulerant, capit, atque in vincla Romam etiam mittit ludo publico deputatos.* Ad captiuos pertinere Tertulliani querelam puto: *Certè quidem & innocentes gladiatores in ludum veniunt, vt voluptatis publicæ hostiæ fiant.* Serui ergo captiuique primò ad hoc munus. Sed paulatim etiã liberi & ingenui; nulla quidem aliunde vi, sed pretio inducti vel malâ libidine pugnandi. Vtrunque genus coniunxit Liuius lib. XXVIII. *Gladiatorium spectaculum fuit, non ex eo genere hominum ex quo lanistis comparare mos est, seruorum dilectus ac * liberorum qui venalem sanguinem habent: gratuita* omnis pugnantium opera fuit. At de liberis, Labienus apud Senecam patrem lib. X. *Controuers. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quemque maxime*

Qua dicenda Duza.

E seruis.

E dānatis.
* Discrimē
tamen aliquod Vlpianus facit inter Damnari ad ludum & ad gladium.
Cuius verba infra cap. XXI.
E captiuis.

Etiã è liberis.
Qui pretio se vendebant.

* Male vulgò liberorum.

mè idoneum castris, in ludum conijciunt. Tertullianus ad Martyres: Quot otiosos adfectatio armorum ad gladium locat? Certè ad feras ipsas adfectatione descendunt, & de morsibus & cicatricibus formosiores sibi videntur. Lactantius lib. v. cap. I X. Et quod est sceleratius, ut sint religionis antistites, qui nec vitæ quidem suæ pareant, sed extinguendas publicè animas vendant. Manilius lib. IIII.

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arena:

Atque hostem sibi quisque parat, cum bella quiescunt.

Sape & nobiles, re comensâ.

Seneca explicatus.

Culter venatorum.

Et verò paullatim, non desidentibus sed corruentibus moribus, eò ventum, ut primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam desperatione & bonis exuti, alij principibus gratificantes. Seneca epistolâ centesimâ: *Aspice illos iuvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria cõiecit.* Idem epist. LXXXVIII. *eleganter: O quàm vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his trof- sulis in viâ diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem.* Hic sine dubio cultior comitatorque quàm M. Cato videretur: hic, qui inter illos apparatus delicatus cum maximè dubitat, vtrum se ad gladium locet an ad cultrum. Ludit suauiter in homines inopes sui æris, diuites alieni: qui re cum spe consumptâ, ad extremum deliberant Gladiatores fiant an Venatores. Id enim valet, Ad cultrum. Putaui aliquando, ad pulpitum, blandiente coniecturâ, sed vanâ. Nam culter propriè venatorum. Suetonius Augusto: *Lixa quidam cultro venatorio cinctus.* Martialis ad lemma *Culter venatorius:*

Si desecta gemes grandi venabula rostro,

Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.

Sed ad dictum morem Iuuenalis de nobilibus sui æui:

— quanti sua funera vendant

Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.

Nec dubitant Celsi prætoris vendere ludis.

Equites & Senatores ad gladiū.

Permisit Iulius Cæsar.

Quin vulgò iam sub Principibus equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæfare, opinor: cuius munere in foro, depugnauit Furius Leptinus stirpe prætoriâ, & A. Calenus Senator quondam actorque caussarum, ait Suetonius in Iulio capite xxxix. Dio hoc amplius, permisisse eum equitibus Romanis vti pugnarent, lib. XLII. Eoque temeritas hæc, siue insania fuit,

fuit, euasit, vt lege cauere Augustus debuerit μήτε βελούτην μομομα-
 χεῖν, μήτε δ' ἄλλον ῥαβδ' ἔχειν, nec Senatorem gladiatorem fieri, nec seruum li-
 ctorem. Equitibus tamen palàm id permisit, non sine admira- Vetuit Au-
 gustus in
 Senatore,
 permittit in
 Equite.
 Postea in-
 terdictum,
 sub eadem.
 tione meâ & Dionis lib. LVI. τοῖς ἵππεύσιν (ὅ κ) θαυμαστὸν αὐτῆς) μο-
 νομαχεῖν ἐπέτρεψε. Neque enim, vt Calpurnius ait, conditione gladi-
 toriâ quidquam est humilius in vulgo. Sed denuò id vetitum Sena-
 tusconsulto. Suetonius Augusti cap. XLIII. Ad scenicas & gla-
 diatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando est vsus: verùm
 priusquam Sc. interdiceretur. Et fraudem quæ huic legi fiebat re-
 pressit Tiberius, apud eundem Sueton. cap. xxxv. Ex iuuentute
 vtriusque ordinis (Senatorium cape & Equestrem) profligatissi-
 mus quisque, quò minus in operâ scenæ arenâq; edendâ Senatusconsul-
 to tenerentur, famosi iudicij notam spontè subibant. Eos omnes, ne quod
 refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit. Sed non ad Ti-
 berij seueritatem Principes secuti: qui solutè adeò permise- Permiserunt
 iterum aliq
 Principes.
 runt, vt Caligula vnâ commissione vigintisex equites dederit:
 Nero exhibuerit ad ferrum quadringentos Senatores, sexcentosque
 equites Romanos, & quosdam fortune atque existimationis integræ
 ex iisdem ordinibus, cōfectoresque ferarum & varia arenæ ministeria.
 Interpellauit hîc Berchemius, Ais quadringentos Senatores?
 sexcentos equites? Extra fidem ea adseueratio est, mi Duza.
 At fidus huic rei scriptor Tranquillus, inquit Duza. cap. Præterfi-
 dem Tran-
 quillo nu-
 merus.
 XII. Fateor, ait Berchemius: nescio an fidus exscriptor. Nu-
 meri nimium faciles corruptu. & vereor vt Suetonius scripse-
 rit, quadrageno Senatores. Vniuersus ordo patrum lege Augusti Is muta-
 tus.
 intra sexcentos: & tam matula ego, vt credam pugnasse ex ijs
 infamem hanc pugnam quadringentos? Sed & equites in par-
 te libero eius culpæ, scriboque, sexagenos. numero satis etiam
 liberali, quoniam Dio sub eodem Nerone pugnasse duntaxat
 scribit, vnis ludis, triginta. ἵππεῖς, inquit, ἐν τῷ τέλει τελείων ἑμο-
 νομάχουσαν. Ego ad Berchemium, Faueo correctioni tuæ, in-
 quam. nec magis è Suetonio maculam illam eluis, quàm è no-
 mine Romano. Sed & reliqua Tranquilli sic potius legerim: Iterum cor-
 rectus idē.
 Fortune atque existimationis integræ. Ex iisdem ordinibus confecto-
 res quoque ferarum. fulta expletaque sententia, quæ pendens ali-
 ter & hiulca esset. Duza iterum: iam viri estis, inquit, laudo.
 Antea silentium vestrum perpes, & non ex sponso: nunc cum
 iuuatis,

iuuatis, pascor opere. Igitur pergo. Vitellius quamquam ipse infamis, infamiam hanc genere quodam sustulit, *cavitque seuerè ne equites Romani ludo aut arenâ polluerentur. Priores id Principes pecuniâ & saepius vi perpulerant: ac pleraque municipia & coloniae emulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere*, ait Tacitus lib. II. Historiarum.

CAPVT IIII.

Feminas imò ipsas descendisse in hunc ludum: in publico depugnasse. donec id vetitum à Seuero.

MIRABAMVR omnes proteruiam illam Romanæ iuuentutis, quæ tam prodiga sanguinis sui pariter & honoris. Sed Duza insurgens, & gestu ipso nouum aliquid dicturus, Viros habetis, inquit; vultis etiam Amazonas? Ænigmata loqueris, ait Victor: vnde eæ Romæ? Dico feminas Romanas, inquit Duza. Victor caput mouens, Lamiæ turres dicis, inquit, & pectines Solis. Duza, Ego seriò loquor, inquit: & iam producam. Hic ego, Apage Duza, inquam. ain' tu feminas pugnasse Romæ? Pugnasse, ait. Fortasse pygiacam pugnam, inquam ridens. Imò illam gladiatoriam veram, inquit. Vel Tacitum tuum audi, lib. xv. *Feminarum Senatorumque illustrium plures per arenam fœdati sunt.* cum quo in eadem narratione consentit Dio, in rebus Neronis. Suetonius Domitiano: *Venationes gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modò pugnas, sed & feminarum.* Deque hisdem Domitiani ludis Statius in Siluis:

*Femina
etiam ad
gladium.*

* Malè
vulgò, lu-
xus.

Hos inter fremitus nouosque lusus,
Stat sexus rudis insciúsque ferri:
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferumque phasim
Thermodontiacas calere turmas.*

*Vetitum
id Senatus
decreto.*

Neu Principes modò censete hanc insaniam insanijsse: ecce apud Athenæum priuatus quidam testamento cauet, *γυναῖκας εὐπρεπες ἀγέας μονομαχῆσαι.* id est, *pulcherrimas mulieres gladiatoriam pugnam edere.* Hoc adeò verum est vt, Seuero Principe, vetandum

dum Senatusconsulto fuerit, μηκέτι μηδεμίαν γυναικα μονομαχειν, non
ultra feminam ullam ad gladium depugnare. Et quid dicitis? iam-
 ne mihi fides? Fides, ait Victor. Sed ô vates Euripides! mâ-
 nibus tuis bene sit, cum poëtâ Aquinate. Lernutius ridens,
 Quid culpas? ait. nōne hæc nuda & * Lacæna simplici-
 tas? Oculis meis spectaculum tale fit, & Dianis illis Actæon<sup>* Nam ea
 in gymnasiis nuda.</sup>
 ego.

Duza suscipiens, Ridemúsne etiam? inquit. Aio non solùm
 feminas venisse in has pugnas, sed pumilos & nanos, impro-
 bo quodam studio nouitatis. Xiphilinus in Domitiano: Πολ-
 λάκις δὲ τὰς ἀγῶνας νύκτωρ ἐποίει, & ἔστιν ὅτι & νάνους, ἢ γυναικας συνέβαλ-
 λε: *Pugnas etiam noctu saepe exhibuit: & interdum nanos ac feminas
 inter se commisit.* Ita enim rectè emendauit vir eruditus Theo-
 dorus Marcilius, cùm νόνας legeretur. Papinius de ijsdem Do-
 mitiani ludis:

*His audax subit ordo pumilorum,
 Quos natura breui statu peractō
 Nodosum semel in globum ligauit.
 Edunt vulnera, conserunt que dextras,
 Et mortem sibi quâ manus minentur
 Ridet Mars pater & cruenta Virtus,
 Cassuraeque vagis grues rapinis.*

CAPUT V.

Liberos homines qui in Arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercésque eorum Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item solemne gladiatorum iuramentum.

SED ut vestigia mea relegam, ex ijs quæ dixi videtis, duplex genus fuisse inter gladiatores, Coactos & Voluntarios. Coacti, serui, damnati, captiui: Voluntarij, liberi, qui que pretio se addicebant. Hi postremi, propriè Auctorati dicti. Duo genera uniuersè gladiatorum. Vetus Horatij interpres: *Auctorati vocantur, qui se vendunt ludo. Auctoratio enim dicitur venditio gladiatorum.* Auctorati. Glossæ priscae: *Auctoratus, ἀνδραπέτης εἰς δ᾽ ἄλλον ἑαυτὸν βάλλων, ἢ μονόμαχος.* Auctorare. Inde Auctorandi verbum, notione pari. *Quintilianus: Quidam ut patrem sepeliret, auctorauit se. Asinius Pollio ad Ciceronem: Fadum quendam, quia cum depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctorari nolebat, viuum combussit. Plinius lib. XIII. Vineæ in tantum sublimes, ut vindemiator auctoratus rogam & tumulum excipiat. Ab eodem & Auctoramentum pretium ipsum gladiatoris, & merces.* Auctoramentum. *Paterculus: In eâ iugulati civis publicè constitueretur auctoramentum. Seneca: Quocumque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ inueniet. nullum sine auctoramento malum est. Cicero: Merces ipsa in mercenarijs, auctoramentum est seruitutis. Seneca: Hominem venalis animæ crebris incitabat auctoramentis. Gladiatorium Liuius appellauit lib. XLIII. Deinde in custodiam C. Cassio tribuno mil. traditus, vix gladiatorio accepto ab rege, rex vt in eam fortunam recideret. nisi inibi legendum, vix gladiatorio auctoramento, ab rege rex vt in eam f. r. Nam vulgata non mihi certa. Sed hæc Auctoratio non simplex. Quia enim liberi, iuramento solemniter interposito fiebat, quod vinculum seruitutis. iurabatque nouitius gladiator, se omnia passurum ausurumque, quæ legitimam gladiatorem ius mos esset. Formula adeò ipsa iuramenti in Petronij Arbitri fragmentis: *In verba Eumolpi, inquit, sacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferròque necari: & quidquid aliud Eumolpus iussisset, tanquam legitimi gladiatores domino, corpora animòsque religiosissimè addicimus.* Iuramentum in auctoratione. Horat.*

*Quid refert, vri, virgis ferròque necari
Auctoratus eas? an turpi clausus in arcâ?* Eius forma.

Seneca

Seneca epistola xxxvii. Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vri, vinciri, ferroq; necari. Ab illis qui manus arenae locant, & edunt ac bibunt quæ per sanguinẽ reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te vt volens libensque. Allusit Tibullus:

Vre meum potiùs flammâ caput, & pete ferro

Corpus, & intorto verberare terga seca.

*Ad tria
pertinuit.*

Sed in Senecæ loco *Vinciri* verbum suspectum habeo: & fortasse, *Virgari*. In tria enim iurabát, *Vstionem, Verbera, Necem*: quæ gladiatores patiebantur ex more. Necem, cum cecidissent, & ferrum iuberentur recipere: flammam & verbera, si quando timidiùs pugnarent, aut fugerent à ferro. Acron in Horatium:

Gladiatores ita se vendunt, & cautiones faciunt, vri flammis, virgis secari, ferróque necari. Seneca epist. vii. exprinẽs sæuientis populi voces: *Occide, vre, verbera.* Quare tam timidè incurrit in ferrũ? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiunt. Vbi rideatis licet notam oræ appositam, *Plagis, id est retibus.* Imò verberibus, ô stupor; & tu ijs dignus. Quinctiliani verba huic rei, in Gladiatore: *Fremebant vbique omnia apparatus mortis. Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella adferrebantur.* Item Tertulliani: *imò qui propter homicidæ poenam ad spectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum.* Hac fini Lorarij fuerunt, vt obseruo, siue Mastigophori in Arenâ & in Scenâ. Xiphilinus in Nerone: *Καίτοι πῶς εἴη τις ἀκῆσαι μὴ ὅτι ἰδεῖν ὑπομένειεν, αὐτοκράτορα Αὐγύστον τὰς ἀγωνοδίας τὰς τε μασιγοφόρους φοβέμενον, καὶ χεῖματα αὐτοῖς κρύφα ἀναλίσκοντα μὴ εἰλεγχεῖς μασιγοδῆν.* Quis verò audire nedum videre posset, Imp. Augustumque præfectos ludorum & Lorarios timentem? iis que clam pecuniam subministrantem, ne reprehensus vapularet? Arcadius Iurisc.

*Mastigo-
phori.*

l. xviii. De muneribus: *Mastigophori quoque qui agonothetas in certaminibus comitantur, & scribæ magistratus, personali munere seruiunt.* Mentio eorum & Thucydidi libro quarto, & Polluci lib. iii. Apud Eusebium lib. v. Eccles. historix in epist. Viennensium & Lugdunensium, de martyribus qui ad bestias dati: *ὁπάροισιν πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μασιγῶν τὰς ἐκείσε εἰδιόμεναι: id est, Sustinuerunt iterum reciprocationes flagellorum, ibi vsitatas.*

LIB. I. CAP. VI.

CAPUT VI.

Facta sine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inserta. De orientalium parcimonia, vel abstinentia potius, in potu. De nuntiis litterisque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

MISSVS secundus inferebatur; & Duza, dum mensę commutantur, cibi collocantur, paullisper interquieuit. Lernutiumq; adspectans, Dic sodes, domine, inquit: apud Orientis populos natus es tu? Quid iam? inquit Lernutius. Quia enim caninum hoc pradium est, ait Duza. mihi certę, qui vinum non attigi. Nescio quis autem scriptor apud Suidam notat, ita receptum fuisse populis ad Ortum, nemo vt vinum infunderet nec biberet quisquam inter cibum. Verba eius: *ὠνοχόει & δεις, & δ'ε νομί-
ζε) ὠσα τοῖς Εὐοῖς, ἑσπεράεις ἐπιίνω δ'επνοῶτα:* id est, *Nemo vinū infundebat, nec moris est apud Orientales barbaros bibere cœnantes.* Colorem non tenuit Lernutius; & ministrū respiciens, Scelus pueri, inquit; cassus oculis manibusque es tu? Moniti in hoc a me oportuit? Tamen Duza, ne nescias, nouę imò veteris Italię placitus mihi mos, Sitis? posce. Ita hęc viuitur. Sed de columbis istis gustas? Pone Victor, ad Duzam. Duza toto vultu renuit. Non ego, inquit, non ego. Quid ita? inquit Lernutius. fortasse te columbis non amicum? Amicissimus sum, ait Duza. Quian' igitur Syrus es? inquit. Minimę, ait. tamen & nobis Batauis hęc columbæ sacrę. Iure. vitam & hunc spiritum debemus illis. Eæ nobis obsessis arcanorum apud socios interpretes; eæ litterarum fidæ administræ; eæ rebus iam deploratis, & tantum non funere nostro conclamato, solæ indices auxiliij salutaris. Audita nobis hęc miracula, ait Victor. & tuum tunc robur: sed miracula apud vulgus. Nam nos exemplum esse scimus ab D. Bruto, obsidione Mutinensi. Nam, vt tu disertę scripsisti,

*Quid vigil obsidio, quid arces,
Aut valla profunt, per spatia inuicij
Eunte cæli nuntio?*

Imò Victor, inquit Berchemius, in re ludicrâ inq. his ipsis Spectaculis, de quibus cū maximę agimus, vsus olim similis co-

K

lumba-

*Orientales
non bibere
soliti ad
mensam.*

*Columba
ad litteras
ferendas, in
spectaculis.*

Varroni a-
liqua lux.

lubarum. Nam patres familias qui in Theatrum aut Circum
ibant, vnde non pro arbitrio reditus, columbas secum sinu fe-
rebant; easque emittebant cum tabellis, nuntias domum quid
vellent. Varro de Re rusticâ: *Columbas redire solere ad locum li-
cet animaduvertere, quòd multi in theatro è sinu missas faciunt, atq; ad
locum redeunt: quæ nisi reuenterentur, non emitterentur.* Atq. à thea-
tro, credo, illud Brutinæ militiæ exemplum. Plinius factitatum
idem in hirundinibus obseruat lib. x. *Cacina, inquit, Volaterra-
nus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas hirundines
in urbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem
nidum remeantes illito victoriæ* colore.* Dum fabulamur, Pighius
ecce intrat. Gratulatione & salute à nobis excipitur; non à Ler-
nutio, qui adductâ fronte, Homo infide, inquit, quid de te me-
rui, vt diem tam festum absentiam tuam redderes nobis infestum?
Hoc herè pollicitus? Per fidem Lernuti, inquit Pighius, ignosce.
Nescio quod purgamentum hodie egrediens calcaui: ita nota-
biliter toto die infelix, & non mei iuris. Et simul nescio quid in
aurem Lernutio insurravit: iterumque altiore voce, In Cato-
num posthac malo, inquit: quam denuò ad hos Catones. Du-
za ad illum, Non tu gratus Lernutio? mihi certè. Non ille co-
lubarum liberatricium nuperiocundior aspectus; quam nunc
tuus. Ecce enim suppositicium tibi me fecerant boni isti Edito-
res: at nunc scilicet per te soluo. Soluam ego te? ait Lernutius.
Agite mastigophori, flagella & ignem. Quid iis facturus? in-
quam ego. Vt hunc, ait, nouum auctoratum compellam ad
ceptam pugnam. Hem! inquit Duza. ab igne mihi cautio est,
Thetidis marinæ filio. Parco, magister, potius.

* Factionis
scilicet eius
qua vice-
rat: puta
Veneta, Pra-
sina, &c.

CAPVT VII.

*Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & discrimine. De Secu-
toribus primò; causâ nominis: ratione pugnandi, & armis.*

Varia gene-
ra gladia-
torum.

PIGHIO locus sedendi apud me fuit. At Duza iterum sic or-
sus est. Quod primùm ergo in Hominibus proposui, id di-
xi: Genera sequuntur & discrimen. Nec enim gladiatorum vnum
nomen aut vna classis: sed ab armis, à locis, à tempore, aliisque
caussis diuersi. Ea omnia operæ mihi est, vt accuratè persequar:
quia nec vulgo nota, & litteratorum nostrorum in his sæpe error.

In primâ classe, qui armis & ratione pugne diuersi, colloco istos,

SECUTORES
 RETIARIOS
 THRECES
 MYRMILLONES
 HOPLOMACHOS
 SAMNITES
 ESSEDARIOS
 ANDABATAS
 DIMACHAEROS
 LAQVEARIOS

Ordinar à Secutore. is ab insequendo Retiarium dictus, ait Isidorus. Et verum est. nam secutor propriè adfecta, comes ἀκόλυθος. Secutores qui?

Itaque extra rem gladiatoriam lego Secutorem Tribuni, Secutorem Cæsaris, muneris operæq; nomen. Neapoli in marmore: Secutor in militia, ut videtur ex lapidibus.

TAVRO. SECUTO
 RI. CAESARIS

Romæ ad columnam Antonini:

M. ANTONI. M. F. FAB. PHOEBI
 MIL. COH. XIV. VRB. 3. PERENNI
 STIPENDIOR. IIII. SECUTOR. TRIBVNI

Et alibi:

M. SIL. ROMVLIANVS
 MIL. COH. VII. PR. 7. VICTORIS
 SECUTOR. TRIB.

Et fortean sic dicti milites, qui ex instituto prisco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum: de quo Lampridius in Alexandro. Sic & Paulinus Nolanus in epistolâ ad militem: *In militia seculari socius & secutor contubernij tui fuit.* Ab hac eadem notione Mars cognomento Secutor apud Milesiarum scriptorem lib. VII. *Grandem hircum, annosum, & horricomem Marti secutori comitiq; immolant.* quod cognomen ei aptum, cum secundus obsequensq; . Ideo rectè Comitem adiecit Apuleius, velut interpretamentum. Nec abiit ab hac proprietate idem scriptor lib. IIII. *Non dis, inquit, cruciatus vitam euasit: quem prioris exemplo sepulturae traditum, bonum secutorem Lamacho dedimus. id est, qui Lamachum sequereur comitareturq; ad Orci domum.* Martis id cognomen.

Secutuleia. In Petronio etiam lego Secutuleiam mulierem: *Et pro pudor, inquit, tanquam mulier secutuleia vnius noctis tactu omnia vendidit.* si recta lectio est, ab hoc eodem ætymo, quæ virtum appetat & fetetur ipsa. Quamquã & respectus ibi fortè aliquis ad rem gladiatoriam: quia fugitiui illi, quos inducit Arbiter, olim in Arenâ. At Secutorum, inter certa gladiatorum nomina, mentio multa. Cicero ad Atticũ lib. VII. *Gladiatores Cesaris qui Capuæ sunt, sanè commode Pompeius distribuit, binos singulis patribus familiarum. Secutorum in ludo ∞. ∞. fuerunt.* id est, duo millia. Ita inibi malo, quàm 100. cum Manutio & aliis, numerum exorbitantem. Quis enim crediderit quinque millia gladiatorum Capuæ fuisse, & quidem Secutorianæ, id est vnius armaturæ? Iuuenalis:

— cum Graccho iussus pugnare secutor.

Lapis Veronæ: AEDONI. SECVTORI PVGN. VIII. Dio in Commodo, ἐρχήτο τῆ ὀπλίσει τῆ Σεκούτωρος καλεμένη: *vsus est armaturâ eorum qui Secutores dicuntur.* Lampridius in eius vitâ: *Appellatus est inter cetera triumphalia nomina etiam sexcenties vices, Paulus primus secutorum.* Vbi optem scribere, *Palus primus.* Certè enim nomen est vilis alicuius gladiatoris, non cognomen Æmiliæ gentis. Ille autem sic dictus fuerit, quia immobilis inuictusque aduersum oppugnantes, velut palus, ad quem milites exercebantur. Suadet hanc scripturam etiam Dio: ἐπέγραψε πρὸς τοῖς δηλωθεῖσιν αὐτῆ ἐπωνύμοις κ' ἔτο, πρῶτος πάλ Σεκτόρων, si diductim tamen legas corrigasque, πρῶτος πάλ. Nam nomen proprium fuisse non dubium, ex ritu quo solent victores appellari nomine alicuius celebris gladiatoris. Lampridius: *Nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quasi acciperet triumphalia.* Arma Secutoris describit Isidorus, nescio an ex fide: *Secutor est ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem & massam plumbeam, quæ aduersarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iste superaret.* Hæc armatura sacra erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur. ideoque cum Retiario componebatur, quia ignis & aqua semper inter se inimica sunt. De massâ quidem plumbeâ nihil mihi lectum. & gladium illi tribuit Prudentius:

Altius impresso dum palpitat ense secutor.

Clypeus. Clypeum adiungit Dio, de Commodo: ἢ μὲν ἀπίδα ἐν τῆ δεξιᾷ ἔχων. quem inferit eius dextræ, non quia id alij Secutores, sed quia

Petronius interpretatus.

Numerus in Cicerone vitiosus.

Coniectura in Lampridio.

Et altera in Dione.

Secutorum arma.

Gladius.

Clypeus.

quia Commodus gloriabatur iactabatque esse scæua. Idem & Galeam : quæ communis gladiatoribus plerisque. Artemidorus lib. II. aliquid iuuat in ratione Secutorianâ pugnandi: *Siquis, inquit, cum Secutore compositus sibi videbitur, ὁμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα ἢ πλοσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῆ οὐσία, ἢ δὲ τὸ καταφρονοῦσαν ἄνδρος, ἢ πολλῶν κακῶν αἰτίαν ἐπιμένει, αἰεὶ γὰρ διώκει*: id est, *pulchram quidem feminam sibi iunget & diuitem, sed magnam spirantem ob opes, ideoque & viri contemptricem, & multorum malorum auctorem. semper enim insequitur.* Secutores cum Myrmillonibus eodem esse scribit in Epistolas ad Atticum vir disertus. & vellem ratione aliquâ id docuisset, aut exemplo.

CAPVT VIII.

De Retiario. unde petitum id genus. descriptio pugnae & armorum. & cum quo commissus.

RETIARIUM ritè subiungam. is enim plerumque commissus cum Secutore. Isidorus describit his verbis: *Retiarius, inquit, qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete quod iaculum appellatur (vellem scripsisset breuiùs & veriùs, ferebat reteiaculum) vt aduersarium cuspide insistentem operiret, implicitumque viribus superaret. quæ armatura pugnat Neptuneo tridentis causâ.* Origo & exemplum eius armaturæ, non dubiè à Pittaco, qui inter sapientes. Ita enim ille ex prouocatione cum Phrynone pugnavit. Strabo lib XIII. ὅσπερ δὲ ἐκ μονομαχίας προσηλασμένον τὸ Φρυώνος, ἀλιόπικτὸν ἀναλαβὼν σιδερω σινέδραμε, ἢ τὰς μὲν ἀμφιβλήσρω περιέβαλε, τῆ ξιαινῆ δὲ ἢ τὰς ξιφιδίω ἔπειρε & ἀνείλε. id est: *Posteà verò ad singularem pugnam à Phrynone prouocatus, cum piscatoriâ schemâ in eum pugnavit: & retiaculo quidem hominem circumuoluit, tridente verò & pugione impulit occiditque.* Similia Diogenes lib. I. præter quod δίκτυον ὑπὸ τῆ ἀσπίδα λαθραίως habuisse eū scribit. At Retiario certè nostro non clypeus. Iuuenalis cum curâ eius arma descripsit, & velut ex professo; dum Gracchum quendam ex primâ nobilitate tangit, qui in arenâ retiarius pugnavit, Satyrâ VIII.

— & illud

*Dedecus urbis habe. nec myrmillonis in armis,
Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce supinâ,
Damnât enim tales habitus, & damnât & odit.*

Nec galeâ frontem abscondit. mouet ecce tridentem,
 Postquam vibratâ pendentia retia dextrâ
 Nequiquam effudit : nudum ad spectacula vultum
 Erigit, & totâ fugit agnoscendus arenâ.
 Credamus tunica, de faucibus aurea cum se
 Porrigat, & longo iactetur spira galero.
 Ergo ignominiam grauiorem pertulit omni
 Vulnere, cum Graccho iussus pugnare secutor.

Iuuenalis
 explicatus:
 & retiario-
 rum arma.

Retiarij si-
 ne galeâ.
 Nudo vul-
 tu.

Retes effun-
 debant.

Deinde fu-
 giebant.

Tridens ei
 pro celo.

* Satyr. II.

Et Spongia,
 tegmen.

An & gla-
 dium ha-
 buerint?

Quæ digna explicatu. Ait, nec clypeo Gracchum pugnantem. non ergo Retiario clypeus: & remouet à Secutoribus. Addit, aut falce supinâ. non ergo fica: & remouet à Threcibus. Deinde, Nec galeâ frontem abscondit. quia contentus solo galero, de quo etiam subiicit, & longo iactetur spira galero. Nudâ facie ergo Retiarij, soli ex gladiatoribus. Ad quam sententiam aptanda sæuitia illa Claudij Tranquillo narrata, qui gladiatores etiam fortè prolapsos iugulari iubebat maximè retiarios, vt exspirantium faciem videret. cap. xxxiiii. Item hoc Iuuenalis, in loco: nudû ad spectacula vultum Erigit. Pergit, Postquam vibratâ pendentia retia dextrâ Nequiquam effudit, & oculis subiicit solène genus eius pugnae. Ita enim docti Retiarij factique, vt arte quâdam, collectum suspensumq; dextrâ manu rete in aduersarij caput iacerent: & si errassent, effusè fugerent donec fortè iterum rete collegissent. Ad hanc fugam illud, totâ fugit agnoscendus arenâ. & Artemidori interpretatio: εἰ δὲ Πηλαίω, λήψεται γυναῖκα ἀποεὐκὴν ἐς ἔσθλα, & φυγάδα, ῥᾶσα τὸ βελόμενον πλησιάζουσαν: id est, Si cum Retiario, capiet uxorem pauper-
 tinam & lasciuissulam, & fugacem, & facilem volenti cuiq; iungi.
 Ait etiam Iuuenalis — mouet ecce tridentem. Tridens enim siue fuscina illi, pro gladio. Postremò — credamus tunica. scilicet quia inermes retiarij, & in solâ tunicâ. Sic de eodem alibi* idem: — tunicati fuscina Gracchi. Sueton. Calig. Retiarij tunicati quinque. Tertullianus tamen Spongiam iis adtribuit, pectori nimirum tegmen. Poterit, inquit, de misericordiâ moueri defixus in morsus vrsorum, & spongas retiariorum. Nec plura dixerim de armis. Interrumpês Pighius, Non tu plura? inquit. Atqui etiam gladium illis fuisse firmare ex Valerio meo possum, à te negatum. Verba eius libro I. De somniis: Cùm gladiatorium munus Syracusis ederetur, inter quietem Aterius Rufus quidam retiarij se manu confodi vidit:

dit:

LIB. I. CAP. VIII.

dit: idque postero die in spectaculo confessoribus narrauit. Incidit deinde vt proximo ab equite loco, retiarius cum myrmillone introduceretur. cuius cum faciem vidisset (nota & hinc vultum retiarij nudum) ^{* idem * Mallem, iisdem.} dixit ab illo retiario se trucidari putasse, protinusque inde discedere voluit. Illi sermone suo metu eius discussso, causam exitij misero adtulērūt. Retiarius enim in eum locum compulso myrmillone & abiecto, dum iacentem ferire conatur, traiectum gladio Aterium interemit. Nonne difertè ait gladium? Duza excepit ambigens, Semel id lectum, in- ^{Dubitatū in Valerij scriptum.} quit. & quis scit an gladius non venerit in locum tridentis? cuiusmodi menda plura sublata tibi Valerius debet. Rem certè vide. quomodo gladius illi, si in sinistrâ tridens, in dextrâ rete? Nisi fortè ad latus succinctus ille, non ad pugnae vsum sed cædis. id est, quo prostratum abiectumque aduersarium iugularet. Quod eò magis illabitur, quia Pittaco. Ἐπίδριον etiam tribuit Strabo. Victor hinc Duzae, Sequitur vara vibiam, inquit. Post Pighium, etiam ego in te ibo. Dixisti Retiarium cū Secutore compositum: ego aio cum Myrmillone. Occupans Duza: Mane ^{Retiarius cum Secutore commissus.} Victor, inquit, mane. hoc iam agebam, vt expedirem. Dixi cum Secutore; & rem dixi. Iuuenalis, — cum Graccho iussus pugnare secutor. At Gracchus retiarius. Suetonius Caligulâ: Retiarij tunicati quinque numero gregatim dimicantes, sine certamine villo totidem secutoribus succubuerant. cum occidi iuberentur, vnus resumptâ fuscina omnes victores interemit. Iuuat quod Lampridius scribit: Commodum confecisse mille palmas retiariis victis vel occisis. Commodus autem inter Secutores. Nec negaui tamen de Myr- ^{Vel cū Myrmillone.} millone. cuius compositionis exemplum in Valerij paullò antè verbis, & in Festo, Retiario, inquit, aduersum Myrmillonem pugnantem cantatur, Non te peto, piscem peto. Et Quintiliano, apud quem Pedonis iocus de myrmillone qui retiarium consequebatur, Vnum, inquit, capere vult. Nec nouum vt vnus cum diuersis componatur: sicut Myrmillo ipse etiam cum Threce. Finio de Retiariis, si versus Prudentij addidero:

*Spectant æratam faciem quam crebra tridente
Impacto quatiant hastilia, saucius & quam
Vulneribus patulis partem perfundat arena.*

Item inscriptionem veterem satis argutam, quæ Tergeste:

CONSTANCIVS. MV

NERA-

SATVRNAL. SERMONVM
 NERARIVS. GLADIA
 TORIBVS. SVIS. PROP
 TER. FAVOREM. MV
 NERIS. MVNVS SEPV
 LCHRVM. DEDIT. DE
 CORATO. RAETIA
 RIO. QVI. PEREMIT. CA
 ERVLEV. ET. PER
 EMPTVS. DECIDIT.* AM
 BOS. EXTINXIT. RV
 DIS. VTROSQ. PROTE
 GIT. ROGV. DECORA
 TVS. SECVTOR. PVG
 NARVM. VIII. VALE
 RAE. VXORI. DOLO
 RE. PRIVVM
 RELIQVIT.

*Significat
 utrosque
 rudiarios
 fuisse, &
 premio in-
 ductos pu-
 gnasse.

De Threce. unde & quando orti. de armis eorum, & præsertim accuratè de Sicâ.

THRACEM nunc dabo, vel, vt libri fideliores semper, Threcem. ad quod exēplum in Maximini vitâ, Threcifcus. Festus de istis: *Threces gladiatores, à similitudine parmularum Threces, Thraciarum.* Imò non ab armis solùm, sed, credo, quia ipsi ex eâ ^{qui, & unde dicti.} gente. Odorari videor è vestigijs Liuianæ scripturæ, parùm firmis tamen plenîsq; lib. xli. vbi cùm narrasset Persea regem crebras gladiatorũ pugnas dedisse, imitatione Romanâ, addit: *Familiare Conatus interpretã- oculis gratumq; id spectaculum fecit, & armorum studium plerîsq; iu- di explēdiq; uenũ accendit. Itaque, qui primò ab Româ magnis præmijs paratos gla- Liuij.* diatores accersere solitus erat, iam suo * * Nam quæ sequuntur, sunt in lacunâ. Tamen videtur mihi subiecisse, iam suo è regno Romam mittebat, aut quid tale. Et, nisi fallor, hæc origo Threcum. Certè ^{Threces cruenti.} suo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes. Ammianus: *E Thracibus inter alios immaniter efferati memorantur Odrysæ, ita humanum fundere sanguinem adsueti, vt cùm hostium copia non daretur, ipsi inter epulas, suis velut alienis corporibus imprimerent ferrũ.* Imò verò iam antiquitus ad rogam singulari certamine decertabãt. quod omnino obseruandũ Herodotus suggestit, in Euterpe, vbi de ritibus eorum sepeliendi: *χωμα δὲ χέοντες ἀγῶνα τιθεῖσι παντοῖον ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἀεὶ λατρίῃ καὶ λόγον μονομαχίης: Tumulum cùm fecerint, certamen varium instituant, in quo maxima præmia ponuntur pro ratione singularis cuiusque pugne.* Sanè Monomachia hæc ad Gladiatores Threcas spectat, quorum sparsa in libris mentio. Apud Plinium lib. xi. *Studioso Threci in C. Cesaris ludo notum est dextram fuisse proceriorem.* Apud Senecam, initio libri iv. *Quæstion. Natural. Te, inquit, longiorem iurabo Fido Annao & Apollonio Pyctâ, quamuis staturam habeas Thetisi Threce incompositi.* quæ postrema in libro Lipsij scripto, *Threcisum trece compositi.* ex ijsque procliuâ correctio, *Threcis cum Threce compositi.* Habitum videlicet aspicit pugnantium inter se Threcũ, & dum in arma se colligunt, subfidentium. Mentio & istorũ Horatio, — *Threx est Gallina Syro* ^{Threcem cum secutore confundit Horatij interpres.} *par? Quæ ad verba ludus mihi & iocus Scholiastes vetus (si tamen ille) Threx Gallina, inquit, fuit secutor, Syrus autem retiarius.*

L

O homo,

*Ipsum at-
tigi si nem-
pe limen
est ij.

Alius cum
myrmillo-
ne.
Arma
Threcum.
Parma.

Clemens
Alexand.
correctus.

Harpe, en-
sis falca-
tus:
Curcio
Copsis.

Sica Ro-
manorum
qualis.

Ea Threcū
propria.

Artemido-
rus verè
emendatus.

O homo, * Αὐτὸν κέκρουκας τὸν βατῆρα τὸ δούρας, vt est parœmia. At ecce nouitius interpres configit illi oculos, & Thrax, inquit, est myrmillo: & secutor idem cum retiario. Quid restat? nisi vt columba sit miluus, & ouis lupo? Nugantur illi: nos arma Threcum videamus. Festus dat ijs parmas. etiam Martialis:

Hæc quæ sæpè solet vinci, quæ vincere rarò

Parma, tibi scutum myrmillonis erit.

Sumpta autem parma à Thracum populo, quibus velut propria. Glossæ: Parma, Θρακικὸν ὄπλον. Plinius de Speculis: Plurimumq; refert concava sint poculi & modo, an parma Threcidica. Corruptus in hac voce Alexandrinus Clemens Stromat. I. Θραῖκες, inquit, πρῶτοι τὴν καλεσμένην πάρμην εὔρου (ἐστὶ δὲ μάχαρα καμπύλη) καὶ πρῶτοι πελταῖς ἐπὶ ἡδ' ἵππων ἐχρήσαντο, id est, Thraces primi eam, quæ Parma nominatur, inuenerunt, (est autem gladius incuruus) & primi peltis in equis sunt vsi. Quid? parma, gladius? dictu audituque nouum. Corriego, τὴν καλεσμένην ἀρπην, Harpe enim Thracum, quæ Latinis, sica. Iosephus lib. xx. καὶ οἱ Σικαῖοι καλεσμένοι (λησαὶ δὲ εἰσὶν ἔτοι) τότε μάλιστα ἐπλήθυσαν, χρώμενοι ξιφιδίοις ὡσαπλησίοις μὲν τὸ μέγεθος τοῖς ἡδ' Περσῶν ἀκινάκαις, ἐπικαμπέσι δὲ καὶ ὡσαπλησίοις ταῖς ὑπὸ Ρωμαίων Σικαῖς καλεσμέναις: ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ λησεύοντες ἔλαβον. Id est: Ij qui Sicarij appellati (latronum genus est) tunc sanè excreuerāt, vt ebantur gladiolis, quod ad magnitudinem attinet, haud longè ab Persarum Acinace diuersis: sed incuruis tamen inflexisque, quales sunt ex quæ Romanis appellantur Sica. vnde et agnominationem latrones ij habuerunt.

Glossæ: Sica Θρακικὸν ξίφος ἐπικαμπές. Hæc autem ipsa Sica, in vsu Threci gladiatorii. Suetonius in Caligulâ: Myrmillonem rudibus secum batuetem, & spontè prostratum confodit ferreâ sicâ. Probabile enim, contra myrmillonem, pugnasse eum Threcidicis. Iuuenalis clariùs: — pugnāntem falce supinâ. Quam falcem doceo interpretes Harpen esse siue Sicâ, & Threcem circumscribi. Et clarissimè Artemidorus, me quidem emendante: εἰ μὲν Θραῖκε πυκτεύει τις, λήψεται γυναικὰ πλουσίαν, πανῆρρον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκευασθαι τοῖς ὄπλοις: πανῆρρον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὄρθρον ἔχειν τὸ ξίφος. φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ὀπιβαίνεω. Nam libri præferunt, δώρακι. & interpres nihil sani. Mens verborum eius hæc: Siquis cum Thrace certare sibi videtur, uxorem ducet diuitem, astutam, ambitiosam. Diuitem, quia protectus armis. astutam, quia gladius illi non

rectus.

rectus. ambitiosam, quia attollit se & insurgit. Vbi omnia expressa, quæ ad hanc armaturam. Sicam etiam describit nobis è Suetonij verbis Isidorus, sed, peruersis & pollutis. Sica, inquit, à secundo. Tranquillus autem dicit, dum cuiusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curuatus fuisset ex acie recta: procurrit unus ad eum corrigendum. tumque à pugnante responsum, sic pugnabo. inde * Sica nomen datum est. An mens hæc Tranquilli, nescio & ambigo: balbutiem quidem Hispalensis illius videtis. Arma Threcum, Ciceroni, alijsque, Threcidica dicta: & pugnare Threcidicis.

* Certè Sica
campoëta
producent:
tanquam
aliunde ety-
mon quam
à secundo.
Threcidica
ἀπὸ τῆς
ἰσῆς ἀρμῆς
Threcum.

CAPVT X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipsi è Galliâ petiti. Arma eorum, & compositio.

MYRMILLONEM in Arenam nunc produco. & simul obortus Duzæ largior risus. Nos mirati sumus. Quid rei subitæ est? inquam. & quem rides, aut irrides? Non possum, inquit, mihi admoderari. Virum doctum rideo, virum magnum, qui Myrmillones dictos quasi Myrmidones censet, litterâ D. in L. mutante. O Musæ! quò non penetrat Criticum acumen? vt ego me hebetiorem natum esse, non molestè feram. Transfert ecce velificante vnâ litterâ Myrmillones in Græciam. At ego in Galliam potius; vnde venisse eos accredam Festo: Retiario, inquit, pugnanti aduersus myrmillonem cantatur, Non te peto, piscem peto: quid me fugis Galle? quia myrmillonicum genus armaturæ Gallicum est, ipsique Myrmillones antè Galli appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat. Nec abit à Festo Plutarchus in Crasso, qui gladiatores eos qui cum Spartaco rebellarunt, è ludo Lentuli, Gallos fuisse ait & Thraces. Et Gallos ceperim, Myrmillones. Describere mihi hanc armaturam Tacitus videatur, lib. III. Annalium: Adduntur è seruitijs gladiaturæ destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen. * Crupellarios vocant. Nam & Myrmillones certè toti in armis. Ammianus indicat de Persis, libro XXIII. Pedites enim in speciem myrmillonum coniecti iussa faciunt. Videntur inter pugnam soliti subsidere, ad excipiendum aduersarium, & vitabundi. Ausonius ostendit Præloquio Centonis sui: Simulantur species multæ formarum, aper bestia, anser volans, aut myrmillo in armis subsidens.

Turnebi
originatio
ridicula
super Myr-
millone.

Myrmillo-
nes Galli.

Videri eos
Gallicè
Crupellarios dictos.
* Censeam
ita dictos
Gallis quasi qui ob
grauitatē
armorum
reperent,
non irent.
Crupellaers, siue
Prorepos.
Ratio pug-
nandi.

Artemido-
rus expli-
catus.

Myrmillo
cum Thre-
ce pugna-
bat.

Siue etiam
cum Retia-
rio.

Myrmillo-
nis verbū,
mirum ni
Etruscum.

*Reliquum
semē aurei
generis.

Sed & Ammianus lib. xvi. *Seq;* in modum myrmillonis operiens, hostiū latera perforabat. Capitis ergo illa Artemidori verba de Threce, supra: quem ait solitum, ὀπιβάινειν, siue insurgere & velut conscendere in hostem: id est, myrmillonem subsidentem. Nam ij duo plerumque compositi. Aufonius in Monosyllabis:

Quis myrmilloni componitur equimanus? Threx.

Cicero v. in Antonium: *Myrmillo pugnavit in Asia. cum ornasset Threcidicis comitem & familiarem suum, illum miserum fugientem trucidavit.* Tamen etiam cum Retiarijs, vt monui antè. Desinebat sermonem hunc Duza: sed ad eum Victor: *Siccine defun-geris? Turnebo modò inequisti (fensi enim) in originatione Myrmillonis: tu, bone, quid adfers? Inscitiam tantum, inquit Duza. & si vis suspicionem, ab Etruscis eam esse vocem. Cum enim res gladiatoria ab ijs, quidni hoc vnum nomen? Turnebi autem, Victor, nec derisor nec arrofor ego. cuius probum do-ctumque os veneror, & quem cum vno alteroque habeo velut*

* λείψανον τῆς χρυσεῖς γένους.

CAPVT XI.

De Hoplomacho & Samnite. qui fortassis ijdem. Samnitium origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

HOPLOMACHOS subiungo & Samnites. Græcum illud nomen, vniuersè sonat quemuis gladiatorem, qui pugnet armatus. Et vix aliter Dio Cassius, quàm ὀπλομάχους & ὀπλομαχίαν scripsit, vbi magis tritè dixeris μονομάχους & μονομαχίαν. Hoplomachus Græcis, pro quouis gladiatore: Romanis pro certâ specie. Tamen etiam species certa gladiatorum. Seneca pater lib. III. Controuers. aperte: *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Threcibus optimè pugnant.* Suetonius in Caligulâ: *Hunc è spectaculis detractum repente Threci, & mox Hoplomacho comparauit.* Nec enim est vt loca ea interpretando eludas. Martialis versus in

virumuis valet,

Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus antè.

Fecisti medicus, quod facis Hoplomachus.

Dubius animi sum, separem Hoplomachos; an cum Myrmillonibus, aut Samnitibus cõfundam. Puto cum alterutris. Nam & in Myrmillonem vox Græca conuenit, quia tectus armis: & verius fortasse in Samnitem. cuius nomen ante Ciceronem celebre, desijisse sub Imperatoribus videtur, & abijisse in Hoplomachum. At res armaque eadem. Samnitium fanè memoriam post Augustum non repperi. Antea sæpe. Lucillius,

Efernius fuit, Flaccorum munere, quidam

Samnis spurcus homo.

Nonius, in Spurcum, emendatus.

Ita lego constituoque iactatum à Criticis versum. Varro apud Plinium, Tritanum quempiam celebrat *Samnitium armaturâ celebrem.* Quem locum transcribens Solinus cap. IIII. Polyhistoris, aut corruptit, aut corruptus ipse, *Varro, inquit, annotauit Tritanum Samnitem gladiatorem naturâ fuisse: qui & rectis & transuersis nervis, &c.* Absurdè. quis verò gladiator naturâ est? nec id per somnium voluit Varro. Corrigo, *Tritanum Samnitium armatura fuisse.* Et apud Ciceronem, Horatium, aliosque, *Samnites crebri.* Originem eorum non celat nos Liuius lib. IX. *Campani, inquit, odio Samnitium gladiatores eo ornatis armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt.* E quibus verbis etiam armatura

Et Solinus.

Samnitium origo.

Armaeo-
rum.

eorum non ignota. nempe illa ipsa, quam in Samnitibus describit idem Liuius: *Samnites*, inquit, *præter ceteros apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorum insignibus fecerunt. Duo exercitus erant. scuta alterius auro, alterius argento calauerunt. Forma erat scuti, summum latius, quâ pectus atque humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis causâ. Spongia pectori tegumentum, & sinistrum crus ocreâ tectum. galeæ cristatæ. Picturam omnem sperno, præ hac descriptione: quam ordine videamus. Ait, scuta cælata argento. Iam ergo intellego & disco ad Samnites referenda, quæ Artemidorus scribit: *εἰ δ' ἄ τις μετ' ἀργυρέων ὀπλων πυκτέυει, λήψεται γυναικᾶ ἡρέμα πλοσίαν, πισκὴν, καὶ οἰκουράν, καὶ παιδομένην τὰς ἀνδρῖ. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασαι.* id est, *Siquis autem cum argenteis armis pugnet, uxorem ducet mediocriter diuitem, fidam, domus seruantem, viroque obsequentem. Nam & subit, & tectus est.* Addit Spongiam pectori tegmen. Ea est, quam in notâ feminei sexus, qui gladiatoriam exercebat, vocat Iuuenalis Baltheum,*

Scutum
argentatū.Artemido-
rus inter-
pretatus.Spōgia siue
baltheus.Iuuenalis
versus de
feminis ex-
plicati.

*Quale decus, rerum si coniugis auctio fiat,
Baltheus & manica, & cristæ, crurisque sinistri
Dimidium tegmen.*

Ocrea in
sinistro
crure.Pinnae in
galeis.Iuuenalis
explicatus.Prouocato-
res, siue
prouocato-
res.

Nam ij versus planè apti de industriâ ad armaturam Samnitum; quam ut nobiliorem, feminæ (quoniam ita Veneri cum Marte visum) feminæ, inquam, nobiles adfectabant. Pergit Liuius: *sinistrum crus ocreâ tectum.* quid aliud Satyricus — *crurisque sinistri Dimidium tegmen?* Postremò, *galeæ cristatæ.* At Iuuenalis, — *& manica, & cristæ.* Varro: *Pinnae, quas insigniti milites in galeis habere solent, & in gladiatoribus Samnites.* Itaque Pinnirapi, noto illo versu

*Pinnirapi cultos iuuenes, iuuenesque lanistæ,
non alij quam qui cum Samnite compositi, qui que rapiunt
eius pinnas. Onomasticon vetus Secutores eos facere videtur:
Pinnirapi, inquit, sectatores gladiatores quòd pinnas rapiant. Puto,
secutores. In Cicerone tamen obseruo Prouocatores compo-
ni solere cum Samnitibus. Oratione pro Sestio: Ex erga-
stulis emptos nominibus gladiatorijs ornavit, & sortitò alios Sam-
nites, alios Prouocatores fecit. Quamquam obscuro mihi Pro-
uocatores, nisi si lucem ijs dabunt hæc Artemidori: *ὁ δ' ἠποροβαί-
κτωρ,**

ἄνωρ, εὐμορφὸν μὲν ἢ χαριεσάν, λαμυράν δὲ ἢ ἑσθητικὴν: id est, *Probaetor* autem pulchram quidem & venustam (uxorem significat) sed lubricam & amoribus deditam. * Probaetorem enim vocare videatur, quem Cicero Prouocatores: & in alterutro vox emendanda. Ad Samnites etiam pertinere illa Apuleij censeam è lib. XI. Porro alium ocreis, scuto, galeâ, ferroque insignem, è ludo puitares gladiatorio procedere. Dat enim eorum arma. Nec plura de salebroso hoc utroque genere: è quo non satis me eripio. Tu Lipsi, tu Pighi, iuuate.

* Nam fieri potest, ut peregrinum nomen sit, ut Myrmillo.

CAPVT XII.

De Effedarijs, deq; Andabatis. & de vtraque ratione pugnandi.

*Effedarij
gladiato-
res.*

*Ratio eorū
pugnandi.*

*Iocus apud
Senecam
explicatus,
correctus-
que.*

*Bona cer-
taq; in Ar-
temidoro
correctio.*

*Andabata,
qui?
Clausis o-
culis pu-
gnabant.*

*Varro emē-
datus.*

SILENTIBVS nobis, Heu capita sine linguâ! inquit. sed pergo. Haftenus notissimos frequētissimosq; gladiatores produxi: supersunt alij, famosi non adæquè. Effedarij sunt, qui ex effedo pugnât. Mentio eorum Suetonio, Calig. cap. xxxv. *Cùm quodam die muneris effedario Poro ob prosperam pugnam seruū suum manumittenti studiosiūs plausum esset: proripuit se è spectaculis indignabundus & clamitās, dominū gentium populum ex re leuissimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quàm consecratis Principibus aut præsenti sibi. Iterum Claudio, cap. xxi. Cùm effedario pro quo quattuor filij deprecabantur, magno omniū fauore indulisset rudē, tabulam illicò misit admonens populum quanto opere liberos suscipere deberent, quos viderēt et gladiatori præsidio gratiaque esse.* Ex quibus liquet inter legitimos gladiatores eos fuisse: quanquā mixtim, opinor, modò è curru, modò pedites præliati sint. Nam desiluisse eos, & pedibus pugnasse, præit ad suspicandum Seneca in ioco Iulij Græcini, de Aristone philosopho qui in gestatione diserebat epist. xxix. *De eodē cùm consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius quid sentiret, Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tanquàm de Effedario interrogaretur. Vbi legerim, de gradu. Seruum etiam habuisse videntur in pugnâ, qui pro aurigâ: ex Tranquilli priore loco. Nescio an in Artemidoro restituenda hæc vox: ὁ δὲ ἀριδάειος, ἀργὴν καὶ μαρὰν τὴν γυμναστικὰ σημαίνει: id est, Aridarius, ignauam & stultam uxorem designat. nescio, inquam, an legendum, ὁ δὲ ἑσσιδάειος. Credo restituenda, quia coniungit cum ciue Equite Andabatâ. deinde ex interpretatione. Nam ἀργὴν velocem, vagam ibi acceperim: non otiosam inertemque. quod conuenit cum curru & cum actionibus stolidæ & moræ.*

Andabatę his proximi, siue ἀναβάται. sed Latina cōsuetudo vetus D. interiecit. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontē oculosque tecti. Varronis Satyram fuisse scimus, cui titulus, Andabata. Ex ea fragmentum, quod aptum huic ritui firmando leuiter emēdatum: *Aurum, inquit, non minus præstingit oculos, quàm τὸ σὲ κρᾶτος.* vbi Iunius olim noster, *quàm ὀπλίτε κρᾶτ.* Verissimè ego, *quàm τὸ σὲ κρᾶν.* Andabatam alloquitur: Et ὁ mi homo (ait Varro)

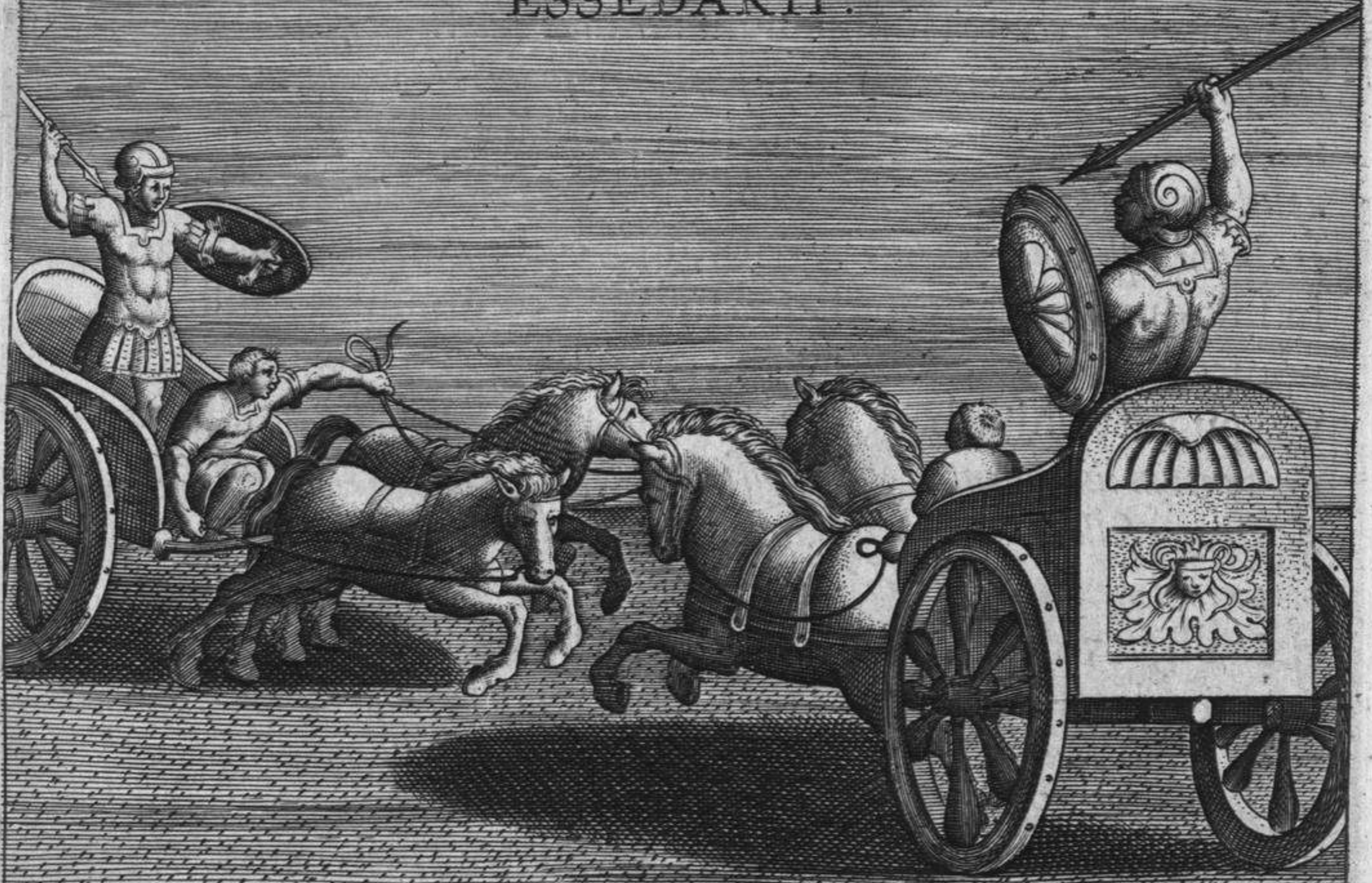
Varro)

Varro) aurum non minùs excæcat oculos, quàm tua hæc galea. Certè enim pugnabant clausis oculis, adeò vt origo adagij inde. Adagium ab iis ortum Hieronymus contra Iouinianum: *Melius tamen est quod dicitur, clausis oculis Andabatarum more pugnare, quàm directâ spicula clypeo non repellere veritatis.* Idem contra Rufinum: *Habetur dialogus apud Græcos Origenis & Candidi: in quo duos Andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor.* Valet, duos cecos. Ambigo an iidem hi sint, qui Defultores (etsi non me fugit communius paullò id nomen fuisse, & pertinuisse ad eos qui ex equo in equum sine vllâ pugnâ transiliebant, arte,) ob verba hæc Pausaniæ, lib. v. *Ad Carpentum iungebantur equæ dossuaria, è quibus in extremo curriculo desilientes sessores, prehensis manu frenis, ad metam cursitabant. qui mos ætate meâ seruaturs ab ijs qui Anabatæ appellantur.* Sed isti Græci: & alij, vt videtur, à Romanis. Andabatam non dubiè Artemidorus intellexit: *ἵππος δὲ τὴν γυναικὰ πλεσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ ἔκχεσσαν.* id est: *Eques verò uxorem prædicat diuitem & nobilem, sed quæ futura excors.* Ita enim diuinat, quia Eques sine vsu oculorum. Martialem etiam de Andabatâ interpreter, vbi Hermetem gladiatorem attollit, & variis armis pugnacem facit, libro v.

*Hermes belligerâ superbus hastâ,
Hermes æquoreo minax tridente,
Hermes casside languidâ tremendus.*

Puto enim intellegit singulis versibus, Sannitem, Retiarium, Andabatam. Quid enim aliud sit languida illa cassis, quàm hæc tenebras & languidam caliginem inducens? Isidorus nescio quid vani de istis & imperfecti: *Genera gladiatorum plura,* Isidori locus de Andabatis capiendus. *inquit, quorum primum ludus equestrium. Duo enim equites præcedentibus prius signis militaribus, vnus à portâ Orientis, alter ab Occidentis procedebant in equis albis, cum aureis galeis, minoribus & habilioribus armis: sicque atroci perseuerantiâ inibant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte prosiliret. Quæ armatura pugnabat Marti, duelli causâ.* Nugæ mixtæ veris. De aureis galeis, Galea in ex auro. credo illum rectè dicere: & eò spectare interpretamentum Artemidori, *πλεσίαν.* Vtrosque, Essedarios dico & Andabatas, Cicero in epistolâ ad Trebatium coniunxit: *Sed tu in re militari multò es cautior, qui neque in Oceano natare volueris, neque essedarios*

ESSEDARII.

ANDABATÆ.

rios spectare: quem antea ne Andabatâ quidem fraudare poteramus. Nec ad alios referri placet quæ de Equis gladiatorum idem ille, Cicero explicatus. pro Sestio, scribit: Qui quo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant.

CAPUT XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item ostensum confundi interdum dicta nomina à poëtis, sæpè à litteratoribus semidoctis. Artemidori caput descriptum, ad lucem.

DIXI omnes: certè quidem mihi notos: Nam alij inter Ignotiores gladiatores. legendum reperti etiam, sed non inuenti. Ut in Artemidoro, * Dimachærus vel Orbelas: quem colligas facilè duobus * in Polluce lecti dicitur, milites qui & peditis & equitis officio functi. Laquearij. gladijs pugnasse, nec scio ultra.

Item in Isidoro Laquearij: quorum pugna erat, inquit, fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos consecutosque prosternere, amictos umbone pelliceo. De quibus hîc tantum legi.

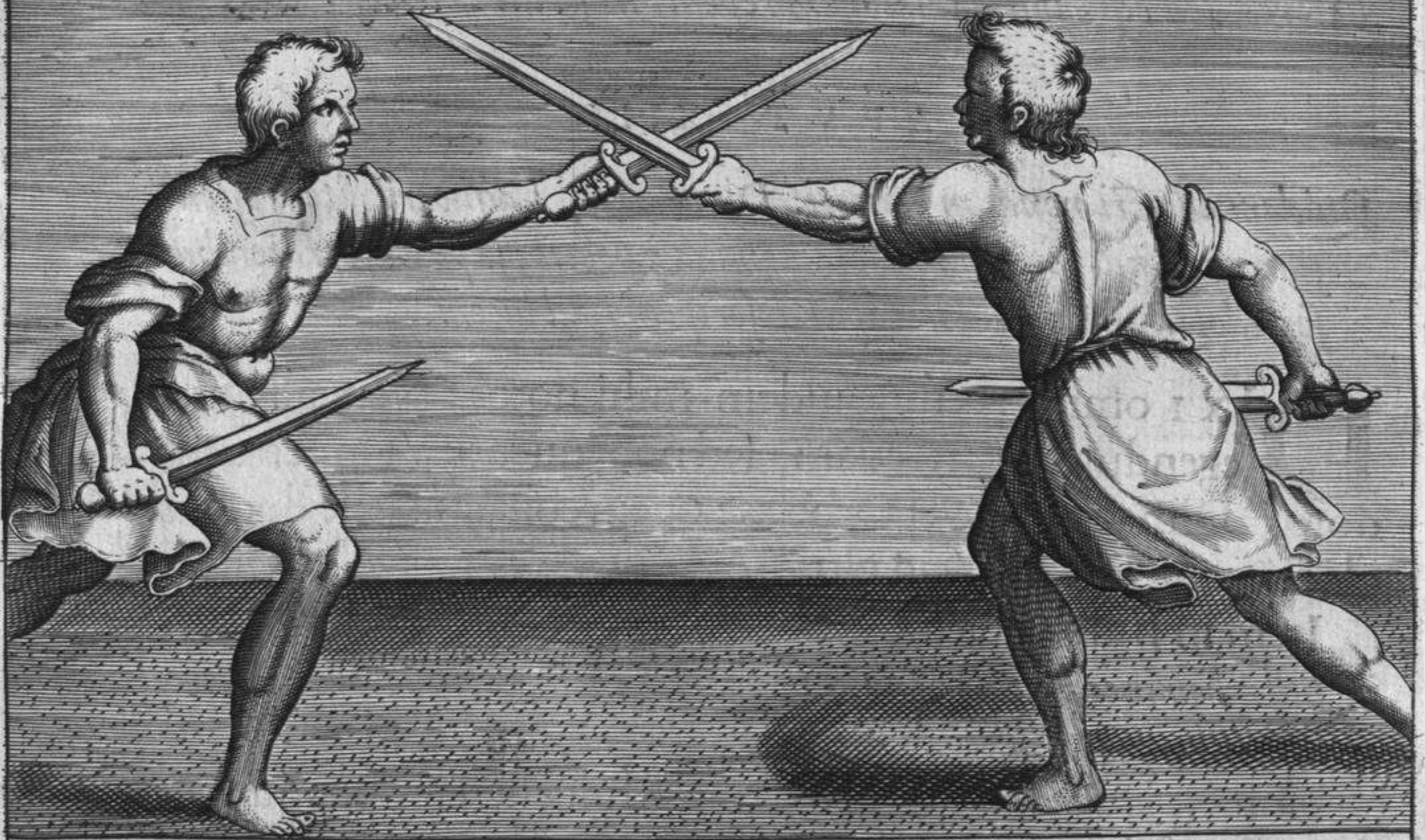
Finierat Duza: excepit Lernutius, Multa herclè bona que nos docuisti: sed discrimina hæc semperne certa? Ferè semper, ait Duza. Confusa tamen est cum inuenias à poëtis. ut ab Ausonio in Imperatoribus, de Commodo: Confusa interdum gladiatorum nomina.

Commodus insequitur pugnis maculosus arenae,

Threcedico princeps bella mouens gladio.

Non enim sicâ pugnauit, sed inter Secutores, ut dixi. At Threcedicum gladium, in genere posuit, pro gladiatorio. Sic idem, Tres primas Threcum pugnas. non reuerâ Threcum, sed * Samni- * Hi enim vetustiores Threcibus. tium potiùs, aut Myrmillonum. Sic Florus contra, Myrmillonem Spartacum appellat; quem fatetur gente Thracem fuisse, credo & armis. Huiusmodi talia facile & deprehendere vobis & excusare: non item gregis nostri grammatici imperitiam, qui hæc omnia turbant, miscent. Sed quia Artemidori mihi non semel mentio: iube, sodes, promi librum, Lipsi: ut puer totum caput ex eo legat, huic gladiatoria rei.

DIMACHÆRI.

LAQVEARIIL.

EX ARTEMIDORI LIBRO II.

CAPUT XXXIII.

Περὶ μονομαχίας.

Μονομαχεῖν δὲ, διαζέου σημαίνει ἢ ἄλλην πιάσασιν καὶ μάχην μα-
 χέσασθαι. μάχη τε γὰρ καὶ ἡ πυγμὴ καλεῖται, εἰ καὶ μὴ δι' ὀπλων γίνετο, τὰ δὲ
 αὐτὰ καὶ ἐγγραφα καὶ δίκαια τῶν μαχομένων σημαίνει. αἰεὶ δὲ τὰ μὲν τῶν φύροντο
 ὄπλα ἐγκληθῆναι σημαίνει. τὰ δὲ τῶν διώκοιτος ἐγκαλέσαι. ἐτήρησα δὲ ἐγὼ πολ-
 λάκις ἐγὰρ μὲν τῶν τοιούτων ὄνειρον προαγορεύσαντα γυναικὸς τοιαύτης, οἷα ἂν ἡ
 ὄπλα ἔχων οἱ τις ὑπολάβοι πυκτόβειν. ἐπειδὴ δὲ ἄνδρ' οἷον οἰομαίων αὐτῶν ἐκ ἔστι
 σαφῶς ὡρασησάσθαι τὰς ἀποδείξεις, χησομαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. εἰ μὲν θώρακι
 πυκτόβει τις, λήψεται γυναικᾶ, πλοσίαν, πανῆργον, καὶ φιλόφρωτον. πλοσίαν
 μὲν, δὲ τὸ κατεσκευασθῆναι τοῖς ὄπλοις. πανῆργον δὲ, δὲ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος.
 φιλόφρωτον δὲ, δὲ τὸ ὀπταίνεσθαι. εἰ δὲ τις μετ' ἀργυρέων ὀπλων πυκτόβει, λήψεται
 γυναικᾶ ἡρέμα πλοσίαν, πισικὴν καὶ οἰκτρὸν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρὶ. καὶ γὰρ ὑπο-
 βάνει καὶ ἐσκέπασσάσθαι. καὶ ἑυμορφότερα ἢ πανοπλία αὐτῆ τῶν φροτέρων. εἰδὴ σεκέ-
 τοει, ἑυμορφον μὲν λήψεται γυναικᾶ καὶ πλοσίαν, μεγάλα δὲ φροτέρων ὅτι τῆ
 ἐσία, καὶ δὲ τῶν καταφροτέρων τῶν ἀνδρῶν. ἐ κακῶν πολλῶν αἰτίας ἐσομένην. αἰεὶ
 γὰρ διώκει. εἰδὴ ῥητιαρίω, λήψεται γυναικᾶ ἀπορον καὶ ἐροτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾶσα
 τῶν βελομένων πλοσίαν. ἰπώδης δὲ τὴν γυναικᾶ πλοσίαν μὲν εἶπ' λέγει καὶ
 ἐυγενῆ, φρένας δὲ ἐκ ἔχουσαν. ὅ δὲ ἀειδάριος, ἀργὴν ἐ μωρῶν τῶν γυναικᾶ ση-
 μαίνει. ὅ δὲ προβάκτωρ, ἑυμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν. λαμυρῶν δὲ καὶ ἐροτικὴν. δι-
 μάχαιρος δὲ καὶ ὁ λεγόμενος ὀρβήλας ἦτοι φαρμακὸν, ἢ ἄλλως κακότερον ἢ ἀμορ-
 φον εἶπ' τῶν γυναικᾶ σημαίνει. ταῦτα, ἐπιθανόμενος, ἐδὲ καὶ τὸ εἶδος σιωπιδεῖς
 λόγους γράφω, ἀλλὰ ἀπὸ πείρας τῶν ἐκάστοτε ἀποβαινόντων πολλάκις ἐτήρησα.

I D E S T,

GLADIATORIAM exercere, significat iudicium subire, aut aliud
 aliquod certamen siue pugnam pugnare. Pugna enim appellatur
 et ipse Pugillatus siue Gladiatura, etiamsi absque armis fiat. eademque
 illa significant inscriptiones aut iura pugnantium. Semper autem fugie-
 tis armatura significat in ius trahi: persequentis autem, trahere. Obser-
 uatum autem mihi et sæpe tale hoc somnium nuptias designare eiusmodi
 feminae, qualia arma erant eius cum quo digladiari videbare. Quoniam
 autem sine Nomenclaturâ demonstrare id non licet, utar et nominibus.

M 3

Siquis

Siquis cum Thrace componitur, capiet uxorem diuitem, callidam, & ambitiosam. Diuitem quidē, quia tegitur armis: callidam, quia gladium haud rectum gerit: ambitiosam, quia assurgit & inuadit. Siquis verò cum argenteis armis componitur, (id est, Sannitibus) capiet uxorem satis diuitē, fidam, domus & viri seruantem. Nam & inuadit, & tegitur: & pulchrior hac armatura priore. Si cū Secutore, formosam quidem & diuitem capiet uxore, sed ob opes superbam & virum aspernantē, & malorum illi causam. Semper enim insequitur. Si cū Retiario, capiet pauperem & lasciuam, & fugacem, facile volenti se vulgātem. Eques verò mulierē diuitem & nobilem prodicit, sed amentem. Aridarius autem (siue Elledarius) ignauam & fatuam. Probactor, pulchrā, venustam, sed lubricam & lasciuā. Dimachærus, siue duobus gladiis pugnans, & is qui dicitur Orbelas, purgamentum aut nescio quod piaculum femina significat, malis moribus, malā formā. Atque hæc non coniiciens, nec ad probabilia sermones accommodans scribo, sed ab experientiā doctus, quā sæpe hæc singillatim sic euenisse obseruauit.

CAPVT XIV.

Pausa aliqua iterum. interea de Suppositicijs dictum. de que sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

FINI ERAT Duza, & simul bellaria illata sunt mensæque postremæ. Duza auidē manum ad passulas porrexit, quæ appositæ: O dapes opportunæ! inquit. vobis mihi opus: ita irraufi. Et iā inne, munerarie, mittis? Nam Suppositicium pro me hunc Lipsium dabo. Ego adsurgens, Tu me? inquam. quo iure? Iure veteri, ait Duza. quia ita receptum, vt fesso gladiatori aut victo alius atque alius sufficeretur, & contenderet cum victore. Ij Subditicij, vel Suppositicij dicti. Martialis,
Hermes suppositicius sibi ipse.

*Suppositicij
gladiatoribus.*

**Vide Agellium lib.
V. cap. IX.*

Græci (apud quos idem in * Athletis mos) vocāt ἐφέδρους. Plutarchus in Sullâ: τὸν μέντοι τελευταῖον ἀγῶνα, κατὰ τὸν ἑφέδρον ἀθλητῆς καταπύων ἄποσενεχθεῖς, ὁ Σαννίτης Τελεσίνοσ, ἐγγύς ἦλθεν τῷ σφῆλαι καὶ καταβαλεῖν ἐπὶ τοῦτοσ τῆσ Ρώμησ: At postremā pugnā, Telesinus Samnis, tanquam succenturiatus suffectusque athleta, defesso iā Sullæ comparatus, haud multum absuit quin eum ad portas vrbis Romæ funderet prosterneretque. Substituebatur autem sæpe vnus, alter, tertius. Vnde in
Glossis,

Glossis, Εφεδρος, *tertiarius*. Dio in Caracallâ : μοῖομάχων ἀνδρῶν ὅτι Sape plures, unde
 πλείστον ἔχειεν αἵμασι. καὶ ἕνα γὰρ αὐτῶν Βάτωνα τρισὶν ἐφεξῆς ἀνδράσιν ὄπλο- Secundarij
 μαχῆσαι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀναγκάσας, ἕπειτα ἀποθανόντα ὑπὸ τῶν τελευταίῃς περ- & Tertiarij.
 φανεῖ ταφῇ ἐτίμησε: *Gladiatorum sanguine imprimis delectabatur. & ex*
his Batonem quendam, cum tribus ex ordine eodem die pugnare iussit,
eumq; à postremo interfectum magnificè sepeliit. Credo & Lactantiū
sentire de hoc ritu: Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter alter
è duobus occisus est, & tanquam humanum sanguinem sitiant, oderunt
moras. alios illis compares dari possunt recentiores, ut quamprimum
oculos suos satient. Itaque ades, Lipsi, & pugna mei fessi vicē. Ego
æstuabam & tacebam. sed commodum subuenit Pighius: Non
imponis nobis homo argutissime, inquit, non supponis. Mos
hoc suadet? sed non ad arbitrium tuum. Sors decidebat. Plinius si sorte da-
 lib. VI II. *Epistolarum: Scilicet ut in spectaculis quibusdam sors* ri soliti.
aliquem seponit ac seruat, qui cum victore contendat: sic in Senatu sunt Plinius il-
aliqua prima, sunt secunda certamina: & ex duabus sententiis, eam lustratus.
quæ superior exierit, tertia exspectat. Statius lib. III. Silvarum:

Iam placide dant signa tubæ, iam sortibus ardens

Fumat arena sacris.

vbi malè vulgò, *fortibus*. Ego ad Pighium, Mi seruator, inquit, Statius
 statuam certum est statuam tibi: ita in tempore suppetias ad- correctus.
 uenisti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem. licet ad tibi-
 cines mittamus. Imò ad sortes, ait Duza: nam ad eas appello.
 Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet,
 sine missione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. sed se-
 qui mihi potius est, quàm trahi. Igitur quia de armis dictū, ve-
 nio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi se offerūt Pegmares
 PEGMARES. iis à loco nomen, quia pegmatis impositi depugna- gladiatores
 bant. Locus vnus Suetonij est, qui eos adstruit, in Caligulâ cap. vulgò.
 XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantissimo Sole velis,*
emitti quenquam vetabat. remotoque ordinario apparatu, rapidis feris
vilissimos senioq; confectos, gladiatores quoque pegmares, patres fami-
liarum notos, sed insignes debilitate aliquâ corporis subiiciebat. & is
ipse locus anceps. Nam potius ibi legerim, gladiatoribus quoque si sublatis.
pegmares. hoc sensu: Rabidis feris bestiarios viles, inualidosque:
 & gladiatoribus, operas pegmares fabrosque subiiciebat. Fauet
 huic interpretationi ipse Suetonius in Claudio, cap. XXXIII.

Preter

Præter destinatos etiam leui subitaq; de caussa quosdam commisit, de
 fabrorum quoq; ac ministrorū atque id genus numero, si αὐτόματον vel
 pegma vel quid tale aliud parum cessisset. Hic Victor: De sententiâ
 herclè persuades, inquit. Nā * gladiatores in pegmate pugnantes
 quis legit? Non ego. & Strabonis lib. vi. Iosephiq; lib. vii. loca
 hoc tantum euincere scio, captiuos aut insignis sceleris dānatos
 in Pegmate solere ostēdi. De pugnâ verbum nusquam. In voce
 tantum hæreo. quâ enim deriuatione, quoue exēplo, à Pegmate
 Pegmares? Pegmaticos potius. & certè libri antiqui, Pegmatos, in
 Tranquillo plurimum referunt: pegmatis, quidam. alterutraq; le-
 ctio retineri potest, eâ mente vt gladiatoribus suppositos scri-
 bat patres familias pegmatis, id est, è pegmate. Ad pegma autē
 moliendum mouendumq; , multi è numero fabrorum admi-
 nistri. Ij ergo admoti per occasionem tractiq; in arenam à Ca-
 ligulâ. A quâ interpretatione stare etiâ Dio videtur, qui de eadē
 hac sæuitiâ, ait illū deficientibus bestiariis rapi iussisse quosdam
 ἐν τῷ ὄχλῳ τῷ τοῖς ἰκρίοις ἀροσισηκότος, è turbâ quæ pegmatibus adstabat.

* Quos ta-
men viri
docti ad-
struūt ad-
seueratē.

Pegmares
ineptè dici.

Patres fa-
milias peg-
matis.

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimósque gladiatores. sine armis, sine
 arte, seminudi.

DVZA iterum, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. qui-
 bus hoc nomē scilicet à tempore, quia sub meridiem da-
 rentur. Dio in Claudio: ἐπίδει δὲ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάνυ γὰρ
 σφίσι ἐχαιρε. τὰτε γὰρ ἄλλα καὶ τὰς ἡμέρας τῆς θεᾶς ὡς τὸν τῶ ἀρίστου καὶ
 καὶ τοῦ πομπόμενου ἡδιστὰ ἐδῶρει. Cui velut interpres Suetonius cap.
 xxxiiii. Bestiarijs meridianisque adeò delectabatur, vt etiam primâ
 luce ad spectaculum descenderet, & meridie, dimisso ad prandium po-
 pulo, persederet. Nominat eosdem Tertullianus: Risimus & inter
 ludicras meridianorum crudelitates Mercuriū mortuos cauterio exa-
 minantem; vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum mal-
 leo deducentem. Nec hi tamen, vt obseruo, legitimi destinatiq;ue
 gladiatores; sed bestiariorum velut reliquiæ quædam & pur-
 gamenta. Duplex enim spectaculum, * Matutinum & Meridia-
 num. Manè cum bestijs depugnabant: post meridiem, ij qui su-
 perfuerant, inter sese. & Meridiani gladiatores vocabantur.
 Ceterum nec docti factiq;ue ad pugnam erant, nec armis in eâ
 uteban-

Meridiani.

Non veri
gladiato-
res.

* Ad librū
tertium.

utebantur aut arte. Cædes tantum promiscua, & velut laniena. Modus pugna inter meridianos.
 Seneca epistolâ v i i. bene explicat: *Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contrâ est. quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis mera homicidia sunt. nihil habet quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi. nunquã frustra mittunt manû. Non galea, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò artes? omnia ista mortes mera sunt. (aut ut rectè liber vetus, mortis morâ) Mane leonibus & vrsis homines: meridie spectatoribus suis obijciuntur.* Interfectores interfecturis iubentur obijci, & victor è in aliam detinent cadẽ. exitus pugnantium mors est. Hæc fiunt dũ vacat arena. Nec ad aliã crudelitatem grauis eiusdẽ Senecæ querela spectat, epistolâ xcvi. Homo, sacra res, homo, iã per lulum & iocũ occiditur; & quẽ erudiri ad accipienda inferendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisq; producitur, satisque spectaculi in homine mors est. Mehercules, inquit Victor, pectus mihi cõ nouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc spectarunt non dicam lætis, sed siccis oculis? — * ἀγαθοὶ δ' ἀπὸ ἀκρῶν ἀνδρῶν, ut verbum vetus est. At perge Duza. Iterumque ille:*

* Ita emendamus, aliter vulgò.

* Non ergo uniuersè de alijs gladiatoribus.

* Viri autem boni proni ad lacrymas.

N

CAPVT

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiscales siue Caesariani. Postulaticij. Cateruarij. Consummati. Ordinarij. Caussa omnes nominum explicatae.

SVPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiscuè dabo, & velut vnâ commissione.

FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt, ait Capitolinus, sub Gordiano Romæ elephantum triginta et duo, gladiatorum fiscalium paria mille.* Sunt ij, qui in Cæsaris bonis, & velut fisco. Nam Principes ipsi proprios & peculiare gladiatores alebant, ad instruendum suas populiq̄ue voluptates.

Gladiatores fiscales.

Sine Caesariani, aulicique.

Itaque rectè καίσαρος μονομάχους Arrianus dixit istos. Libro primo Dissertationum: ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς καίσαρος μονομάχοις εἰσὶ τινες οἱ ἀθανάτωντες, ὅτι εἰς αὐτὰς προάγει εἰδὲ ζῆλον. *At in Cæsaris gladiatoribus quidam sunt quibus molestum est non produci, non componi. Eadem sententia (vt multa alia) expressa in Senecâ: Myrmillonem è C. Cæsaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit,*

Histriones Principum.

etas perit! Nec gladiatores solùm; sed alebant etiam histriones. & scripsit in Alexandri vitâ Lampridius, *Histriones aulicos eum publicasse.* Ab his orti

Postulari gladiatores solent.

POSTULATICI gladiatores. Quia enim Caesariani isti eximij viribus, arte, ornatu: sæpe postulari à populo solent, velut muneris auctarium & ornamentum. Seneca epist. vii.

Suetonius explicatus.

Hos plerique ordinarijs & postulaticijs paribus præferunt. Suetonius in Domitiano: *Questorijs muneribus, quæ ommissa reuocauerat, ita semper interfuit, vt populo potestatem faceret bina paria è suo ludo postulandi, quæ nouissima aulico apparatu induceret.* Ait aulicum apparatus, quod in Gallienis Capitolinus, *gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis vestibus matronarum.* Et credo ornatos

*Vide aliquid in Eleis nostris caput xxv.

cos* auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: *Trecentos noxios cum auratis chlamydibus in arenâ misit, ad deridenda eius muneris.* Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuisse censeam, non vestem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. xxi. *Palumbum (ita gladiatorum famo- so nomen) postulantis, daturum se promisit si captus esset.* Calig. cap.

cap.

cap. xxx. *Cum Tetrinius latro postularetur, & qui postularent Tetrinius esse ait. Plinij in Laudatione Traiani: Impetratum est quod postulabatur, oblatum quod non postulabatur. Martialis:*

Cum peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum:

Promisit pariter Cæsar utraq; manu.

Ex quibus etiam discitis, nominatim hunc illumue gladiatorem flagitari in pugnam solere, siue manu siue scelere notum. Sunt &

CATERVARI I inter gladiatores, à modo pugnae scilicet cum non singuli cum singulis, ut moris, sed confusi mixtique pugnant & per cateruas. Scio esse * qui abnuant, quique secus interpretentur: sed à me omnia exempla. Suetonius Caligulâ: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes. id est, velut cateruatim. Dio clarissime de Cæsare lib. XLII.*

* vulgò. interpretes Suetonij.

τὸς δὲ ἄνδρας σιωέβαλε μὲν καὶ ἕνα ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὡσπερ εἶδισο. σιωέβαλε δὲ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἵππεας ἵππεῦσι, & πέζες πέζοις, ἄλλους τε ἀναμιξὲς ἀλλήλοις ἴσους: Viros quidem inter se commisit, ut moris erat, singulos cum singulis: sed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnantibus: alios verò confuse & permixtim, æquo utrimque numero. Iosephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Cæsareæ spectaculum dabat: καὶ πολλοὶ τῶν ἀιχμαλώτων ἐνταῦθα διεφθάρσαν, οἱ μὲν θηρίοις ὠδραβληθέντες, οἱ δὲ καὶ πλεονὸν ἀλλήλοις ἀναγκασζόμενοι χησασαυ πολεμίοις: Multi è captivis illic consumpti. alij bestiis obiecti, alij cateruatim & plures, more hostium, depugnare inter se iussi. Dio iterum in Nerone: πέζες ἔχ ὅπως ἕνα πρὸς ἕνα, ἀλλὰ καὶ πολλὰς αἰμα πρὸς ἴσους σιωέβαλεν: id est, Pedites, non solum singulos cum singulis, sed etiam multos cum pari numero componebat. Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Augusto cap. XLV. Inuenio &

VICTORES, in Plinij xxxvi. cap. xv. de Curione: *Raptisque è contrario repente pulpitis, eodem die Victores è gladiatoribus suis produxit. Et in lapide veteri. nescio an γωνικῶς & ab effectu; an cognomine certo, & discernendi causâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PRAETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio*

Consum-
mati gla-
diatores
reiecti.

CONSUMMATOS. non disertè scriptos, sed eliciunt ex eius verbis lib. VI RI. de Elephantis: *Pugnauère postea & singulis Principibus Claudio & Neroni, in consummatione gladiatorum.* At ego abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio; quàm quasi dixerit, in fine gladiatorij spectaculi. vt elephanti additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendos-
que ludos. Possis etiam accipere * consummationem gladiatorum, cum coniuncti omnes congregati-que pugnant, redacti tanquam in vnam summam. Postremò

* Adi Tur-
nebum lib.
xxx. cap.
xxxiii.

Ordinarij
gladiato-
res.

Obsequetes
qui apud
Capitoli-
num.

ORDINARIJ gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Postulaticios dico & Cateruarios) diuersi. Seneca nominat epist. VII. & Ordinarios pugiles Sueton. Augusto, cap. XLV. quem eundem in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & risi qui OBSEQUENTES gladiatores erueret è vitâ M. Antonini philosophi: *Armauit etiam gladiatores, quos Obsequentes appellauit.* sed enim discat, Spartianum hoc sentire, Marcum in militiam legisse gladiatores, quos ad velandam ignominiam honestè Obsequentes appellauit: sicut & seruos, quos Volones. De hominibus dixi omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Siquid me præterijt, subiicite.

POSTVLATICII.

CATERVARI.

*Ad terminum de Hominibus, vestis adiecta: Togane fuerit, an Tunica.
Item quid Ornamenta.*

DIXISTI fanè quàm accuratè, ait Berchemius; sed quoniã inuitas, velut in scenâ, monitor ego. De veste & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, sit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum vestem Tunicam dixi fuisse: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans, facit eum prodisse ἐν τῇ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδητον, in tunicâ & discalceatum. Suetonius etiam in Claudio notat vt insolens: *Induxit, inquit, vnum ex nomenclatoribus suis, sicut erat, togatum.* Tamè ecce Tertullianus disertè, de Pallio: *Verùm & cerdonea & omnis gladiatorum ignominia togata producitur.* Et Capitolinus in Pertinace de veste Commodi venditâ: *Toga, inquit, armaque gladiatoria gemmis auroque composita.* Nec facile compono diuersos; nisi si, labèti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vfu fuit, quis credat fœdatam ministeriis arenæ? De armis non magnoperè habeo quod addam, nisi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eâ voce viros doctos. Seneca Natural. Quæstion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt scias te non posse consequi vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet.* honestissimè à re gladiatoria, id est per ipsa arma. At æramenta, ibi mauult vir eruditus. Seneca epistolâ xiiii. *Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est.* Et Suetonius ecce audentiùs, ipsos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. ix. *Insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit.* Ille Ornamenta dicit, at Victor in eadem re, *ijsque gladios tradidit.* rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus substituere, *instrumèta.* Vos Festus audite: *Ornatus, inquit, dicitur bene aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas.* Bene Festus: & ad eius mentem Plautus: *Ornamenta absunt: Aiacem, hunc cùm vides, ipsum vides.* Ornamenta etiam boum, apud Catonem. De armis, videtur nescio quid mutasse aut potius desitum reuocasse Domitianus, quod Martialis indicat illo Epigrammate:

Cùm veteres Latia ritus renouentur arena,

Et pu-

*De veste
gladiatorii
in genere.*

*Tunicatos
videri fuisse
quod dicitur
seruos.*

*At Togatos,
ex Tertulliano
& Capitolino.*

*Arma, Ornamenta
dicta.*

*Stabilita
lectio in
Seneca.*

Et pugnet virtus simpliciore manu.
 sed indicat tantum : & ideò nihil elicio certi.

CAPUT XVIII.

Finis Duziaci sermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vsurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ò optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt fileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza, Varro opinor olim, Est modus matulæ: sic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut si tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipse mittatur in hoc stadium, cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam strenuamque hanc pugnam pugnasti nobis. igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorem. Hem! inquit Victor: hoc est quod olim dicitur, Fabrum Vltimus limes de modo. cadere cum ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, constringor ipse. Tamen adeste, audite: de Modo modicè dicam, aut potius intra modum. Tria sermonis mei capita. Quid ante pugnam: Quid in pugna: Quid post pugnam. Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: scilicet allicienda plebi, & exspectationi commouenda. Id vocabant Pronuntiare munus. Suetonius in Iulio: *Munus populo pronuntiauit in filia memoriam.* Ostendere munus. Cicero: *Et si munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet nisi concitatus.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantâ comitate tractauit, vt proposito gladiatorio munere, non ad suum sed ad spectantium arbitrium editurum se professus sit.* Ad has edictiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliam quam tendunt, & quidquid interiacet, graue est: tam mehercules quam quando dies gladiatorij muneris dictus est, transire medios dies volunt.* Quin & edicta vocat, epistolâ CXIX. *Nemo qui parturienti filia obstetricem accersit, edictum & ludorum* ordinem perlegit.* Edicebant autem describebantque futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippicâ II. *Quid de Commentarijs infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, quia ea tantam quam gladiatorum libellos palam venditent.* Nec enim placet referri ad *quia paria descripta ordine & totus apparatus. Libelli gladiatorum.

ri ad

Cicero explicatus.

ri ad libellos, in quibus Lanistarum dictata. Potius ad libellos indices ludorum, quos vendebant describebantque palam, ut in prouincias mitteret & ad amicos absentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miserat meritis eius notam, lib. II. epistolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, ut gladiatorum compositiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpositè vocat Pollio, in Claudio: *At ego scio sæpius inter gladiatores bonis pugnantibus Aureoli nomen appositum. Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in Indice ludorum.* Allusit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) lib. IIII. Controu. *Quod munerarij solent facere ad expectacionem populi detinendam, qui noua paria per omnes dies dispensant, ut sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes simul produco. aliquid noui semper habeat libellus.* Nec verò in libellis solùm pronuntiatio hæc munerum: sed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, munerisque totius. Plinius seriò notat libro xxxv. *Pingi, inquit, gladiatoria munera atque in publicum exponi cæpta à C. Terentio Lucano. Is auo suo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Diana posuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Picta tabula gladiatorum.

Quando primùm. Et ille cuius mentio Donato in vitâ Terentij: & cui poeta is libertus.

Horatius illustratus.

*Vel cum Pausiacâ torpes insane tabellâ;
Qui peccas minus atque ego, cum Fului Rutubique
Aut Placideiani, contento poplite miror
Prælia, rubrica picta aut carbone? velut si
Reuerâ pugnent, feriant, vitentque, mouentes
Arma viri.*

Et Trebellius Pollio.

Fortasse & emendatus.

vbi graphicè videtis formam eiusmodi tabularum. Illud autè, *Contento poplite*, habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad seruum ipsum referatis, cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorable maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos spectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum stabuli pictos vidimus.* Vbi nescio an restituenda *Porticus Statilij*. Idemque in Venatione seruatum esse ex Capitolino discere est, in Gordianis: & hodie seruant nostri in isto Battualium ludicro, quod Gladiatoriū vocant, etsi prisca illius vix vmbra.

CAPVT XIX.

Quæ ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioque. compositiones, & ostensio ornamentorum. Prelusio, hastis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Versa arma.

HÆC ante muneris diem. At die ipso, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi soleinni quâdam pompâ circumduci. *Quintilianus: Iam dies aderat, iam ad spectaculum supplicij nostri populus conuenerat, iam ostentata per arenam periturorum corpora mortis suæ pompam duxerant.* Ad quam traditionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino: *Faustinam quondam cum gladiatores transire vidisset, unius ex his amore succensam.* Postquam introducti, paria inter se componebantur, siue vt Græci decenter appellant, *ἰσὺν*. Componere dixi. ita enim loquebantur. *Plinius pulcherrimè de occultâ quorundam animalium discordiâ lib. VIII. cap. XII. Quam quis aliam tantæ discordiæ causam adtulerit, nisi naturæ spectaculum, sibi paria componentis? Vbi melius liber vetus, nisi naturam, spectaculum sibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. *Quintilianus: Cum me una tamen res apud quosdam faceret miserabilem, quòd viderer iniquè comparatus. Certa enim arene destinabar victima, nemo munerario viliùs steterat.* Item Committere. cuius verbi sæpe exemplum. In hac compositione prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent. Atque adeò id volebant ipsi Gladiatores. *Seneca alibi: Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur.* *Lucanus libro IIII.*

— *veluti fatalis arene*

Muneribus, non ira vetus concurrere cogit

Productos: odere pares.

Et benè, productos: quia id quoque arene huius verbum. *Seneca de virtute loquens: Produci enim illi & tentari expedit: nec vlli intelligunt, quanta sit, quàm qui vires eius laceffendo senserunt.* Post comparationem, credo, gladij armaque quibus pugnaturi, Munerario ostendebantur: explorandi causâ, & an satis acuti. *Suetonius Tito: Ceterùm ipsos non solùm familiari cenæ adhibuit,*

O

sed

sed & insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industria collocatis, oblata sibi ornamenta pugnantium inspicienda porrexit. Nam Titus ipse tunc Editor. Victor de eodem facto, petiisse eum gladium dicit, quasi ad explorandam aciem. Dio clarissimè in Neruâ: Collocavit eos in spectaculo quodam iuxta se, ignaros quòd proditi essent: iisque gladios tradidit, in speciem quidem uti dijudicarent an satis acuti essent (quod fieri solet:) reuerâ ut ostenderet parum se sollicitum, si vel statim interficeretur. Facit ad hunc inuulgatum adhuc ritum, quòd Dio idem scribit gladios acutissimos * Drusianos vulgò vocatos: videlicet quia crudelis ille & cruentus editor acutissimos eos semper exigebat. Cōtrâ lenissimus Marcus Imperator, qui, ut Dio ait, ἔπειτ' ἰφ' ὀνομασθέντων ἐκ' ἐχαιρέν, ὡς καὶ τὰς μονομάχους ἐν τῇ Ρώμῃ ὡς περ' ἀθλητὰς ἀκινδύως ἐώρετο μαχομένους. σιδήριον γὰρ εἰδ' ἔπειτα εἰδ' ἐνὶ αὐτῶν ὄξυ' ἐδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἀμβλέσιν ὡς περ' ἐσθαιεσομένοις πάντες ἐμάχοντο. adeò à cæde abhorruit, ut & gladiatores Romæ, tamquam athletas, sine periculo aut noxâ, pugnantes cerneret. Ferrum enim acutum nemini eorum commisit, sed obtusis & velut orbiculatis gladiis omnes pugnant. Interpellavit hîc Lænutius, Heus tu, inquit, longum hoc tuum anteloquium: pugnam ipsam videre aueo. iam committe. Mane etiam, inquit Victor: prælusio præmittenda est. Viden' tu illos qui arte quâdam iaciunt hastas? viden' qui velut feriunt gladijs? Puræ à ferro illæ hastæ, obtusi gladij. denique proludunt, & eludunt. Prælusiois diem Symmachus appellat lib. II. epistol. de canibus: Quos prælusiois die ita Roma mirata est, ut ferreis caueis putaret aduectos. Sed ille de Venatione aut Circensibus: at propriè de Gladiatoribus, Cicero de Oratore: Sed si in illo ipso gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressionem multa sunt, quæ non ad vulnus sed ad speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione expectandum est? Vbi scripserim, in illo ipso gladiatorio vili certamine. Prælusio autem in Hastis, Rudibus, Armis. De hastis, Cicero in iisdem libris: Atque eiusmodi illa prælusio esse debet, non ut Samnitium qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnano nihil utuntur. Iterum idem: Et ait cum brachium concalfecerit, tum se solere pugnare. neque attendit eos ipsos (gladiatores intelligit) unde hoc simile ducit, illas primas hastas ita iactare leuiter, ut & venustati vel maximè seruiant, & in reliquum viribus. Hos Pilarios & Ventilatores

*Vide & coniunge qua scripsi ad lib. III. Annal. Taciti.

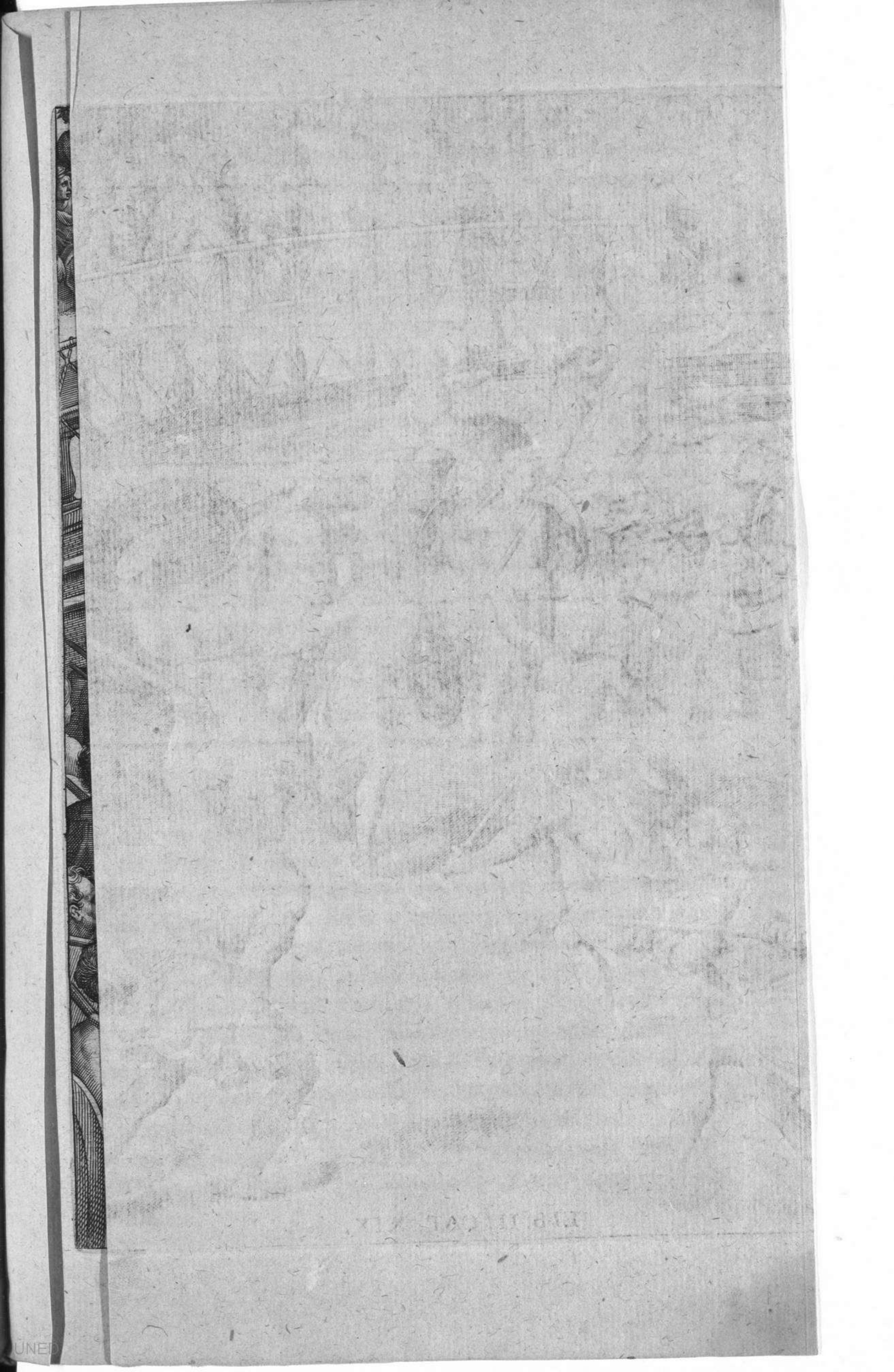
Prælusio, siue prolusio. Dies prælusiois, qui præmissus legitimo certamini.

Hastis præludabant.

Pilarij.

tilatores

LIB. II. CAP. XIX.

tilatores Quintilianus appellat: qui ea quæ emiserant ita librabāt, ut venire in manus viderentur, quæque iuberentur decurrere. De rudibus, Eumenius Rhetor in ea quæ De instaurandis Mæni-
 nis: Neque enim tanta me aut negligentia aut confidentia tenet, ut nesciam quanta sit inter hanc aciem fori, & nostra illa secreta studio-
 rum exercitia diversitas. Ibi armantur ingenia, hîc proeliantur: ibi præ-
 ludio, hîc pugna committitur: hîc plerumque velut sudibus & saxis, illic
 semper telis splendidibus dimicatur. Nec enim ambigo quin re-
 scribendum rudibus & hastis. Vnde enim ibi saxa? Et hanc cor-
 rectionem, amici, imputo hodie vobis. Ovidius III. De arte.

Rudibus
 prælude-
 bant.

Eumenius
 correctus.

Sic ubi prælusit, rudibus puer ille relictis

Spicula de pharetrâ promit acuta sua.

Tertullianus oculos hîc habuit, dum scripsit aduersus Valen-
 tinianos: Congressionis lusionem deputa lector, haud pugnam: osten-
 dam, sed non imprimam vulnera. Appellabant hæc lusoria tela.

Lusoria
 tela.

Seneca: Remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est. Item lib. I I.

Quæst. Natural. Illos verò viros altissimos error iste non tenuit, ut
 putarent Iouem modò leuioribus fulminibus, & lusoriis telis uti.

Exercitoria tela, alibi * Tertullianus. E contra, vera & acuta

* De peni-
 tenciâ.

tela, Decretoria: ut in verbis Senecæ iam dictis. Credo ideò,
 quia hæc velut decreto Prætoris siue Editoris dabantur, post-
 quàm inspecta acriter & probata. Hinc obscuriores illæ me-
 taphoræ lucem accipient in eodem Senecâ: ut lib. I. De Cle-
 mentiâ: Nisi plus est quod timet quàm quod damnat, non accedet ad
 decretorium stilum. Et Epistola CIII. Intrepidus horam illam decre-

toriam prospice. Eadem arma dixere & Pugnatoria. Suetonius
 in Caio: Batuebat pugnatoriis armis. Significat enim eum omisâ

Pugnatoriâ
 arma.

rudi, vsum gladio vero. Non aliter quàm Commodus, qui gla-
 diatores, specie depugnandi, crebrò trucidauit, cum ipse ferrum obie-
 ctum veronibus plumbeis vteretur, ait Aurelius Victor. quem lo-
 cum vexant variè viri docti. Restituo ego, ferro obtecto vero-

Aur. Victor
 explicatus
 & emenda-
 tus.

nibus plumbeis. Hæc sanè scriptoris cognominis mihi mens,
 malâ fraude pugnassee Commodum: & velut lusorijs armis
 vteretur, vsum veris. Ferrum enim obduxisse dumtaxat lami-
 nis è plumbo: cum gladium ipsum putarent esse è plumbo.
 Sed redeo ad rem. Pugnatorium mucronem Seneca pater dixit
 lib. II. præfatione: Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius

Armis præ-
lusere.

micro. Addidi etiam armis eos prælusisse: & rem dixi. Nam parmas aut clypeos in altum iaciebant, recipiebantque cum venustate. Martialis lib. IX.

*Summa licet velox Agathine pericula ludas,
Non tamen efficies vt tibi parma cadat.
Nolentem sequitur tenuesque reuersa per auras
Vel pede, vel tergo, clune, vel ungue sedet.
Vt peccare velis, cum feceris omnia, falli*

Non potes. arte opus est, vt tibi parma cadat.

Nec parmas solum, sed & hastas, vt prædixi: fortasse & gladios. Id vocabant propriè Ventilare. Seneca pater lib. III. Controu.

Ventilare. Deinde res ipsa diuersa tota est: aliud est ventilare, aliud pugnare. Seneca filius Epistolâ CXIII. *Quàm stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare?* Martialis:

Currit, & in toto ventilat arma boue.

Plinius etiam elephantas doctos ad hanc prælusionem ostendit.

Eludere, si-
ue Deludere.

Vulgare erat, inquit, per auras arma iacere, non auferentibus ventis, & gladiatorios inter se edere congressus. Hoc ergo, Præludere: at cum desierint, dicuntur elusisse, aut delusisse. Cicero de Isocrate:

Non enim in acie versatur & ferro: quasi rudibus eius eludit oratio. Nec absimili notione *Litus* definiēbat Aquilius *quà fluctus eluderet.* id est, ludere desineret. Plinius Deludere dixisse videtur, lib. XXXVII. *Luxatis potus medetur, vt licet videre gladiato-*

Tuba signo
ludi com-
missi.
Tuba ter-
minalis.

res, cum deluserunt, hac iurari potione. Auditisne iam, amici, has tubas? signum commissionis sunt & veræ pugnae. Ideò Apuleius tubam terminalem appellat, quia primitias & ludicra certaminis finiret terminaretque. Libro X. *At ubi discursus reciproci multinodes ambages tubæ terminalis cantus explicuit.* Virgilius:

At tuba commissos medio canit aggere ludos.

Quintilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore ferali tubæ.* Statius in Siluis:

Iam placida dant signa tubæ.

Nec alterius sententiæ illud Satyrici — *dignissima prorsus Florali matrona tuba.* id est, digna quæ commissione Floraliū producat. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam scenicis.

Seneca e-
mendatus.

Seneca epist. LXXXV. *In comessationibus (emendo clarè, commissionibus) nostris plus cantorum est, quàm in theatro olim spectatorum fuit.*

curo

cum omnes vias ordo canentium implevit, & cauea aeneatoribus cincta est, &c. Aeneatores enim, Tubicines. Plinius lib. II. epistolar. Qui numquam castra viderunt, nunquam tubarum sonum nisi in spectaculis audierunt. Iuuenalis de senum incommodis.

*Quid refert magni sedeat quâ parte theatri
Qui vix cornicines exaudiat atque tubarum
Concentus? —*

Seneca hoc signum pugnae intellexit. Quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare? Diremptâ ergo Prælusione, abiectisque lusoriis armis, transibant ad vera. Atque hoc est quod *Dimicare ad certum* Tertullianus alibi vocat. Appellabant id etiam, pugnare versis armis. Caper litterator: *Inuersis armis pugnas* gladiatores non est dicendum, sed *versis*, id est *transmutatis*. sic non *inuersis** pannis agitasse aurigas, sed *versis*. Plauti versum è Cassinâ illustrabit hæc nota:

—ita rem natam intellego,

Necessum est vorsis gladiis depugnariet.

Nec enim aliud in eâ armorum versione esse, facile persuadeor Ouidij versu De arte:

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Aliâs suspicari possimus, si quis à genere ad genus alterum transeat, puta à Secutore ad Retiarium, dici eum pugnare versis armis. At placet prius. etsi in Plauti versu saliuam etiamnum mihi mouet mea olim diuinatio, *veris gladiis*.

Inferre Figuram. in quâ tu, Lector, scito quadam à pictore esse ad rem subiiciendam oculis, non à veritate. ut ostiolum ante Editorem, gradus in arenam: quia reuera per alios interiores aditus delati gladij & arma in Orchestram.

Versis armis pugna.

* Cum panos sumebant alterius coloris: puta pro ruffato Venetum.

Plautus explicatus.

CAPVT XX.

Pugna ipsius descriptio. In statu stabant. petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

Modus gladiatoria pugna.

In statu stare.

QVAESO oculos mihi nunc date & aures. Pugnam vobis ostendam: sed cum Ioue Homérico in monte sitis, & extra teli iactum. Ecce componunt se gladiatores & colligunt in arma: deus bone! quantâ arte curaque, sui defendendi, alterius petendi! Nec mirum. *Gladiatorum enim composito ad pugandum (ait Agellius) hac proposita sors est: aut occidere, si occupauerit; aut occumbere, si cessauerit.* Hanc ex arte posituram, vocabant Statum. Petronius de anu: *Statum praeliantis componit.* Plautus facetè, vt solet, allusit Milite:

— *in statu stat senex* —

Ut adoriamur mœchum qui formâ est ferox.

Quadrigarius correctus apud Agellium.

Quadrigarius in singulari certamine Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi constiterunt. Gallus suâ disciplinâ, scuto proiecto, cantabundus (malim, cautabundus quasi vitabundus.) Manlius animo magis, quàm arte confisus, scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbauit. Gallus dum se iterum eodem pacto constituere studet, Manlius iterum scutum scuto percutit, atque de loco hominem proiecit. Vbi videtis curæ iis fuisse atque adeò laudi, mansisse in statu. Laberius:*

*Quem nulla ambitio, nulla vnquam largitio
Mouere potuit in inuentâ de statu.*

In gradu stare.

Imò nec læsi deserebant. Seneca Consolatione ad Polybium: *Omnes scient quomodo te in isto gesseris vulnere, vtrumne statim percussus arma submiseris, an in statu & in gradu steteris. quem locum tentant frustra. Idem enim est, Stare in gradu. Seneca: Quorum alter vulnus premit, & constat in gradu. Lucanus, siue quis alius auctor Poëmatij ad Pisonem:*

Correctus Lucanus.

*Arma tuis etiam si fortè rotare lacertis,
Inque gradu clausis libuit consistere membris,
Et vitare simul, simul & captare petentem.*

Ita malo prorsus, quàm vt edunt, *Inque gradum.* Hinc apud Tertullianum: *De gradu pellere, aduersus Marcionem: Cedere de gradu,*

LIB.

LIB. II. CAPP. XX. XXI. XXII.

gradus, Præscriptione aduersus Hæreticos: *Construere gradum*, Apologetico. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus semel vsurpat, Deijci, deturbari, de statu animi, statu mentis: & restituendam in Oratore eius ad Brutum (libro, qui non legendus iuuentuti, sed ediscendus) cen-
 seo: *Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: sed magno* Coniectura in Cicerone.
semper vsi impetu, saepe aduersarios de statu animi deiecimus. Sic eligam, præ vulgatâ, *de statu omni.* Certè hoc Cicero voluit, & accommodat ad Hortensium, Catilinam, Curionem, quibus vis illa dicendi linguam imò mentem eripuit. Cùm hoc modo igitur paria in statu: petebat alter, vitabat alter. Petebat dico. Petere, & Petitiones.
 ita enim propriè: & ictus ipsi, *Petitiones.* Seruius ad illud Virgilij, *Volscentem petit, in solo Volscente moratur: Petitiones,* inquit, *propriè dicimus impetus gladiatorum.* Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari nullo modo possent, parua quadam declinatione, & vt aiunt, * corpore, excessi?* Idem in Ora-
 tore: *Ut enim athletas, nec multo secus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic* *Vt Prudentius interpretatur, lateris sinuamine.
habeat palestram quandam: sic oratio neque plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta. Videntur etiam appellasse conatus inuasionesque singulas, *Manus.* Quintilianus lib. v. cap. XIII. *Vt gladiatorum manus que secunda vocantur, sunt & tertia, si prima ad* Manus gladiatoria.
euocandum aduersarij ictum prolata erat: & quarta si geminata captatio est, vt bis cauere, bis repetere oportuerit. Idem lib. I X. cap. I. *Nam vt in armorum certamine aduersos ictus & rectas manus cùm videre tum etiam propulsare facile est; auersa tectæque minùs sunt obseruabiles: sic oratio, &c.* Nec diuersâ multum ratione Seneca dicit, *Manum mittere,* epist. v I I. *Nunc nihil habent quo tegantur, totis corporibus ad ictum expositi. nunquam frustra manum mittunt.* Paullò aliter Apuleius lib. I I I I. *Gladiatores illi famose manus, venatores isti probatæ pernicitatis.* Significat enim veteres gladiatores, & quorum dextræ non vnâ cæde imbutæ. Magis conuenit, quòd in ludo alex singulos iactus siue missus, ratione simili appellarunt *Manus.* Manus aleatoria.
 Augustus in epist. apud Tranquillum: *Nam si quascumque manus remisit, exegissem.* Petere igitur, arenæ verbum. etiam *Repetere.*
 tere. Ita appellabant geminare ictum. Lactantius: *Percussos iacen-*

*Tranquillo
lux data.* iacentesque repeti iubent. In Quinctiliani verbis supra, *Ut bis ca-
uere, bis repetere oportuerit.* Inde natum in Caligulae caede sym-
Exire. bolum: de quo Tranquillus: *Iacentem contractisque membris cla-
mitantem se viuere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam si-
gnum erat omnium, Repete.* Hæc inuadendi verba; at vitandi ca-
uendi que, Exire. Virgilius:

Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.

Manilius:

Ille cito motu rigidos eludere cestus

Nunc exire leuis missos.

Excedere. Etiam Excedere. Cicero: *parua quâdam declinatione, & vt aiunt,
Ludere.* corpore excessi. Prudentius idipsum, vti & Manilius, Ludere vel
Eludere dixit:

Nam si nostra fides saclo iam tuta quieto,

Viribus infestis hostili que arte petita est:

Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi

Ludere ventosas iactu pereunte sagittas?

*Latus te-
gere.* Vbi ambigo, num, *Sarissas*, melius. præcessit enim, *iactu*: hastæ
autem iaciuntur pila que, non sagittæ. Tamen in Prudentio ver-
borum non tam acer dilectus. In vitando præcipua cura, vt la-
tus tegerent. Apud Terentium elegantissimo Mureto admo-
nente iam innotuit: *Liceat modo tecto latere discedere.* Seneca lib.
III. Quæst. Natural. *A turbâ quantum potes te separa, nec adula-
toribus latus præbeas.* Et latus certè aduersarius maximè petebat.
Aminianus: *Se que in modum myrmillonis operiens, hostium latera,
que nudabat ira flagrantior, districtis mucronibus perforabat.* Et
Quinctilianus in Declamatione quapiam, de Gladiatoribus
qui vinci volebant: *Concurrerant lateribus nudis.* Tibullus:

Sæpe dabis nudum, vincat vt ille, latus.

*Per latus
alterius
peti.* Nec rarum erat, vt cum plura paria pugnarent, vulneraretur
quispiam per alterius latus. A quâ mente Ciceronis illud Inter-
rogatione in Vatinius: *Omnia mea tela sic in te coniciuntur, vt ne-
mo per tuum latus, quod soles dicere, saucietur.* Et Liuius lib. XL. *Vt
à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.*

CAPVT XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læsi supplicabant, & arma submittebant. populum, editores, orabant. si is vellet, mittebantur. Quid missio, & pugna sine missione.

ET cum exclamatione subitâ hîc Victor: En, en, inquit. Hoc habet. Nos commoti, Quid sibi hic clamor vult? inquit. Non etiam videtis? inquit. læsus est, cecidit Birria. *Hoc habet, in vulnere dictum.* Vox ea propria insultantis aduersarij, aut acclamantis vulgi. Virgilius:

—teloque orantem multa trabali

Desuper altus equo grauius ferit, atque ita fatur:

Hoc habet: hæc magnis melior data victima diuis.

Prudentius meus Psychomachiâ:

Tunc exarmata iugulum meretricis adacto

Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores.

Hoc habet, exclamat victrix regina.

Simpliciter etiam, Habet. Seneca in Tragædiis:

Habet, peractum est: quas petis poenas dedit.

Idem:

Habet, peractum est: fata se nostra explicant.

Et apud eumpse pluriens. Nec alius sanè clamor est, quem Augustinus indicat lib. VI. Confess. cap. VIII. vbi de Alypio. Læsi autem gladiatores & mortis metuentes, submittebant arma. Id signum victi fractique. Seneca De prouidentia: *Quid ego istum aduersarium mihi sumam? statim arma submittet. non opus est in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur.* Nec ideo tamen liberi. à nutu populi pendeat mors eorum vel salus. Horatius:

Ne populum* extremâ toties exoret arenâ.

Seneca: *Gladiatoribus licet arma submittere, misericordiam populi tentare; tu neque submittes arma, nec vitam rogabis. recto tibi inuitoque moriendum est.* Idem epist. CVIII. allusit: *Non faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum.* Siue etiam ab Editoris. Cicerero II. Tuscul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui querant quid velint. si iis satisfactum non sit, se velle decumbere.* Dio in Caracallâ, cum insectatione sæuitiæ eius: *ἀγάρα μονομαχίας ἐν*

Νικομηδεία ὅτι τοῖς ἑαυτῶν γυμνασίοις ἐπίσκοποι. ἔπειτα λέγει ἡ τῆς δέρας τινὸς καὶ
 κρεστεύοντ' αὐτὸν ὅπως σωθῆν, τ' Ἀντωνίνου εἰπεῖν, Ἄπελθε, ἔτ' ἀντιπάλαι δει-
 θητι. id est: *Munus Nicomedia præbuit die suo natali. in quo ferunt*

* Atqui ad-
 uersario
 nullum ser-
 uandū ius.
 Idēd re ipsa
 negātis hoc
 responsū.

* Ad exem-
 plum credo
 Vestalium,
 qua casu
 obuia pro-
 tollebant
 noxiorum
 pœnam.

Quid mis-
 sio proprie.
 Discrimen
 inter eam
 & Rudem.
 Sine missio-
 ne dare gla-
 diatores.

Vetuit id
 Augustus.

illum respondisse, Abi, & aduersario tuo supplica. Nam Antoninus
 ibi Editor. Quanquam reuerā Imperatori, cum præfens, semper
 ius liberandi. Quinimō & solo * superuentu suo: nisi fallunt
 me Ouidij verba de Ponto:

Cæsaris aduentu tutā gladiator arenā

Exit, & auxilium non leue vultus habet.

Hæc liberatio, Missio dicta. Non enim audio viros eruditos,
 qui cum Rude confundunt. Errare eos scio totā viā. Missio ad
 victos pertinebat: Rudis ad victores. Illius effectus, vt ab im-
 minenti periculo, & in eum diem diu taxat liberarentur: huius,
 vt ætatem. Martialis: *Nuper cum Myrino peteretur missio læso.* mit-
 tebantur ergo læsi. Itaque sine missione dare gladiatores, & sine
 missione pugna; non aliud, quàm ad certam mortem dari, nisi
 vincas: ius non esse, vulneratos supplicesque liberandi. Satis
 clarè vim eius verbi expressit Liuius de Perseo, lib. xli. *Deinde*
sepius gladiatores dando, & modo vulneribus tenuis, modo sine mis-
sione etiam. & Florus de pugna cum Spartaco: *Tandem eruptione*
factā, dignam viris obiēre mortem, & quod sub gladiatore duce oport-
uit, sine missione pugnatum est. Nec video quid iis locis possit op-
 poni. non item quid huic Senecæ: *Abscisā missione gladiator, quem*
armatus fugerat, nudus insequitur. Non enim certè hîc de Rude.
 & Senecæ mentem satis illustrarunt sub Caio quinque retiarij,
 qui totidem secutoribus succubuerant: cumque iuberentur occidi (id
 est, abscisā missione) vnus resumptā fuscina omnes victores intere-
 mit. Hinc illud Augusti decretum, qui *Gladiatores sine missione*
edi prohibuit. ait Tranquillus cap. xlv. *Clementer.* quoniam re-
 perti sēui munerarij, qui omnes dabāt in certam mortem. Qua-
 lem fuisse credimus Domitium auum Neronis, qui *Munus gla-*
diatorium edidit (verba Suetonij sunt, Neronis cap. iiii.) *tantā sa-*
uitiā, vt necesse fuerit Augusto clam frustra monitum edicto coërcere.
 Et suspicer hoc ipsum edictum esse, quo vetiti dare sine missio-
 ne. De hac missione Quinctilianus in Gladiatore: *Quas ego illius*
preces? quàm pertinaces lacrymas? quàm miserabilem obtestationem

vidi?

vidi? nemo unquam sic rogavit missionem. Idem: Nec difficilem tamen sub illo presertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator vivere. Ad hanc etiam refero, non ad militarem, variè & decenter translata scriptorum loca, ut Senecæ: *Quid porrò prodest paucos annos vel dies lucrifacere? sine missione nascimur.* Apuleij lib. II. ubi nequissima feminarum, *Hodierna pugna, inquit, non habet missionem.* & in simili nequitia illud Petronij: *Donec Quartilla balenatiam tenens virgam, alteque succincta, iussit infelicibus dari missionem.* Eiusdem: *Inhibuitque Tryphena tam grande facinus, non dissimulat à missione.* Sed in primis elegans Martialis epigramma, quod in Catalectis vulgavit Ios. Scaliger, antea publicè non visum: quod totum subiicio libens illustrandæ huic rei.

*Translata
ea dictio ad
res alias.*

Cùm traheret Priscus, traheret certamina Verus,

Esset & equalis Mars utriusque diu.

Missio sæpe viris magno clamore petita est.

Sed Caesar legi paruit ipse suæ.

Lex erat, ad digitum* positam concurrere palmam.

Quod licuit, lances, donaque sæpe dedit.

Inventus tamen est finis discriminis æqui.

Pugnare pares: succubere pares.

Misit utrisque rudes, & palmas Caesar utrisque.

Hoc pretium virtus ingeniosa tulit.

Contigit hoc nullo, nisi te, sub Principe, Caesar:

Cùm duo pugnarent, victor uterque fuit.

Vbi tamen quid sit, *ad digitum concurrere*, ambigo: an non ita propinquos iunctosque pugnare, ut digitus modò interesset? Alioqui & *Digitum* (opportunè monebo) Gladiatores solent *tolere*, cùm victos se faterentur. Vetus Scholiastes ad illud Persij — *digitum exere, peccas.* *Digito, inquit, sublato ostende, victum te esse à vitis.* *Tractum à gladiatoribus, qui victi ostensione digiti veniam à populo postulabant.*

**posita
con.palma.*

*Insere hic de pugna ipsa Figuram: qua etiam Caput
sequens tangit.*

CAPVT XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur prostrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Postremo Libitina in Amphitheatris.

POPVLI ergo, vt videtis, in arenâ præcipuum ius: & ad eius voluntatem Domini plerumque se conformabant. Intercedebat pro victis læsisque. Seneca de Tranquillitate libro I I. *Quæris quid inter duos intersit? quòd inter gladiatores fortissimos. quorum alter premit vulnus, & constat in gradu: alter respiciens ad clamantem populum significat nihil esse, & intercedi non patitur. Interfici iubebat idem. Signum, conuersus pollex. Iuuenalis:*

Populus intercedebat.

Idem occidi iubebat. Pollicem vertere.

*Munera nunc edunt & verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.*

Prudentius, de Vestalibus:

—*consurgit ad ictus*

*Et quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque iacentis
Virgo modesta iubet conuerso pollice rumpi.*

Poëta vetus ἀνώνυμος,

*Sperat & in seuâ victus gladiator arenâ,
Sit licet infesto pollice turba minax.*

Hoc Tranquillus dixit, infestis spectatoribus dimicare, in Iulio cap. XXVI. *Gladiatores notos, sicubi infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos seruandosque mandabat. Causa huic maleuolæ notæ à contrario prouerbio in fauore pollices premendi. quod apud Plinium Horatiumque. Ceterum in quos fauor populi, in quos odium inclinare solitum: discite ab his exemplis. Cicero pro Milone: Etenim si in gladiatoris pugnis timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsos morti offerentes, seruari cupimus. Seneca de Irâ li. I. Quid gladiatoribus quare populus irascitur, & tam iniquè vt iniuriam putet quòd non libenter pereunt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur. Et bene furorem hunc Quiritium tangit Lactantius lib. VI. Quæro nunc an possint pij & iusti*

Pollices premere.

Audacia & constantia gladiatorum accepta populo.

Ignauia, odio.

*iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, sed efflagitant. Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter è duobus alter occisus est. Exhorruimus in hac commemoratione, & Heu sæuitiam! inquit Duza: supra fidem meam, nisi fidos dares auctores. Certa Duza res, inquam ego. sed meo voto, Utinam illi Busirides omnes vnum oculum habuissent! Sed nos spectemus etiam. Dic Victor. Iterumq; Victor: Post hæc ergo, inquit, suffragia vulgi, si alba quidem fauensq; sententia; miser ille mittebatur, sed in eum diem aut id Munus dumtaxat, vt censeo. sin funesta; boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterq; recipere ferrum. Id enim imperabatur, Recipere ferrum. Cicero pro Sextio: *Ipsum verò quid accusas? num defuit gladius? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?* ^{Recipere ferrum.} *Is verbis subiecta vis; vt iugulū vltro præberent; ne membra contraherent; ne manum opponerent. Mira firmitas, si in re bonâ seriaque. Seneca epistolâ xxx. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi inuitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidissimus, iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. Cicero prorsus graphicè totam rem depinxit in Tusculanâ secundâ. Quis mediocris gladiator non modò stetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cum decubuisset, ferrum iussus recipere, collum contraxit? Seneca iterum, De Tranquillitate: *Fortuna illa quæ ludos sibi facit, quo, inquit, te seruem malum & trepidum animal? eò magis confodieris & conuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Vives tutius & morieris expeditius, qui ferrum non subductâ ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis.* Pertinet huc apud eundem Tullium pro Roscio, C. Fimbriæ impotens responsum, Scæuulam accusantis quòd non totum ferrum corpore recepisset. Et allusit poëta magnus:**

Sic loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem.

Etiam Prudentius:

Ferrum in papillas omne recepero.

Et tamen misericordia (si ita placet) admixta his sceleribus, si quis caderet gladiator famosus. Statius, de leone:

*—quòd te populúsq; patrésque,
Ceu notus caderes tristi gladiator arenâ,
Ingemuere mori.*

Miserabiles famosi gladiatores.

Imò & quidam quasi mitiores, auertebant se à vulneribus. Quinctilianus Declam. CCLXXXIX. *Multi se à gladiatorum vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud spectaculum esse in parte poenarum, tamen nequissimorum quoque hominum suprema pericula habent suam gratiam.* At illud feritatis inauditæ, quod Lactantij ipsis verbis ponam: *Quinetiam, inquit, percussos iacentesq; repeti iubent, & cadauera iectibus dissipari: nequis illos simulatâ morte deludat.* Et estne super alius ad læuitiam gradus? Est. Nam & manum mittebant in vulnus, & sanguine velut se prolucebant. Colligo ex Lampridij Commodo; qui omen sibi ante mortem, vt ait non leue fecit. *Nam cum in gladiatoris occisi vulnus manum misisset, ad caput sibi deterfit.* Illud scilicet prodigio habitum, non quòd manum cruentasset (ex more enim:) sed quòd capiti suo admouisset. quasi precatus sibi suoque capiti eadem. Sed nec defuisse è populo scite, qui gladiatorum sanguinem ex ipso vulneris hiatu biberent, calidum adhuc spirantemque. contra morbum, fateor: sed iustâ * Plinij detestatione, *cum plagis ne ferarum quidẽ admoueri ora fas sit humana.* Non ergo iniuriã in hanc feralem arenam illata, vnã cum reliquo apparatu, Libitinæ instrumenta. vt esset videlicet, quò mortui subito efferrentur. Quinctilianus clarè notat: *Sonabant clangore ferali tubæ, illatisque Libitinae thoris ducebatur funus ante mortem.* Nec Plinium aliter audietis lib. xxxvii. cap. iiii. vbi de gladiatorio munere Neronis: *Arma verò & Libitina, totusq; vnus diei apparatus è succino.* Ab hac re certa porta in Amphitheatro, quæ Libitinenfis dicta. Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinensem elata est.* Dio de eadem re: *Ἐὶ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τὸ κρεῖν αὐτῶν καὶ τὰς πύλας, καὶ αἱ οἱ τελευτῶντες ἐκφέρων, Ἐξομιῶν:* id est, *Et quòd ultimâ spectaculorum die, galea eius per eam portam quâ mortui efferrì solent, elata est.* Ex his videtis, opinor, satis, quanta ista cruditas: & quam iure Prouerbij vicem scripserit Posidippus Comicus apud Athenæum:

* Τῶν μονομαχοῦτων ἐσμὲν αἰθλιώτεροι.

Iterabant
ictus.

Manum in
vulnus mit-
tebant.

Bibebant
sanguinem.
* li. xxviii
cap. i.

Libitina in
Amphi-
theatro.

Plinius ex-
plicatus.

Porta Li-
bitinenfis.

* Nos mise-
riores gla-
diatoribus
sumus.

CAPVT XXIII.

Premia victorum, palma, & pecunia. item Rudis. Discrimen inter Rudem & Pilleum: Arma ad Herculis.

INTERFATVS hîc ego, Parce oculis, inquam, istis Victor. Non enim ultra possum sine lacrimis. Lupi, non homines; quique edere sustinuerunt, quique spectare. Macte Constantine, qui sustulisti. Date etiam paullulum, inquit Victor. iam ad exodium perducta res: & pugna certè pugnata est. Venio ad ea quæ post pugnam. Præmia dico, & Rudem. Præmia? inquam ego. quid? utrùmne istis paricidis? Istis, inquit. Augustinum audi tecum indignantem libro III. De ciuit. cap. XIIII. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipsi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* & quidem præmium victori duplex, Palma & Pecunia. De palmâ Suetonius Caio: *Myrmillonem ferreâ sicâ confodit, & more victorum cum palma discurret.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum consecerat, ut mille contingeret.* Cicero pro Roscio: *Plurimarum palmarum nobilis ac vetus gladiator.* & ibidem: *Multas eius esse infames palmas, hanc primam lemniscatam quæ Romæ deferatur.* Iisdem & pecunia data. Suetonius in Claudio, de subito gladiatorio munere loquens: *Nec vltimo spectaculi genere communior (ego verò legerim, comior: ut comitatem Claudij prædicet) aut remissior erat: adeò ut oblatos victoribus aureos, prolataque sinistra manu, pariter cum vulgo voce digitisq; numeraret.* Iuuenalis Satyrâ VII.

Accipe victori populus quod postulat aurum.

Quæ donationes effusè creuerant, & coërcendæ à Principibus sæpe. Sed & ultra legitima præmia, corollaria adiciebantur, exemplo à scenâ. Suetonius Augusto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de suo offerebat.* Superest de Rude: cuius mentio iucunda mihi. * Hanc indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterij signum: aut etiam nouis, in nouo aliquo & strenuo facto. Idque populo impetrante. Quinctil. *Quidam ut patrem sepeliret, se auctorauit: sed die muneris productus, sub titulo causæ rudem postulante populo accepit.* Hanc gladiator (si tamen vera & germana Acronis in Horatium

Palma gladiatorum.

Pecunia item.

Suetonius correctus.

Rude donare.

* Rudem è ferulâ: de qua lib. I. cap. XV.

Acronis ambigua adfertio.

ratium.

ratium nota) *stans ad crepidinem Circi sub circulo Amphitheatrì à populo petere & impetrare solebat.* Dabat eam, vt videtur, Editor, vel Lanista etiam ipse. Calpurnius Declam. l. in Themate: *Redemit eum Lanista, & rudem ei in arenâ dedit.* Sed tamen, vt dixi, populi arbitrio aut postulatione. quod etiam in aliis præmiis obtinuit. Lactantius: *Non potest esse immunis à sanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfecisse, qui interfectori & fauit & premium postulauit.* At Rudis mentio apud omnes scriptores crebra: eius effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamen distinctè intelligetis, aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim, (vt Duza hîc prædixit) liberi erant siue Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant. Ij donati rude, redibant in veterem prorsus libertatem, nullo vltra vinculo seruitutis. Exemplum in Opilio Macrino, de quo Capitolinus: *Plerique gladiatoriam pugnam eum exhibuisse dixerunt. & acceptâ rudi, ad Africam isse, venatorem primò, post etiam tabellionem fuisse, deinde aduocatum fisci.* Alij è gladiatoribus, conditione serui. Hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat à pugnâ. Lanistæ deinceps prouide lanistis erant. doctores tironum, & batusuebant, non pugnant. Ideò tuta rudis Ouidio dicta:

Tutaque, deposito poscitur ense, rudis.

Quòd si libertatem etiam impetrarent: mos erat, vti pillearentur, id est, * pillei impositione liberi iudicarentur. Itaque Tertullianus bene Rudem à Pilleo seiunxit: *Et qui insigniori cuique homicidæ leonem poscit, idem gladiator atroci petat rudem, & pilleum premium conferat.* Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur: cautum est quid in noxiis damnatisque seruaretur. Tempus rudis, tempus pilleo præscriptum. Quod è solo Fragmento Vipiani nobis innotuit, vulgato à doctissimo I. C. Pythæo. *Est autem differentia, inquit, inter eos qui ad gladium & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confestim consumuntur, vel certè intra annum debent consumi. enimuero qui in ludum damnantur, non utique consumuntur, sed etiam pilleari & rudem accipere possunt post intervallum. Siquidem post quinquennium pilleari: post triennium autem rudem induere iis permittitur.* Vbi vel ex intervallo temporis vides pilleum rude meliorem. Qui donati rude, Rudiarij dicti. Tranquillus Tiberij cap. vii. *Munus gladiatorium dedit, rudiariis quoque*

Discrimen in datâ rude, pro personis.

Auctorati, statim & plenè liberi.

Serui, non item.

Sed pilleo imposto iis opus.

* Exemplo scilicet reliquorum seruorum.

Qui dânantur in ludum, non temerè liberati.

Rudiarij gladiatores.

quoque

quoque quibusdam reuocatis auctoramento centum millium. Ex quo prouum colligere, non depugnasse ultra rudiarios, nisi pretio aut sponte inductos. Horatij versus totum hunc ritum satis aperiant, Ad Mæcenatem suum:

*Spectatum satis & donatum iam rude, quæris
Mæcenas iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem est ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro.*

E quibus postremis admonitum etiam hoc volo: morem fuisse, uti gladiatores emeriti arma sua suspenderent ad Herculis: Mos arma consecrandi Herculi. sacra videlicet eiusmodi gymnasiolorum deo. Nam & athleticis & gladiatoribus Hercules præesse putabatur: qui facta eius scilicet & robur æmulerentur. De athleticis, lapis Græcus Romæ indicat, in quo aliquoties nominati, οἱ παρὰ τὴν Ἡρακλέα ἀθληταί: id est, Hercules Athleticis gladiatoribus præses. Herculanæ athleticæ. Varro: *Ex his atque huiusmodi institutis vel ad Herculis athleticæ facti erant.* De gladiatoribus, præter Horatium Commodus ille testis, qui Herculem dici se voluit, imò pingi, fingi: quia gladiator. Igitur ut in Circo, Neptuni: in theatro, Veneris: sic in Amphitheatro, Herculis ædes vulgò. Vitruuius Eius templum vulgò in Amphitheatro. indicat clarè lib. I. admonens extruendam ædem Herculi, *vbi gymnasia aut amphitheatra non sunt, in Circo.*

CAPVT XXIIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item sponfiones. Principum ipsorum crudus fauor.

DIXI N' omnia, Lipsi? an est quod me fugit? fugit etiam. Nam de factionibus sponfionibusque in Arenâ, dignum notâ. Vilissimæ enim animæ addictæ his ludis & velut consecratæ, in partes diducebantur, & magno studio huic generi Studia & factiones in Arenâ. gladiatorum fauebant aut illi. Atque ut in Circo, alius in Venetum pannum, alius in Prasinum pronus: sic in Amphitheatro, hic in Thracum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Antoninus Imp. in vitâ suâ: *παρὰ τὴν τροφῆως, τὸ μήτε παρμασιανὸς, μήτε βενετιανὸς, μήτε παλμουλάριος, μήτε ἡσεκουτόριος γένεσθαι:* id est, Parmularij. *Ab educatore suo, non Prasianus, non Venetianus, non Parmularius, aut Secutorius factus.* Parmularij videlicet fautores Thracum dicti,

quia

Secutoria-
ni.

quia parmae fauebant: & simili modo, Secutoriani. Martialis:

Vincenti parmae cum sua turba fauet.

Sponsiones
pro victo-
ria.

Apud Arrianum Epictetus & explicat hunc morem & coërcet lib. III. Dissertationum, cap. IIII. quem videte. Sed & sponsiones interponebantur vulgò, vter vinceret. Ovidius I. de Arte:

Hos aditus Circusque nouo praebebit amori:

Sparsaque sollicito tristis arena foro.

Illá saepe puer Veneris pugnavit arená:

Et qui spectauit vulnera, vulnus habet.

Dum loquitur, tangitque manum, poscitque libellum,

Et querit, posito pignore, vincat vter:

Saucius ingemuit, telumque volatile sensit,

Et pars spectati vulneris ipse fuit.

Principes
imbuti hoc
fauore aut
odio.
Adserta
Suetonij
lectio.

Et vulgus hæc tantum? Principes imò ipsi. Titus Imp. *studium armaturæ Thracum præ se ferens, saepe cum populo & voce et gestu,*

ut fautor, cauillatus est, ait Suetonius in Tito cap. VIII. Quo loco non luscitiosus sed cæcus Glareanus, qui rescribendum

contendit, *non ut fautor,* additâ negatione. Sed ego, vosque, capimus. Domitianus contra, in hoc quoque dissidens à fratre,

myrmillonibus fautor. Nec simplex hic fauor, & in re ludicrà, ludus: in iram, inimicitiam erumpibat, imò cædem. Domi-

Causamori-
tis hic fa-
nor.

tianus *Patrem familias, quòd Thracem myrmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è spectaculis in arenam, canibus obiecit,*

cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius, vt verba Suetonij sunt Domitiani cap. X. Hoc volebat scilicet ille ciuis, Thracem re-

Suetonius
explicatus.

sistere myrmilloni posse, cui viribus par: non posse Editori (ipsi nempe Domitiano) à quo premebatur. Hoc dictum luit sanguine suo miser. Appositè & apertè hanc sæuitiam tetigit Plinius in laudatione Traiani:

Nemo spectator spectaculum factus, miseris voluptates vnco & ignibus expiauit. Demens * ille veri que

honoris ignarus, qui crimina maiestatis in arená colligebat, & se despi-

ci ac contemni, nisi etiam gladiatores eius veneraremur, sibi maledi-

ci in illis, suam diuinitatem, suum numen violari interpretabatur: cum se idem, quod deos: gladiatores, quod se putabat. At tu Caesar quàm

pulchrum spectaculum pro illo nobis execrabili reddidisti? Vidimus de-

latorum iudicium, quasi grassatorum, quasi latronum. non solitudi-

Pliniuscor-
rectus.

nem illi nouiter (moneo legendum abiunctis litteris, non iter)

sed

sed templum, sed forum insederant, &c. Et sanè etiam ante Domitianum hæc factitata: ex his Senecæ verbis, lib. i. de Clementiâ, cap. xxvi. *Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi queritur. Apparentur licet, inquit, magnâ impensâ & regis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuret?*

CAPVT XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici possit. Solitos dari sub belli tempus. In fine mos de reliquiis vini.

SED ego abiungo fessus. & dicite serio, nonne etiam vobis

Lumbi sedendo, oculique spectando dolent?

Non mihi, ait Lernutius. Pulchri isti & oblectantes ludi. Ego ad eum adducto vultu, Quod verbum te fugit? inquam. Ex imo pectore id dicis, an è labris? Ex pectore, inquit: atque adeo addo vtilis fuisse, non solum oblectantes. Nec vultu isto me terrueris. de Romanis loquor, non de nobis: de noxiorum cæde, non de innocentum. Et dic sodes, tu: gentem natam ad arma, & in armis; cui fatum, vi domare orbem: miraris in remissionibus ludicrisq; ipsis pretulisse arma? sanguinem oculis usurpasse & cædem? Ego verò à legislatoribus multas meditationes gymnasiaque instituta scio ad fortitudinem: nullum efficacius isto. Lacedæmonij pueros ad aram cædunt, sanguinem eliciunt: tu homo misericors, si interuenias, credo, plores. At palæstram eam fortitudinis patientiæque Lycurgus censuit. Atque illi in liberis innoxiiisque corporibus sæuitiâ eâ vsi: Romanis, quos scelera sua lexque damnarant, non licuit interficere animaduersioni pariter & exemplo? At enim delectati eâ cæde fuerunt. Fa-

Progladiatoribus aliquid.

Bellicum esse spectaculum.

Meditationem fortitudinis.

Voluptas è spectatium accessionem esse non finem.

Cupiditas humana videndi sanguinis.

non è speculâ aliquâ videre optet pugnantium morientiumque stragem? Lege in reum agatur: quis non relictis rebus in forum accurret, vt strictum carnificis gladium videat, & vnus miseri purpuream ceruicem? Ita est. queri libet de peruersitate naturæ. Hominem nascentem videre non capimur: capimur præter factum morientem. Sed Romanis, vt dixi, qui primi ludicri auctores, non is scopus: militiam modo & fortitudinem spectarunt. Cicero bene Tusculanâ secundâ: *Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet. & haud scio an ita sit, vt nunc sit. cum verò fontes ferro depugnabant, auribus fortasse multa, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina.* Et Plinius in Panegyrico: *Visum est spectaculum inde non enerue nec fluxum, nec quod animos virorum molliret ac frangeret: sed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet, cum in seruorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis & cupido victoriæ cerneretur.* Itaque dabant plerumque gladiatores, ituri ad bella. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum est, edito munere gladiatorio.* Et satis multis verbis Capitolinus in vitâ Maximi & Balbini: *Vnde autem mos tractus sit vt proficiscentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breuiter dicendum est. Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, vt ciuium sanguine litato specie pugnatum se Nemesis, id est vis quaedam fortunæ satiaret. Alij hoc litteris tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter se cohortes, (emendandum censeo, nudos inter se coörtos,) ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut sanguinem pertimescerent.* Atque hæc satis, vt opinor, ad excusandum publicum morem. quem tamen ipsum priuatim si spectas, quid? non tu, Lipsi, momentum aliquod habuisse censes ad virtutem? Magnum. Tempora nostra, nosque ipsos videamus. Opidum ecce vnum alterumve captum, direptum est; tumultus circa nos, non in nobis: & tamen concidimus, ac turbamur. Vbi robur? vbi tot per annos meditata sapientiæ studia? vbi ille animus qui possit dicere, *Si fractus illabatur orbis?* Ignaue miles, sequere me non in philosophicum, sed in hunc pugnatorium ludum. Vides tu illum gladiatorem? illum barbarum? illum perditum? fortiter ecce occumbit:

*Ad mortis
cōtemptum
facere.*

*Idèd dari
solent tem-
pore belli.*

** Atqui nō
per cohortes pug-
nabāt vulgò.
Capitolinus corre-
ctus.
Potuisse
etiam pri-
ua im esse
vile id lu-
dicrum.
Exhortatio
ad constan-
tiam.*

cumbit : iugulum præbet : ferrum attemperat sibiipfi. Tu degener, rem non trahis in exemplum ? non tecum sic loquere ? Homullus ille sine litteris, sine disciplinâ, mortem contemnere potest, extremum rerum humanarum : exsilium ego & mutationem loci formido. Ille sanguinem amittit alacer : ego si ager aut resculæ meæ mihi eripiantur, plorem. Ceruorum videlicet similis, quibus vt frustra ingentia cornua, cùm desit animus; sic mihi hæc litterarum tela nescio vti. Desierat Lernutius. & parabam respondere ego : sed Duza interpellans, Ne nunc reciproca Lipsi, inquit, hanc ferram. Diei tempus vides ? contenebrauit. Certè video, inquam : eamus. Et iam surgere nitebamur, sed capite quassanti Lernutius, Non ita, non ita, inquit. non dimitto. Quid ? inquam, etiam Caligulam imitabere, & inclusos necabis in hoc Circo ? Prorsus, inquit. aut vos bellaria hæc tangite, ne adposita frustra. Vin' tu, Lipsi, de hoc cannarum melle ? Sacchar appellarunt Arabes. Certè conuenit tibi homini tam miti & tam molli. Ego renui : & non capio, inquam, ab hoc Falaride. Apud Anthropophagos nasci debuisti tu. non spectasses solùm, credo, sanguinem, sed gustasses. Pax ! bona verba, ait Lernutius. & in fermento es ? exiurabo potiùs, me priora illa dixisse per iocum. Vinum hoc à me cape. Cyathumque porrexit ; quem ego vix summo ore delibans puero tradidi, & bibere iussi. Non tulit Lernutius : & quæ hæc res ? inquit. Proba & antiqua, inquam. Ita receptum, vt in fine mensæ, puero qui à poculis, reliquias darent vini. Imò religio quædam in illo. Athenæus libro extremo : Ἐθὼς δὲ τῶ ἀνασῶσι τῆ δείπνου, ἔπειτα ἀλείψουσι, τὸ λοιπὸν τῆ ἀμετάτου τῶ δίδοντι πικρὸν ἐμπειν δίδοναι, Id est : *Mos erat vt cùm surgerent à mensâ, cumque libassent, vini reliquium puero illi darent qui bibere ministrasset.* Dixi, & surrexi. sed Victor ad nos, Amici, inquit, cras nempe apud me eritis. Hem ! inquit Duza. cras iterum ad conuiuium ? Hæc erit profectò, vt Græci dicunt, *νυμφίου βίβου*. Tamen, si Pighius hic vult ; me Victor, vince. Sint sanè hæc tertia legitima Saturnalia, inquit Pighius. Veniemus. Dictum simul, abiturumque.

*Reliquie
vini pincer
na puero
data, ritu
prisco.*

F I N I S.

Q 3

INDEX

INDEX CAPITVM

QVÆ LIBRO PRIMO.

CAPVT I.

OCCASIO & origo horum sermonum.

CAP. II.

Salini religio in mensâ. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defensa. Saturnalia, seruorum dies. Seneca correctus, explicatusque. Saturnus Deus. Festus & Cicero emendati. Mutatio vestis. Synthesis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

CAP. III.

De Saturnalibus diebus. Opalia. Suidæ lux. Ausonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

CAP. IV.

Etiã quæsitum de diebus. Obiectiones posita, & in parte remota.

CAP. V.

Saturnalia gladiatoribus ludisque destinata. Ipsi gladiatores Marti, vel potiùs Saturno sacri. Saturnus inter inferos, maleficus, & cruento sacro gaudens. Tibullo lux & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

CAP. VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum instituto. Romani idem emulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immunitas.

CAP. VII.

In genere de spectaculis, primò. Tum de celebritate & frequentia gladiatorij ludicri: quamq; id gratum. Quo nomine antiquis dictum, Munus, Munerarius, Munerator. Editio: Editor. Tacitus correctus. Gladiatores significatione duplici, pro re proque hominibus.

CAP. VIII.

Dispositio & ordo futuri sermonis. Origo ludicri: & causa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Ausonio praluximus, eumq; emendauimus. Recensio veterum munerum, quæ olim comprehensa Actis, inter res serias. In illustrium funere gladiatores: mox etiã plebeio, idq; ex testamento. postremo & feminarum.

CAP. IX.

Præter funus & religionem, etiã voluptatis causâ dati gladiatores. A plerisque magistratibus etiã Sacerdotibus. Arcariis (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

CAP. X.

Nec Romæ solum, sed in prouinciis: ubi reges dabant, præsidisque. paulatim in coloniis & municipiis increbuit mos: ubi minores magistratus dabant. postea promiscuè priuati, vario prætextu. Dies etiã, quibus ex more dabant.

CAP. XI.

Crebritas munerum, & multitudo

ludo pugnantium, supra nostram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

CAP. XII.

Detestatio huius verè sceleris. quæq; leges ab antiquis late, ad coercendum effusam præbitionem. Eæ duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæq; numerum & modum editioni ipsi ponerent. Postremò tota res sublata. Ammianus explicatus, & Prudentius.

CAP. XIII.

Additamenti loco ad primam sermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illustratus.

CAP. XIII.

Pars secunda, De loco, qui cum duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & administri: De victu & saginâ gladiatorum in his ludis, qui fuere etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

CAP. XV.

Ludorum præfecti, Lanistæ: qui familia præesse dicti, eamq; Ducere. Idem doctores, magistri, Commen-

tabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos instituti: quorum exercitium Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. Aliamq; lanistis fuisse, ac tironibus.

CAP. XVI.

Mensa secunda interruptus paululum sermo de loco: dictumq; per occasionem de Saturnaliciis muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in mensis, item in ludis spectaculisque.

CAP. XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: deq; locis pugna dictum. Ea sunt Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

CAP. XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. unde id dictum, & cui rei vsuque. Obiter etiam de obscânâ ludi parte.

CAP. XIX.

Finis conuiuij sermonisq;. per occasionem de diludiis. item de ratione inuitandi ad hilaritatem, inusitatum hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

QVÆ LIBRO II.

CAPVT I.

QUID ante diei secundi conuiuium. cum Victore dissertatio super Taciti loco de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

CAP. II.

In ipso conuiuiio de Carptorum munere, & vario nomine. Item de structoribus. Translatus captus sermo à Pighio ad Duzam.

CAPVT

CAPVT III.

Propositio dicendorum: primoq̄ de conditione gladiatorum. quosdam seruos esse, aut quasi seruos: quosdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoresq̄, passim arenâ se polluisse. quod aliis principibus permissum, aliis vetitum.

CAP. IV.

Feminas imo ipsas descendisse in hunc ludum: in publico depugnasse. Donec id vetitum à Seuero.

CAP. V.

Liberos homines qui in arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercésque eorum, Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. Item solemne gladiatorum iuramentum.

CAP. VI.

Facta sine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inserta. De Orientalium parcimoniâ, vel abstinentiâ potiùs, in potu. De nunciis litterisq̄, per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

CAP. VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum, & discrimine. De Secutoribus primò: causâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

CAP. VIII.

De Retiario. unde petitum id genus. descriptio pugna, & armorum. & cum quo commissus.

CAP. IX.

De Threce. unde, & quando orti. de armis eorum, & presertim accuratè de Sicâ.

CAP. X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipsi è Galliâ petiti. Arma eorum & compositio.

CAP. XI.

De Hoplomacho & Samnite: qui fortassis iidem. Samnitum origo, & arma. item de Prouocatoribus.

CAP. XII.

De Essedariis, deque Andabatis. & de utriusque ratione pugnandi.

CAP. XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachari, Laquearij. item ostensum confundi interdum dicta nomina à poëtis, sape à litteratoribus semidoctis. Artemidori caput descriptum ad lucem.

CAP. XIV.

Pausa aliqua iterum. interea de Suppositiciis dictum. deq̄ sorte. statim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

CAP. XV.

Meridiani, non inter veros legitimosq̄ gladiatores: siue armis, siue arte seminudi.

CAP. XVI.

Plura agnomina uno capite. Fiscals

scales siue Cesariani. Postulaticij. Cateruarij. Consummati. Ordinarij. Causse omnes nominum explicatae.

CAP. XVII.

Ad terminum de hominibus, vestis adiecta: Togane fuerit, an Tunica. item quid ornamenta.

CAP. XVIII.

Finis Duziaci sermonis. Orditur Victor, partiturq;. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quae ante diem muneris usurpata, explicantur.

CAP. XIX.

Quae ipso die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioq;. compositiones, & ostensio ornamentorum. Praelusio, hastis, rudibus, armis. Tuba cantus, & versa arma.

CAP. XX.

Pugnae ipsius descriptio. In statu stabant. Petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

CAP. XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet.

Lesi supplicabant, & arma submittebant: populum, editores, orabant. si is vellet, mittebantur. Quid missio, & pugna sine missione.

CAP. XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iuebantur prostrati. qui non uno ictu interficiebantur. manum mittebant in vulnus. postremo Libitina in Amphitheatris.

CAP. XXIII.

Praemia victorum, palma & pecunia. item Rudis. discrimen inter Rudem & Pilleum. Arma ad Herculis.

CAP. XXIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. Item sponsiones. Principum ipsorum crudus fauor.

CAP. XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici possit. Solitos dari sub belli tempus. in fine mos de reliquiis vini.

FINIS.

R

INDEX

INDEX RERUM ET VERBORUM.

A.	
A ccubitoria vestimenta.	15
Acinacis Persarum.	82
<i>ἀκίνας</i> .	75
Ad cultrum.	66
Ad gladium.	ibid.
Aduentitia.	9
Æneatores, Tubicines.	109
Agellius correctus.	59
<i>ἀγῶνοδέτης</i> .	25
Alcedonia.	8
A lineâ excidere.	28
Ammianus illustratus.	41
Amphitheatra ludicro & venationi data.	54
Amphitheatra sedes cædium s. gladiatorum.	34
in Amphitheatro templum Herculis.	121
Amplexus, gratulationis signum.	8
Anaxagoræ locus de patria.	7
Andabata, qui?	88
clausis oculis pugnabant.	ibid.
Andabatarum more pugnare.	89
Andabatis galea ex auro.	ibid.
<i>ἀνδραγαθία</i> .	55
Apophoreta, quid?	52
Apophoreta Saturnalibus missitata.	51
& in ludis.	52
Apophoreta, lanx.	52
Apparatus aulicus.	98
Appianus illustratus.	29
Apuleius illustratus.	35
& interpretatus.	75
Argenti venæ apud Germanos quando repertæ.	60
Arma, ornamenta dicta.	102
Arma lusoria.	107
Arma pugnatoria.	ibid.
Arma submittere.	113
Artemidorus emendatus.	82,
88. explicatus,	84, 89
& interpretatus,	86
Asparagi quàm coquantur, redire citius.	9
Aterij somnium.	78, 79
Aterius à Retiario occisus.	79
Auctorare.	71
Auctorati gladiatores.	ibid.
Auctoramentum.	ibid.
Augustus primus spectaculorum Edictorem, Munerarium dixit.	25
Aur. Victor explicatus & emendatus.	107
Ausonius correctus.	16
& explicatus.	27
B Attalia gladiatorum exercitationes.	49
Battualia, gymnasium gladiatorum.	ibidem.
Batuere quid?	49, 82
Belli tempore dati gladiatores.	124
Betizare.	60
Bitere.	59
Bona Saturnalia clamari solitum.	12
Bustuarij gladiatores.	27
C Ænatoria vestis, domestica tantum.	13
Cæsariani gladiatores.	98
Calamitas orbi inuecta per ludos gladiatorios.	38
Campani conuiujs gladiatorum spectacula exhibuerunt.	22
quos Romani imitati sunt.	ibid.
Candidatis gladiatores dare vetitum.	39
Caninum prandium.	73
Capitolinus correctus.	124
Captiui in exsequijs immolari soliti, & ad bustum.	27
Carptores, qui?	62
Carpus, quid?	63
Cateruarij gladiatores.	99
Cellæ meretriciæ.	47
Cellæ seruales.	ibid.
Cerei in Saturnalibus dati.	53
Cheironomontes.	63
Chirurgi etiam medicorum nomine comprehensi.	45
<i>χειρουργοὶ ἰατροὶ</i> .	15
Cicero emendatus.	11, 39
& explicatus.	27, 91, 104
Clau-	

I N D E X.

Claudius Prætoria munera tollit. 32,	131
36	59
Clemens Alexandrinus correctus. 82	56
Clypeus, ensis & galea, sunt arma Se-	106
cutoris. 76,77	48
Coacti gladiatores. 71	ibid.
Collum inuadere. 8	ibid.
Columbæ ad ferendas literas, in Spe-	11
ctaculis. 73	103
Columbæ liberatrices. 74	ibid.
Columbæ sacre Syris. 73	25
Comburare diem. 11	ibid.
Commentator, pro Lanista. 48	42
Committere gladiatores. 105	108
Comparare gladiatores. ibid.	9
Compitalia. 18	Ensis, clypeus, & galea, sunt arma Se-
Componere & compositio. 105	cutoris. 76,77
Coniectura in Cicerone. 111	Εἰς ἄλλο.
Constantinus gladiatorum munus sus-	94
tulit. 40	12
Consummati gladiatores. 100	Epicæti dissertationes. 12
Copis. 82	Equites Senatoresque ad gladium. 66,
Corollaria. 119	67
Cranium mortui in mensam inferriso-	88
litum. 57,58	ratio pugnandi eorum. ibid.
Criticum acumen. 83	Eumenius Rhetor correctus. 107
Crixus Spartaci dux. 29	Excedere, exire, ludere, & eludere, vi-
κρίσις ὄμιλος.	tandi verba. 112
20	Exhortatio ad constantiam. 124
Cruenta Romanorum conuiuia. 23	F Abrum cadere cum ferias fullo-
Crupellarij Gallis iidem qui Myrmil-	nem. 103
lones. 83	Familiam ducere. 48
Cubicularij gladiatores. 23	Familia gladiatorum. ibid.
Culigna. 9	Famosi gladiatores, miserabiles. 117
Culter Venatorum. 66	Fauor interdum causa mortis. 122
Cupiditas humana videndi sanguinis.	Fax extincta & igni admota, vehemen-
123	tius accenditur. 8
Curæ, infirmo vitandæ. 7	Feminæ etiam ad gladium. 68
Curatores mensæ. 63	in gymnasiis nudæ. 69
D Eorum imago olim in mensâ. 9	Feminarum in funere etiam gladiato-
Dictata dare. 49	res dati. 30
Diludia, quid? 56	Feminis monomachia interdicta. 68,69
Dimachari. 91	Ferula quid, & vnde dicta. 50
Diribitores. 63	Ferulis vapulabant tirones. ibid.
Discrimen inter Missionem & Rudem.	Fides dea. 30
114	Fiscales gladiatores. 98
Discrimen in datâ Rude, pro personis.	Florus illustratus. 29
120	Forensis vestis. 13
Diti sacri gladiatores. 21	Frigus strictum. 8
Doctores, pro Lanistis. 48	Fronto orator Turbonis tribunal adiit
Domestica vestis. 14	in veste conuiuiali. 14
Domini ludorum. 25	Funus causa muneris Gladiatorij. 26
	Funus indictiuum. 28

G Alea communis plerisque gladiatoribus.	77	Gladij Drufiani.	106
Galeæ cristatæ Samnitium.	86	Glareani error.	122
Germanorum immanitas.	23	Gymnici ludi.	24
Gladiator, quis.	26	H Arpe, ensis falcatus.	82
Gladiatores orti ab Etruscis.	ibid.	Hecatomba.	29
Gladiatores primi publici Romæ.	27	Hercules athleticis gladiatoribusq; præses. 121. eius templum vulgò in Amphitheatris.	ibid.
Gladiatores è quo genere hominum.	65	Hercules, epitrapezius dictus.	10
Gladiatorum varia genera.	65, 66	Harma.	11
Gladiatores bustuarij, 27. Cæsariani, 98. cateruarij, 99. coacti, 65, 71. cubicularij, 23. fiscales, 98. obsequentes, 100. ordinarij, 100. postulaticij.	98	Hirundines victoriæ nunciæ.	74
Gladiatores consummati.	100	Histriones Principum.	98
victores.	99	Hoc habet, in vulnere dici solitum. 113 etiam, habet, simpliciter.	ibid.
Gladiatores dati à plerisque Magistratibus.	30, 31, 32	Homines sæpè pro re ponuntur, vt contra res, pro hominibus.	26
etiam Sacerdotibus & Principibus.	32, 33.	Hoplomachos.	85
à quo & quando sublati.	40, 42	Horatius explicatus, 22. & illustratus.	104
Gladiatores, Venatio & Circenses Saturnalibus propriè dabantur.	19	Hordeaceus panis non bonus.	46
olim tantùm in funere.	28, 29.	Hygeia.	7
& super mensam.	22	I Anthina vestis.	15
Gladiatores vbi dati.	53, 54	Ianus, Eanus.	11
etiam in Græciâ & Iudæâ.	33	Indictium funus.	28
Gladiatores pro ipsis ludis apud Ciceronem.	26	Inuadere collum.	8
Gladiatores Marti, vel potiùs, Saturno sacri.	19	Inualetudo.	8
item Diti.	21	Inuitandi mira, sed prisca ratio.	57
Gladiatoria rei intellectæ utilitas maxima.	21	Locus apud Senecam explicatus correctusque.	88
Gladiatorij ludi aliis celebriores.	24	Io Saturnalia, clamari solitum.	12
gratissimi plebi.	25	Iugulum petere.	9
Gladiatorij victus ratio.	46	Iulius Cæsar munus Gladiatorium in filiæ memoriam pronuntiauit.	30
Gladiatorium, quid?	26	Iunius Blæsus Pannoniæ Præfectus.	34
Gladiatorum crebritas & numerus.	37	Iuramentum in auctoritate.	71
Gladiatorum editiones in morte priuatorum, idque ex testamento.	29	Iuuenalis dies dictus, Saturnaliù quintus, à Caligulâ additus.	17
actis publicis perscriptæ.	28	Iuuenalis explicatus.	86
Gladiatorum interfectorum numerus.	39	L Acæna simplicitas.	69
Gladiatorum nomina interdum confusa.	91	Læna, pro cænatoriis.	15
Gladiatorum pompa.	105	Lætitia Saturnalium.	12
Gladiatorum tabulæ pictæ.	104	Lampada dare.	103
Gladiatoriorum munerum sumptus.	40	Lampridius correctus.	32, 52
		Lanistæ auium.	47
		Lanistæ ludorum, gladiatorum præfecti, 47. & pro ipsis gladiatoribus.	48
		Lanistæ honestiori verbo Doctores dicti, 48. & Magistri.	ibid.
		Lapitharum conuiuia.	23
		Laquea-	

Laquearij.	91	Meridiani, gladiatores.	96
Lassitudo animorum quæ?	60	modus pugnae inter cos.	97
Latus tegere, in vitando, præcipuum.		Millenaria nota sæpe corrupta.	38
112		Missio quid proprie? 114. inter eam &	
Lauabant sæpius in vno conuiuio Ro-		Rudem discrimen.	ibid.
mani, 62. cuiusmodi ea lotio?		sine Missione gladiatores dare.	ibid.
ibidem.		Moneta dea.	24
Lectio nimia infirmo vitanda.	7	de Monomachia ex Artemidoro.	93
Leges reprimendis munerum editioni-		Mos arma consecrandi Herculi.	121
bus.	39	Mucro pugnatorius.	107
Libelli gladiatorij ante pugnam.	103	Munerarius.	25
Libellus munerarius.	104	Munerator, à Floro dictus est munera-	
Libitina in Amphitheatro.	118	rius.	26, 29
Libitinenſis porta.	ibid.	Munerum publicorum diligens in Li-	
Licentia plebis in flagitandis muneri-		uio recensus.	28
bus.	29	Munus ad rogam.	29
Lictores & accensus Editori.	43	Munus ostendere.	103
Limen ipsum attigisti ostij.	82	Munus pronuntiare.	ibid.
Lineam aduersum aliquem poscere.	26	Musici agones.	24
Linguarium dare.	21	Mutitare, quid?	59
Liuius correctus.	49	Mutitatio priscorum.	ibid.
Locare se ad gladium aut cultrum,		Myrmillones, Gallis Crupellarij dicti,	
quid?	66	83. Eorum pugnandi ratio, ibid.	
Lorarij.	72	toti in armis erant.	ibid.
Lubentia.	9	N Asiterna.	61
Lucanus correctus.	110	Neptunus.	11
Ludi ad artem gladiatoriam destinati.		Neptuni templum in Circo.	121
43, 46		Nero Quæstorum munera tollit.	32
Ludi pœna.	47	Nobiles re comesâ, gladiatores facti.	66
Ludorum arbiter populus.	116, 117	Nonius emendatus.	85
Ludorum catalogus.	44	Nouius Attellanarum scriptor citatus.	
Lusoria tela.	107	18	
Lusorium, locus exercendis gladiato-		Numeria dea.	24
ribus.	44	Nuptiæ βίη.	125
M Αχαρποποιος.	26	Nuptunus à nuptu dictus.	11
Macrobij centones.	12	O bsequentes gladiatores.	100
Magistri pro lanistis.	48	Ocrea in sinistro crure.	86
Manes gladiatorum sanguine placari		Odrysa immaniter efferati.	81
soliti.	20	Opalia in eandem cum Saturnalibus	
Mantinenſes gladiatorie pugne inuen-		incidebant diem.	16
tores.	26	Opera vocata.	9
Manus aleatoriae.	111	Ordinarij gladiatores.	100
Manus gladiatoriae, quæ?	ibid.	Orientales non bibere soliti ad men-	
Mare malorum.	8	sam.	73
Martialis illustratus.	50	Ornamenta, arma dicta.	102
Mastigophori.	72, 74	Ornamenta Boium.	ibid.
Mattiacus siue Maciacus ager argenti		Ornamenta gladiatorum ante pugnam	
venas habet.	60	inspici solita.	105, 106
Matulae modus est.	103	Ostendere munus.	103
Medici ludorum gladiatorum.	45	P ædagogorum sceptrum.	50
Medici etiam pro chirurgis.	ibid.	Pallium Malacum.	14

		I N D E X.		
134	Pallioli ægri.	42	num in Tartaro collocat.	20
	Palma, gladiatorum præmium.	119	Pronuntiare munus.	103
	pecunia item.	ibid.	Proponere munus.	ibid.
	Paludamenta Imperatorum coccinea.		Prouocatores siue Probactores.	86
20			Pugil pro gladiatore.	41
	Parma Threcibus data.	82	Pugnæ gladiatoriae modus.	110
	Parmularij.	121, 122	Pugnare versis armis.	109
	Pares inter se commissi.	105	Purgamentum calcare.	74
	Patria nostra, quæ sit.	7	Q Vadrigarius correctus.	110
	Pegmares gladiatores vulgo.	95	Quinquatribus gladiatores dati.	
	Pegmares ineptè dici.	96	36	
	Pegmati.	ibid.	Quintilianus citatus.	26
	Pellæus.	10	R Ecipere ferrum.	117
	Penulati in munere funebri spectati.		Reliquiæ vini pincernæ puero datæ ritu prisco.	125
42			Repetere, arenæ verbum.	111
	Persius contra vulgum explicatus.	29	Retiarj, qui? 77. eorum origo.	ibid.
	Petere & Petitiones.	111	eorum arma & pugnandi ratio. 77, 78.	
	Petere arenæ verbum.	ibid.	sine galeâ pugnabant & clypeo. ibid.	
	Peti per alterius latus.	112	Romanus sedendo vincit.	8
	Petronius emendatus.	15	Rudis, quid?	50
	& interpretatus.	76	Rudis duplex fuit Tironis & Lanistæ.	
	Phæaces.	27	ibid.	
	Picunus.	11	Rude donare.	119
	Pilarij.	106, 107	Rudiarj gladiatores.	120, 121
	Pilunus.	11	Rudibus batuere.	49
	Pinnæ in galeis.	86	S acerdotes Saturni pallio coccineo velabantur.	20
	Pinnirapi.	ibid.	Sagina gladiatoria.	46
	Plautus explicatus.	14, 109	Salini religio in mensa.	9
	Plinius emendatus.	37, 53, 105, 122	Salinum sacram mensam facit.	ibid.
	explicatus.	118	Samnites. 85. eorum origo & arma.	ibid.
	illustratus.	95	Sanguinem aliqui victores bibebant.	
	Pollicem vertere.	16	118	
	Pollices premere.	ibid.	Saturni etymon Latinum.	11
	Pompa gladiatorum.	105	Saturnus, vnde Pollucis filius dictus?	
	Portunus à portu dictus.	11	12	
	Postulari gladiatores solent.	98	Saturnus maleficus.	20
	Postulaticij gladiatores.	ibid.	inter deos inferos habitus.	ibid.
	Præstinare.	62	Saturnalium Sermonum occasio & origo.	7
	Prælusionis dies legitimo certamini præmissus.	106	Saturnalia, seruorum dies.	10
	Prælusiones hastis fieri solebant.	ibid.	Saturnalia quando instituta.	12
	& rudibus,	107	Saturnalia veterum quo die?	10
	Prætextati Editores.	42	Saturnalium dies legitimi quinque.	17
	Prandium caninum.	73	Saturnalibus gladiatores dati. 36. manè lauabatur, 12. munera missitata, 51. vestis mutari solita.	13
	Pretio se vendunt aliqui in gladiatores.		Saturnalibus togati.	ibid.
65			Scantina lex.	62
	Probactores.	86		
	Procuratores ludorum ex ciuium primis.	44		
	Profana mensa quæ?	9		
	Prometheus, apud Æschylum, Satur-			

Sciffiores, qui?	63	Stattus correctus.	95
Scriptores olim ex professo de re ludicrâ scripserunt.	24	Status.	110
Scutum argentatum.	86	στολή δειπνίης.	14
Scythæ in conuiujs è cranio mortui potabant.	58	Strictum frigus.	8
Secundarij suppositicij.	95	Structores.	63
Secutor.	74	Stupor è frigore.	8
Secutor Cæsaris.	75	Submittere arma.	113
Secutor Tribuni.	ibid.	Submittentium arma, mors aut salus à populi nutu pendebat. 113. & Editorum.	ibid.
Secutor Martis cognomen.	ibid.	Suetonius emendatus.	38, 67
Secutores, qui? ibid. eos cum Myrmillonibus confundit Ciceronis interpretes.	77	explicatus.	98, 122
eorum arma.	76, 77	& illustratus.	42, 112
Secutoriani.	122	Suidas explicatus.	16
Secutuleia.	76	Sumptus munerum gladiatoriorum.	40
Sedendo vincit Romanus.	8	Suppositicij gladiatoribus.	94
Seges curarum.	7	forte dari soliti.	95
Seneca explicatus & correctus. 10, 29, 57, 63, 66, 108.		Synthesinati Saturnalibus honestiores ciues. 13. & homines lautiores.	14
Sermonum Saturnalium occasio & origo.	7	Syris columbæ sacræ.	73
Serram reciprocare.	125	T Abulæ gladiatorum pictæ.	104
Serui in exsequijs immolari soliti.	27	Tacitus emendatus.	26, 61
Serui cum dominis vestem commutabant Saturnalibus.	10	& explicatus.	34, 39
Seruis Domini ministrabant Saturnalibus.	ibid.	Tela lusoria.	107
Sica vnde dicta?	83	Tertiarij suppositicij.	95
Sica Romanorum qualis?	82	Theologi veteres crebrò inuecti in Spectacula.	24
Sicarij.	ibid.	Threces qui, & vnde dicti? 81. pro quouis etiam gladiatore. 27. eorum arma.	82
Sigæum.	103	Threcem cum Secutore confundit Horatij interpretes.	81
Sigillaria sequebantur Saturnalia.	18	Threces cruenti.	81
Solinus emendatus.	85	Threciscus.	ibid.
Spartaci immane factum.	29	Threcidica, arma Thracum.	83
Spectacula & eorum diuisio.	24	Tibullus illustratus.	20
Spectaculum propriè munus appellatur, & quare?	25	Tirones, nouitij gladiatores.	49
Spectaculum bellicum est, munus gladiatorum. 123. ad mortis contemptum facit.	124	docti in ludis. ibid. vapulabant ferulis. 50. eorum arma grauia.	ibid.
Spectatores munerum, in quâ veste?	43	Togati spectatores in Voluptario munere.	43
Spoliarium, quid? vnde dictum.	54	Togati etiam gladiatores.	102
Spongia siue Baltheus, tegmen pectori Retiariis adtribuitur.	78	Traiani incredibilis gladiatorum editio.	37
Sponsiones pro victoria.	122	Trebellius Pollio emendatus.	104
Stare in gradu.	110	Trico nummarius.	8
Stare in statu.	ibid.	Tridens pro gladio Retiariis.	78
		Trimalcionis conuiuium.	58
		Tuba terminalis.	108
		Tube.	

Tubæ signo ludi commissi.	ibid.	Vestes gladiatorum in genere	102
Tunica, vestis Retiariorum.	95	Vestimenta accubitoria.	15
Turnebi originatio ridicula super Myr- millone.	83	Vestis conuiuialis.	14, 15
V Aletudo venæ tactu indagatur.	7	Veterani gladiatores.	49
Vara vibiam sequitur.	79	Victores gladiatores.	99
Varro emendatus.	88	Victores manum in vulnus mittebant.	118
& illustratus.	16, 50, 74	Vini reliquiæ pincernæ puero datæ ri- tu prisco.	125
Vasum secundâ declinat.	9	Vitæ vana spes.	58
Venæ tactu, valetudo inquiritur.	7	Vitalis fons curarû igne interficitur.	7
Veneris templum in theatro.	121	Vmbo pelliceus.	91
Ventilare.	108	Vocata opera.	9
Verfis armis pugnare.	109	Volones.	100
Vertunnus.	11	Voluntarij gladiatores.	65, 71
Vestales casu obuiæ, noxiorum pœnam protollebant.	114	Vsuraria seruorum libertas.	10

F I N I S.

A P P R O B A T I O.

Hi I. Lipsij Saturnalium Sermonum de Gladiatoribus libri
vtiliter recudentur, quòd priscorum auctorum scriptis lu-
cem & medicinam adferant. 3. Cal. Iul. 1598.

*Guiliel. Fabricius Nouiomagus, Apo-
stolicus ac Regius librorum Censor.*

PRIVILEGIUM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & Wirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Nostro & Sacri Imperij fidei dilecto IUSTO LIPSIO gratiam nostram Cæsaream. Postquam inter alia, quæ DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illustria inprimis illa & quasi diuina sunt, quæ in litteris liberalibusque disciplinis consistunt, quibus scilicet homines non tantum ab animalibus ceteris rationis expertibus, sed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita distinguuntur, ut tanquam Dij quidam splendescere in terris videantur: rem sanè præclaram seque dignam illi præstant, qui diligentem iis ipsis in litteris ac disciplinis operam ponunt; præclarissimam verò & Reipub. vtilissimam, qui eas ita excolunt, ut aliorum menti docendo, scribendo lumina præferant, eosque ex ignorantiae tenebris quasi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis nostræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio, concessumque sumus, inprimis pertinere existimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis spectata fides, qui que iudicare de Litteris possint, acceperimus, insignes te animi ingeniique tui dotes tibi à natura insitas à primis temporibus ætatis tuæ ita litterarum ac disciplinarum studiis excoluisse atque exornasse, ut olim iuuenilibus adhuc annis præclara florentis minimeque vulgaris eruditionis specimina præbueris, dum obscura in antiquis scriptoribus loca, quæ quædam tanquam lustra erant, illustrasti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, restituiisti, dum vetusta Latine antiquitatis rudera in nouam subinde structuram singulari artificio eleganter conuertisti: ad exquisitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quosque viros opinionem excitavit, peruenisse, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio scriptis atque in lucem editis ostendisse, ut in eo quod tam feliciter tractes scriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire sit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magisque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia scribere, quæque à primis illis Romanis olim auctoribus scripta fuerunt, à mendis purgare, & lectissimos quosque ex Musarum hortis, in quibus assidue versaris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haudquaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, causa, Cæsareo te nostro elogio decorandum, & quamuis per te satis ipse animatus sis, animandum magis patrociniisque nostro defendendum pro benigna nostra in te susciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc nostro privilegioque te & Typographum tuum aduersus quorumcumque fraudem, qui lucri causa, quod fieri solet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate nostra Cæsarea decernimus,

mus, statuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum, aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, caractere, aut forma, siue integros, siue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra sacri Romani Imperij, Regnorumq; ac Dominiorum nostrorum hæreditariorum sine triginta annis proximis à primo editionis die computandis, absque tuo tuorumve hæredum consensu audeat: Hac autem lege addita, uti tria ut minimum cuiusque libri exemplaria, quemadmodum moris est, ad Imperialem nostram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc nostrum transgredi, violare, aut contemnere deprehensus fuerit, cum non solum eiusmodi libris, tibi, hæredibusve tuis, auxilio Magistratus, ubicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, sed triginta etiam Marcharum auri puri mulcta, cuius semissis quidem Fisci nostri Procuratori, fraudis vindici: alter verò semissis, tibi hæredibusve tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuersis & singulis nostris & sacri Romani Imperij subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quam Politicis, cuiuscumque status, gradus aut ordinis extiterint, præsertim verò iis, qui in Magistratu constituti, vel suo vel superiorum suorum loco aut nomine, ius dicunt, iustitiæve exercent, ne quemquam hoc Priuilegium nostrum impunè violare, spernere aut negligere patiantur: Sed, si quos contumaces compererint, constituta à nobis mulcta, eos puniri & quibuscumque modis coërceri curent, ni & ipsimet grauissimam nostram in se conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu nostra subscripto, & Cæsarei nostri sigilli impressione munito, confirmamus. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die prima mensis Augusti. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Nonagesimo secundo: Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici vigesimo, & Bohemici itidem decimo septimo.

Subsign.

R Y D O L P H V S.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum sacra Cæsarea M^{tes} proprium.

Io. Baruitius.

Additum sigillum Cæs. M^{tes} in cerâ rubrâ.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS Dei gratia Hispaniarum, &c. Rex Catholicus, diplomate suo sanxit, nequis, Iusti Lipsij Historiarum in alma Vniuersitate Louaniensi Professoris, & item Historiographi sui libros quoscunque, à Censoribus legitimis approbatos, præter ipsius, heredumve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima singulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impressos, in has inferioris Germaniæ ditio- nes importet, venalesve habeat. Qui secus faxit, præter librorum confiscationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris, datis Bruxellæ xiv. Febr. M. D. xcvii.

Signat.

Verreycken.

TIbi JOANNES MORETE, pro amicitia qua mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis est ac fuit, tibi, inquam, permitto, uti hos SATVRNALIVM SERMONVM libros auctos & correctos, typis tuis excudas ac divulges. Nequis alibi alius præter te, cupio siue iubeo, ex lege quam magnus Casar & Rex meus dixerunt.

Iustus Lipsius.

